THEMANUMMER OVER ONZE DONKERE EN IRRATIONELE KANTEN

Het BEEST in de mens

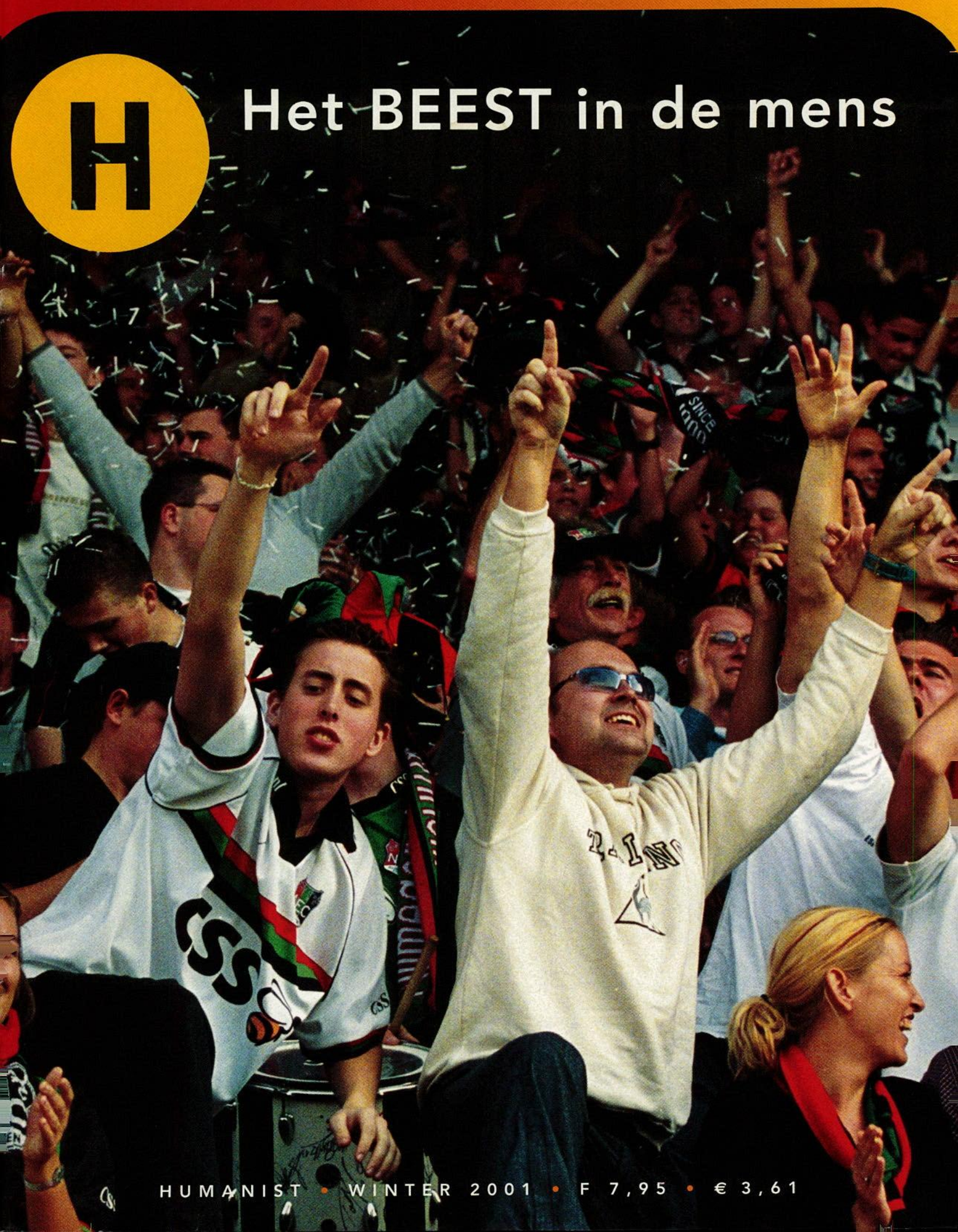

HUMANIST • WINTER 2001 • F 7,95 • € 3,61

Foto: Sijmen Hendriks

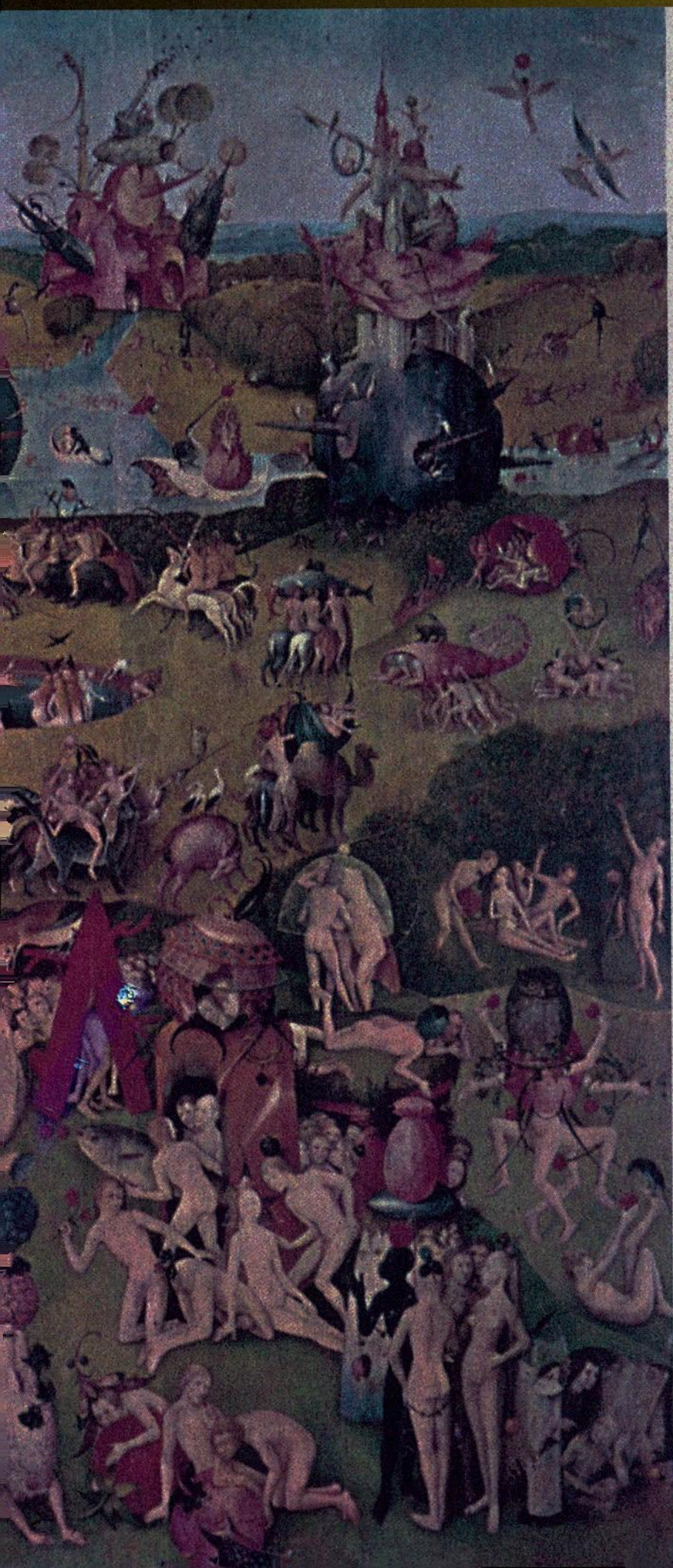

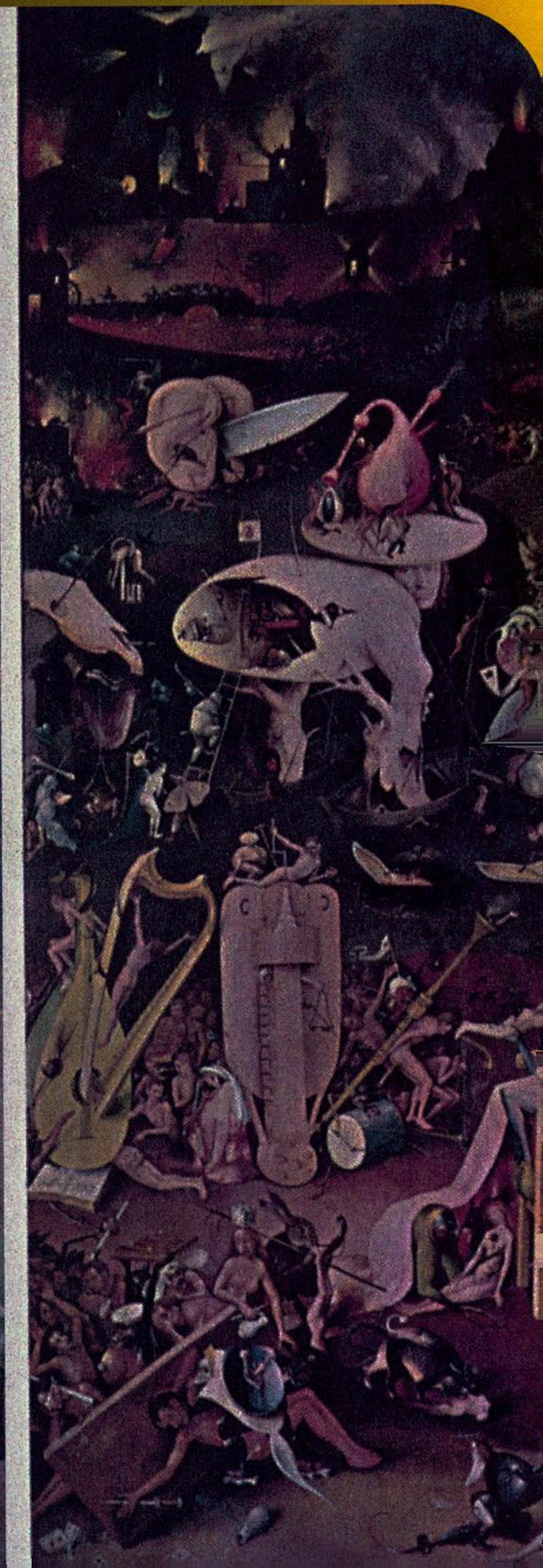

 Foto: Robbert Slagman

INHOUD

GEWELDDADIG IDEALISME / 10

Bivakmutsen, waterkanonnen en heel veel geweld. Sinds de toppen in Seattle en Genua zijn het weer 'gewone' beelden. Waarom gebruiken idealisten en activisten geweld? Achtergrond.

ROMANTIEK VERSUS VERLICHTING / 14

Het gevoelsleven brengt de mens in beweging. Maar het is de vraag in hoeverre ons verstand die emoties en passies kan sturen. Debat.

JALOERSE TYPES / 19

In de liefde is jaloezie een vervelende stoorzender. Vier ervaringsdeskundigen vertellen hoe ze met dit 'groene monster' omgaan. Getuigenissen.

JOEGOSLAVIË-TRIBUNAAL / 23

De wreedheid van een misdadiger heeft niets te maken met 'het beest in de mens', maar met zijn gebrek aan identiteit. Dat vindt Heikelien Verrijn Stuart, verslaggever bij het Joegslavië-tribunaal. Interview.

DIERLIJKE MENSENSEKS / 26

Tegenwoordig kan het: heftige seksscènes in intellectuele films. Volgens schrijfster Désanne van Brederode wijzen die scènes ons op het menselijk tekort. Essay.

GETEMDE ANARCHIE / 30

Amerika hoeft helemaal niet zoveel militair vertoon te laten zien om het internationale terrorisme aan te pakken. De aanval op Afghanistan is 'een ouderwetse statelijke reflex'. Internationale politiek.

EN VERDER...

HETE BRIJ 58 | ZOOM 60 | H-NIEUWS 62 | DE ZEKERHEID 64

Humanist, 55-ste jaargang nr. 12, winter 2001

Redactieadres: : Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam. Tel.: 020 - 5219031 (ma,di,vr tussen 14.00 en 17.00 uur) **e-mail:** redactie@humanist.nl **Vragen over abonnementen:** 020 - 5219000 **Kantooradres:** Sarphatikade 13, Amsterdam **Fax:** 020 - 5219080 **Algemene informatie:** Tel.: 020 - 5219000 **Redactie:** Régine Dugardyn (hoofdredacteur ad interim), Josephine Krikke (redactie-assistent), Sandra Langendijk, Rien Jans en Leonie van den Schoor **Basisvormgeving:** -SYB- grafisch ontwerp **Opmaak:** 2 PK Produkties **Lithografie:** Van Zijl, Utrecht **Druk:** Veenman drukkers, Ede **Medewerkers aan dit nummer:** Kees de Boer, Stella Braam, Hans van Boxtel, Désanne van Brederode, Tanny Dobbelaar, Caecilia van der Drift, Erik Hardeman, Sijmen Hendriks, Mariette Hermans, Ruud Jonkers, Amanda Kluveld, Hellen Kooijman, Annet de Kruijf, Berthold van Maris, Charlotte Nieuwland, Wim Oskam, Paul Pesman, Linda van Putten, Daan Roovers, Robbert Rubenstein, Han van Ruler, Robbert Slagman en Kees van Wijk. **Omslagfoto:** Jiri Büller **Redactiecommissie:** Marleen Janssen Groesbeek, Hans Martens **Internet:** Humanist wordt aangekondigd op de HV-homepage: http://www.humanist.nl **Teletekst:** Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 326 **Gesproken Humanist:** Humanist wordt ingesproken op cassette. Een jaarabonnement kost ƒ60,-. Aan te vragen bij de abonnementenadministratie van het HV, tel. 020 - 5219000. **Opzegtermijn:** Lidmaatschappen en abonnementen lopen automatisch door tenzij voor 1 november schriftelijk is opgezegd **Advertenties:** Uitgeverij Recent, Den Haag. Tel. 070 - 3385400, Fax 070 - 3587299 **Papier:** Humanist wordt gedrukt op gerecycled biofly-papier **ISSN:** 0025-9489 Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, een vereniging die opkomt voor humanistische waarden als zelfbeschikking, gelijke behandeling en verdraagzaamheid. Humanisten beroepen zich daarbij niet op een hogere macht, maar gaan uit van menselijke vermogens.

INHOUD

DE ZEVEN HOOFDZONDEN / 33

Sinds de middeleeuwen onderscheidt de katholieke kerk zeven hoofdzonden. Fotograaf Ruud Jonkers ging op zoek naar een eigentijdse invulling van die zonden. Fotoserie.

EVOLUTIE EN HUMANISME / 41

Wat kunnen we met de evolutietheorie als het op waarden en normen aankomt? Biologische feiten alleen zijn onvoldoende om menselijk gedrag te rechtvaardigen, zegt filosoof Peter Derkx. Filosofie.

OERCURSUSSEN / 46

Bio-energetica, oerdansen en zweethutten. Op talloze plekken in Nederland kun je cursussen volgen om in contact te komen met je oerdriften. Reportage.

VOETBALPASSIE / 50

Je bent voetbalfan of je bent het niet. Een echte liefhebber laat ook niet-ingewijden delen in zijn voetbaleuforie. Persoonlijk verhaal.

BURENRUZIES / 54

Ruziënde buren halen vaak het slechtste in de mens boven. Hoe een opmerking over een stinkende vuilniszak tot totale escalatie kan leiden. Ervaringen.

HEFTIGE HOBBY'S / 13 / 22 / 45 / 53 / 57

Jagen, SM, freefrighting, XTC-pillen slikken, de slechterik spelen in gijzelingstrainingen. Hoe geef je andere 'ik' een kans? Serie.

COLUMNS / 29 / 49

Mensen zien zichzelf bij voorkeur als verstandige, BESCHAAFDE WEZENS die op basis van beredeneerde keuzes hun leven leiden. Maar onze irrationele, instinctieve en donkere kanten spelen ons meer parten dan ons lief is. Hoe ziet het BEEST IN ONSZELF EN ANDEREN eruit? En hoe kunnen we daar het beste mee omgaan? Om deze vragen draait dit themanummer.

Met pacifisme bereik je niks.

Fysiek geweld tegen mensen of objecten is een beproefd middel voor idealisten en activisten. Het lijkt een cocktail van ratio, emotie en drift. Maar wat de bestanddelen ook mogen zijn, wereldverbeteraars die kiezen voor geweld, dat heeft altijd iets paradoxaals.

Bivakmutsen, waterkanonnen en heel veel geweld domineerden sinds de top van Seattle in september 1999 de beelden die vanaf Euro-, G7- en G8-toppen tot ons kwamen. Grootschalig geweld werd zo de afgelopen twee jaar weer 'gewoon', tot deze zomer het geweld een climax bereikte in Genua. Het gros van de demonstranten is het erover eens dat de strijd nu op een ander manier moet worden voortgezet. En voor alle duidelijkheid: datzelfde gros, meer dan 90 procent, kwam naar de toppen om te demonstreren, niet om te vechten.

Fysiek of verbaal geweld is gedrag waarmee de ander schade of pijn wordt berokkend. Agressie is gedrag dat erop is gericht het gedrag van de ander te beïnvloeden door gebruik van geweld of het dreigen daarmee. Dat zijn de definities die Otto Adang, gedragswetenschapper aan de Nederlandse Politie Academie, in zijn dagelijkse praktijk hanteert. Gevaarsbeheersing in conflictsituaties is de specialiteit van Adang, alsmede de ethologie, de vergelijkende studie van gedrag. Hij promoveerde op onderzoek naar de ontwikkeling van agressief gedrag bij jonge chimpansees.

Adang bestudeert het menselijk gedrag met methoden afkomstig uit onderzoek naar dierlijk gedrag, omdat mensen 'geen goede waarnemers zijn van hun persoonlijke gedrag, laat staan van hun persoonlijke motieven'. Hij observeerde midden jaren tachtig ongeveer elke rel van enige betekenis in Nederland om te kunnen vaststellen wat mensen doen tijdens dergelijke conflicten. Met zijn bevindingen verwees hij enkele aanvaarde theorieën naar het rijk der fabelen: in grootschalige escalerende conflicten als rellen worden mensen niet irrationeler dan ze al zijn, neemt de kans dat ze geweld gaan gebruiken niet toe als gevolg van het simpele feit dat ze deel uitmaken van de massa, en gaan mensen niet allemaal hetzelfde gedrag vertonen.

Baksteen

Wat heeft Adang van zijn observaties geleerd en leert hij nu iedere MEer? Zorg dat je niet op voorhand iedereen benadert als een potentiële geweldgebruiker maar behandel demonstranten netjes, zorg dat je weet wat ze willen, wat hun korte termijndoelen zijn en maak door voortdurende communicatie klip en klaar wat jij wilt en wat jouw grenzen zijn. En: voorkom dat er een frontale wij-zij situatie ontstaat. "De belangrijkste kwaliteit van de Mobiele Eenheid is voorkomen dat het conflict escaleert", stelt Adang. En een tikkeltje recalcitrant: "Als de boel eenmaal escaleert, maakt het voor het beëindigen van het geweld niet zoveel uit wat je doet, want geweld eindigt vanzelf. Ook demonstranten worden moe, hoor." Dat klinkt allemaal reuze eenvoudig, maar wat doe je als demonstranten nergens naar luisteren? Gevoelig voor sancties zijn mensen volgens Adang altijd. "Opgesloten worden wil niemand. Je moet dus duidelijk maken wat de gevolgen zijn als jij die baksteen oppakt. Sommige activisten zien het opgepakt worden als onderdeel van de demonstratie, maar dat zijn niet de gewelddadigsten. Die willen heus uit handen blijven van politie en justitie, al lijkt dat niet altijd zo." Maar wat nu als de boel totaal is geëscaleerd? Dan is alle redelijkheid toch verdwenen? "Ook dan maken mensen bewust en onbewust keuzes en is het mogelijk die keuzes te beïnvloeden. Je moet dus laten zien dat het gooien van die baksteen niet straffeloos blijft. En geloof me, mensen gaan wel collectief, maar niet met zijn allen door het lint, echt niet. Het beeld van het beest in de mens bestaat wel in dat verband, maar het is onjuist."

Actievoerder John Zerzan uit de Verenigde Staten ziet rellen schoppen en vernietigen van eigendommen als de eerste stap naar de vernietiging van de industriële wereld en een terugkeer naar een anarchistische en primitieve samenleving van vóór de zondeval. Een soort utopie van jagers en knollenverzamelaars, is de kwalificering die journaliste-activiste Naomi Klein in haar boek 'No Logo - geen ruimte, geen keuze, geen werk' toekent aan Zerzans ideaal. Klein beschrijft in 'No Logo' het antiglobalisme en haalt Zerzan aan om een beeld te geven van wie zich nu allemaal laten vangen onder de noemer 'antiglobalisten', van grote bewegingen tot individuen. Zerzan geldt op alle punten als een extreem: door zijn bijna destructieve doel, zijn totale gebrek aan operen in organisatieverband en zijn keuze om uitsluitend geweld te gebruiken. Natuurlijk, sinds het eerder genoemde rijtje toppen van Seattle tot Genua weten we dat er altijd lieden zijn die bereid zijn flink stennis te trappen. Maar wie denkt dat met het zogenoemde Zwarte Blok een grootschalige organisatie van geweldgebruikers is opgestaan, heeft het deerlijk mis. Allereerst is er van enige organisatie in een Zwart Blok al helemaal geen sprake. Het is de hedendaagse noemer voor een aantal individuen dat een ontvlambare situatie graag uit de hand doet lopen en die vroeger autonomen heetten. Ten tweede is hun aantal héél klein. In Genua zagen we de mondiale fine fleur bijeen.

Kraakbeweging

Eric Duivenvoorden schat het aantal Zwart Blokkers in Nederland op hooguit enige tientallen, en dan komt de helft daarvan nog uit het buitenland ook. Duivenvoorden is filosoof-socioloog en auteur van het boek 'Een voet tussen de deur' waarin hij de geschiedenis van de

Het is een enorme kick, zo'n rel.

Het bijbelse 'oog om oog' was bedoeld om escalatie tegen te gaan.

Nederlandse kraakbeweging beschrijft van 1964 tot 1999. Hoewel de kraakbeweging op het eerste gezicht niets met antiglobalisten van doen heeft, zijn de onderlinge overeenkomsten groot. De kraakbeweging was altijd al doorspekt met dwarsverbanden naar alle denkbare soorten links-activistische thema's als wonen, milieu, noord-zuid-verhoudingen, mensenrechten en vrede. Diezelfde onderwerpen zijn nu terug te vinden in het antiglobalisme. Een andere parallel tussen de twee is het gebruik van geweld.
Duivenvoorden was zelf van 1980 tot 1985 actief in de kraakbeweging en ging het geweld niet uit de weg. "Geweld heeft een ontzettende aantrekkingskracht, want er worden grenzen overschreden en daardoor wordt iets blootgelegd wat normaal niet zichtbaar is, namelijk een rijk van ongekende vrijheid: pure autonomie. Je wilt zien wat er aan gene zijde van de openbare orde is. Bij de Vondelstraatrellen braken de krakers ooit door de rijen van de ME heen. En dan?"
Duivenvoorden filosofeert verder. "Het is een enorme kick, zo'n rel. Iedereen zou dat eens mee moeten maken. Op metafysisch niveau is die geweldservaring bijna religieus: het 'aan de andere kant' bewegen is heel intens. Als je terugkomt realiseer je je des te beter in welke wereld je wel leeft. Je weet je eigen positie ten opzichte van regels en anderen beter te bepalen. Het maakt je reflectiever. De bestaande orde is niet van God gegeven en is niet wat iedereen denkt dat hij is. Zulke geweldsexplosies zijn nuttig om steeds nieuwe groepen te laten leren dat hun bestaande orde niet zo vanzelfsprekend is als het vaak lijkt. Je leert dat je je kunt verzetten tegen dingen die je niet aanstaan. En het is een uitlaatklep voor woede en bevlogenheid. Je kunt die woede collectief uiten, dat is iets moois. Er is nauwelijks nog verzet tegen dingen die mensen niet aanstaan. Als je om het milieu geeft doneer je een tientje aan Greenpeace, daar is helemaal geen persoonlijk gevoel bij."
Op een wat aardser niveau omschrijft Duivenvoorden zijn deelname aan de beweging als een constant scholingsproces in het gebruik van en denken over geweld. Zijn eigen grenzen werden misschien wat opgerekt, maar te ver ging het Duivenvoorden nooit. "Tijdens rellen waren de rollen duidelijk. Een linie ME-ers had voor ons niets menselijks, met al hun anonieme bescherming, dus daar mocht je best bakstenen naar gooien en raak gooien ook. Maar de ongeschreven spelregels bepaalden ook dat een ME-er die weerloos raakte werd ontzien, zo werkte het ook wel weer. Het was niet de woede van de mob die tot alles in staat was. Aan acties die je te gewelddadig vond hoefde je niet mee te doen, zoals aan wat aanslagen met gastankjes die ik me herinner. Dat neigde naar terrorisme. Dat was heimelijk. Wij streden met open vizier, zonder bivakmutsen of zo."

Na Genua

Dat brengt Duivenvoorden op de veranderingen tussen toen en nu. Demonstraties en acties zijn verbetener geworden. Bivakmutsen zijn nodig om herkenning op video te voorkomen, de repressie van de overheid is verfijnder. Gaandeweg heeft Duivenvoorden het inmiddels niet meer over de kraakbeweging maar over de antiglobalisten. De rol van de kraakbeweging is nog altijd niet uitgespeeld, maar met zo'n duizend leden is ze momenteel kleiner dan ooit. De antiglobalisten zijn de hedendaagse metafoor voor alle links-activisme, het kraken incluis.
"De vraag is natuurlijk altijd of geweld zin heeft", stelt Duivenvoorden. "Aan de ene kant wel. Door het geweld staat het antiglobalisme nu zo in de belangstelling. De Nederlandse pers miste Seattle volkomen. Daardoor kreeg de volgende top extra veel aandacht, maar dat kwam doordat mensen in Seattle niet alleen rondjes liepen met een bord boven hun hoofd. Jospin, Schröder en anderen hebben geluisterd naar de inhoudelijk klachten van de demonstranten. Daarom stellen de actievoerders zich nu de vraag wat de strategie na Genua moet worden. Er moet worden voorkomen dat het geweld zich de volgende keer publicitair gezien tegen de beweging keert."
"De geschiedenis van de kraakbeweging laat zien dat te veel geweld niet veel oplevert", vervolgt Duivenvoorden. "Eigenlijk is de beweging erop stukgelopen. Het imago werd slecht, het draagvlak verdween. Mensen die nog harder geweld wilden gebruiken gingen verder in RaRa. Dat was terrorisme. Maar als je kijkt naar de wereldgeschiedenis zie je dat geweld een van de meest effectieve politieke middelen is. Er is bijna geen enkele duurzame maatschappelijke ontwikkeling ontstaan die niet gepaard is gegaan met geweld, bloedige revolutie en andere ellende. Steeds hebben mensen de keuze gemaakt dat het geweld het waard was: de Franse Revolutie, de Amerikaanse en ga zo maar door. Met Ghandi in India als grote uitzondering."

Vredelievend

'Selfdefence is no offence.' Met dit citaat van de legendarische mensenrechtenactivist Malcolm X wil Marc Pronk maar aangeven dat hij zelfverdediging als legitiem geweld ziet. Pronk is medewerker van het Assata actie- en informatiecentrum. Hij loopt al jaren mee in de actiewereld en dat heeft hem tot genuanceerde standpunten gebracht over geweld. Hoewel hij zichzelf nog steeds als een vredelievend mens beschouwt en nooit geweld tegen mensen heeft gebruikt, heeft zijn jarenlange actieervaring hem tot steeds minder pacifistische inzichten gebracht. "Daarmee bereik je niks in de wereld."
Elke situatie vraagt volgens Pronk om zijn eigen actievorm. Het juiste middel op de juiste plaats en het juiste moment inzetten, dat is de ware kunst van het actievoeren. Pronk verwerpt dogmatisme, niet geweld. Optimaal effect bereiken doe je na ethische, strategische en publicitaire afwegingen. Dat bracht Pronk ertoe enkele jaren geleden simpelweg een taart in het gezicht van een wethouder te duwen. "We hadden al jaren tegen die man gestreden en alles al geprobeerd. We moesten iets nieuws doen." Het moment, het middel, de slapstick, de publiciteit, het miste zijn effect inderdaad niet, maar Pronk bereikte er zijn eigenlijke doel niet direct mee. De wethouder, die er aanvankelijk ook de grap wel van inzag, kwam op zijn schreden terug en deed alsnog aangifte. Vier weken zou Pronk moeten zitten, maar voor wat eigenlijk? Was het mishandeling en belediging, of openbare geweldpleging en vernieling? Drie jaar na dato is 'de taart' in cassatie bij de Hoge Raad. Samen met Nederlands beroemdste strafpleiter Gerard Spong laat Pronk uitzoeken of hem voor de taart openbare geweldpleging en vernieling ten laste kunnen worden gelegd.
Tja, wat is geweld. Pronk: "Het bijbelse 'oog om oog' was bedoeld om escalatie tegen te gaan. Als ik jou schade had toegebracht mocht jij je gram halen door bij mij hetzelfde te doen. Daarmee moest de kous dan af zijn. Maar juist in het Midden-Oosten zijn ze dat uitgangspunt al lang vergeten."
Het WTC en het Pentagon noemt Pronk theoretiserend wel legitieme doelen, maar de middelen van 11 september keurt hij af. Bovendien waren in het WTC onschuldige mensen aanwezig. Voor het Pentagon ligt dat anders. Dat is een twijfelgeval. Waren de slachtoffers daar onschuldig? "Alle militaire acties van de Verenigde Staten sinds 1943 zijn van daaruit bedacht en gecoördineerd. Dat maakt het op zich een zeer legitiem doel. Natuurlijk, er zijn bij de aanslagen van 11 september heel veel slachtoffers gevallen en dat is niet acceptabel, maar volgens cijfers van de VN sterven dagelijks 30.000 mensen aan ondervoeding. Dáár moeten we ons boos over maken." **H**

Ik zou nooit zomaar een kip slachten.

Jaap Zevenbergen heeft een passie voor de jacht. "Om een dier te kunnen schieten moet je in de huid van een beest kruipen."

"De eerste keer dat ik ging jagen was met mijn vader. Ik was toen zes. Op mijn zestiende nam ik voor het eerst mijn eigen geweer mee het veld in. Nu jaag ik een à twee dagen per week. Het is voor mij dan ook geen vrijblijvende hobby, het is een stempel op mijn leven.
Wij jagen altijd in gebieden met een wildoverschot, om het natuurlijk systeem in stand te houden. De eerste stappen die een jager zet, zijn rationeel. Je bekijkt waar je kunt gaan jagen, hoe je het beste kunt jagen. Je wilt een beest op een zo humaan mogelijke wijze schieten, zodat het eigenlijk niet weet dat het gedood wordt. Maar als je dan echt op jacht gaat, is het verstand verdwenen. Dan komt er een bepaalde oerdrift naar boven. Je wilt en je zult dat dier bemachtigen.
Het gaat niet om het doden. Ik zou nooit zomaar een kip slachten, dat geeft absoluut geen prettig gevoel. Bij de jacht draait het om het spel. Dat beest is je tegenstander en daar heb je respect voor. Daarom is schieten met nachtkijkers voor de jacht ook verboden. 's Nachts is wild het actiefst, je zou dan snel en efficiënt veel wild kunnen schieten, maar dan maakt dat dier geen enkele kans. Dan is het spel weg.
En juist dat vind ik zo boeiend. Jagen heeft iets beestachtigs ja, maar in positieve zin. Ik heb drie jaar lang jacht gemaakt op een oudere reebok. Die was zo slim dat hij al mijn kunstjes kende. Hij kwam tevoorschijn wanneer ik het absoluut niet verwachtte. Dan ga je na waarom die reebok zo reageert. Om daar achter te komen moet je in de huid van een beest kruipen. Een beetje als een leeuw die een prooi vangt. Als het dier dan dood is, geeft dat een emotionele kick. Een ontlading eigenlijk die de meest heftige reacties op kan roepen. Ik heb veel jagers begeleid bij het schieten van hun eerste stuk. Kerels van twee meter stonden dan te huilen als ze het dier dood zagen liggen. Ik denk dat dat komt omdat het zo'n definitieve daad is. In deze maatschappij wordt alles verzacht en dat kan bij de jacht niet. De daad van het doden is onherstelbaar. Natuurlijk heb je dat jaaggevoel bij elke sport. Maar hier gaat het niet om een golfballetje dat je geslagen hebt en later gewoon weer oppakt. Je beslist over leven en dood. En je ziet soms ook letterlijk het beest de laatste adem uitblazen. Dat is heel confronterend. En erg emotioneel.

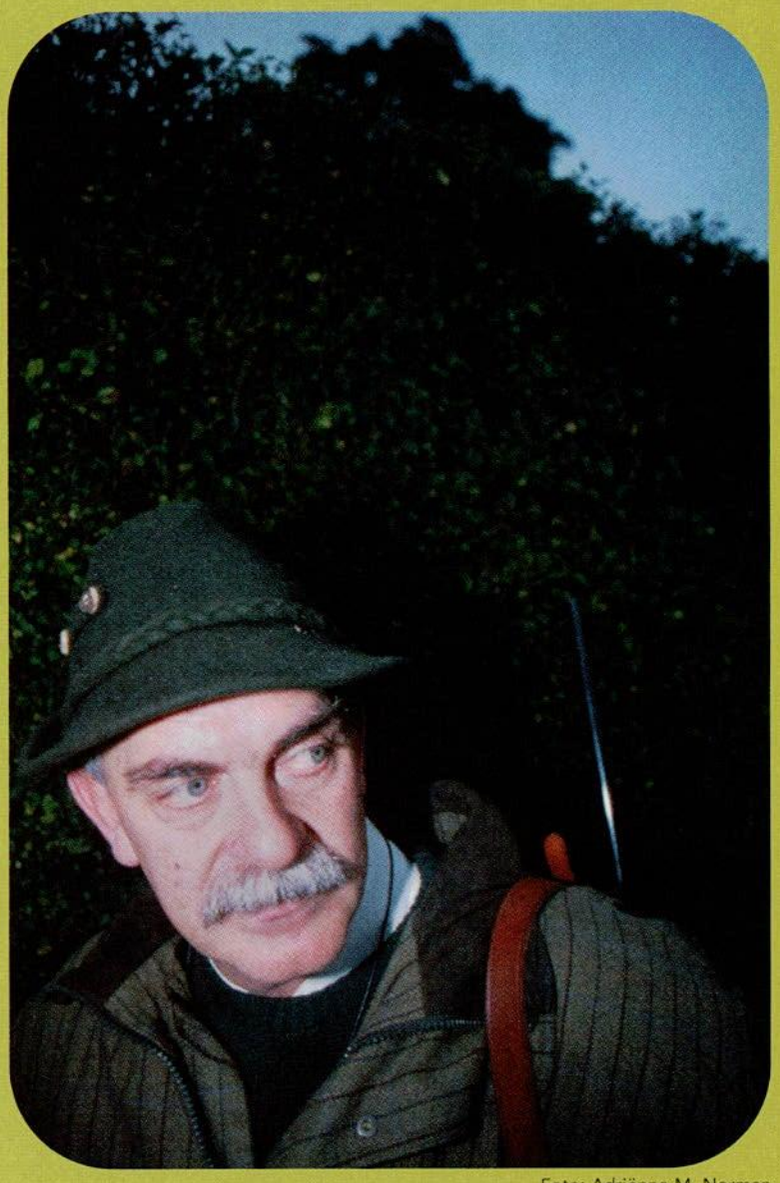

Foto: Adriënne M. Norman

Niet altijd is de jacht bevredigend. Zo heb ik een keer een vrouwelijk wild zwijn geschoten, dat nog bezoogd was, zoals wij dat noemen. De melk liep er nog uit. Daar lag ik nachten wakker van, zo afschuwelijk vond ik dat. Want dat betekende dat er ergens jonge diertjes rondliepen die langzaam van ellende, honger en dorst dood zouden gaan." H

Ik voel, dus ik ben. Ik denk, dus ik ben.

Psycholoog Igor van Krogten noemt het verstand het zwakkere, jongere broertje van het gevoelsleven. "Gevoelens overvallen, overmannen en overmeesteren de mens." Voor filosoof René Gude reden te meer om de mogelijkheden van onze verstandelijke vermogens te bestuderen én te benutten. "Als je je leven vorm wilt geven, ben je aangewezen op de ratio." Gude vindt dat we hier bij tijd en wijle in slagen. Van Krogten heeft daar sterke twijfels over.

"In de psychologie doet men alsof het gevoelsleven niet bestaat. Het is een terra minime cognita. Men doet alsof bloemen en planten, de verstandelijke vermogens, kunnen bestaan als ze afgesneden zijn van hun wortels, het gevoel. Sterker nog, men doet alsof bloemen en planten die wortels voortbrengen", verzucht psycholoog Igor van Krogten. Hij zit naast filosoof René Gude in het souterrain van het Humanistisch Verbond te Amsterdam. Op uitnodiging van Humanist debatteren zij over de vraag of de mens in staat is zijn emoties met behulp van de ratio in goede banen te leiden.
In Van Krogten schuilt de ware romanticus; zijn sombere betoog over de hedendaagse mens is doorspekt met metaforen en Latijnse uitdrukkingen. Gude daarentegen is een onvermoeibare optimist en een van de zeldzame 'Verlichtingsdenkers' die ons land nog telt. Als een politicus stelt hij zijn gehoor gerust dat het verstand heus niet zo zwak is als zijn opponent wil doen geloven.

Begin dit jaar publiceerde Van Krogten het boekje 'Ik voel dus ik ben', waarmee hij zijn loopbaan als docent persoonlijkheidsleer aan de Universiteit van Amsterdam afsloot. Daar probeerde hij als een roepende in de woestijn meer aandacht voor het gevoelsleven te krijgen. Aan de hand van het werk van Marcel Proust ontwikkelde hij bijvoorbeeld een theorie over de liefde, volgens hem de enige liefdestheorie die er is, maar die werd met argwaan bekeken. "De dominante stroming binnen de psychologie, het cognitivisme, bestudeert alleen maar cognitieve vermogens zoals denken, leren en oordelen. Terwijl het gevoelsleven de bodem is, waaraan alle andere psychologische fenomenen ontspringen. Als ik niet voel, dan leef ik niet. Zoals Casanova, die zegt: Ik weet dat ik heb bestaan en ben daar zeker van omdat ik heb gevoeld." Dat is ook de kernboodschap van 'Ik voel dus ik ben', een variatie én kritiek op het 'Ik denk, dus ik ben' van de 17de eeuwse filosoof René Descartes.

"Dat 'Ik denk, dus ik ben' vind ik juist een goede typering van de mens", zegt René Gude, publicist en voormalig hoofdredacteur van Filosofie Magazine. "Maar het is ook een programma. Een mensvisie heeft alleen maar zin als je daar iets mee wilt bereiken, zoals een beter leven leiden of jezelf vormen. Dat begint met het 'ik denk'. Als je niet

HET VERSTAND HEEFT ALLE BIJSTAND NODIG OM DIE VRESELIJK LOEIENDE GEVOELENS IN BANEN TE LEIDEN.

Foto's: Caecilia van der Drift

HET GEVOELSLEVEN VIND IK DE PRACHT EN PRAAL VAN DE MENS.

overgeleverd wilt zijn aan emoties en passies, kan dat alleen door je een beeld te vormen van hoe het verstand werkt en dat proberen zo goed mogelijk te gebruiken."
De favoriete filosofen van Gude zijn stuk voor stuk denkers die de mogelijkheden - en de beperkingen – van de rede hebben onderzocht: "Tijdens mijn studie filosofie raakte ik volstrekt verslingerd aan denkers als Hume en Kant. Kant is het hoogtepunt van de Verlichting. Maar mijn hart gaat pas echt uit naar Descartes."

Igor Van Krogten, u heeft hele duidelijke kritiek op de mensbeelden van de Verlichting en de cognitieve psychologie, die het verstand hoog in het vaandel hebben. Wat is hier mis mee?
Van Krogten: "Ik heb hooguit commentaar. De Verlichting heeft een heilig geloof in de ratio. Op zich ben ik het er helemaal mee eens dat de verstandelijke vermogens essentieel zijn voor het voortbestaan van de mens. Maar als u mij vraagt waardoor de mens in beweging komt, dan zeg ik: gevoelens zijn de drijfveer voor al zijn daden. Ze zijn veel sterker dan de verstandelijke vermogens. Dat zie je ook in tijden van crisis. Het verstand is het zwakkere, jongere broertje van het gevoelsleven."
Volgens Van Krogten begint de minachting van het gevoel al bij Plato: "Als uitgangspunt neemt Plato de onsterfelijke ziel: het goddelijke, het rationele, het verstandelijke. Die goddelijke vonk verbindt de mensen met de goden. Aan dat onsterfelijke bestandsdeel werd volgens Plato het aardse, het dierlijke toegevoegd. Dat sterfelijke deel verbindt de mensen met de beesten, dat is heel vervelend. Die denktraditie loopt van Plato via de Verlichting naar de cognitivisten van vandaag. In de titel van dit themanummer zie je het ook weer: 'Het beest in de mens', dat is niet als een kwalificatie bedoeld. Terwijl ik het gevoelsleven juist de pracht en praal van de mens vind. Gevoelens zijn behalve jaloezie, ook liefde en tederheid; behalve angst en heimwee, ook dapperheid en strijdlust."
Gude: "Die allegorie van Plato hoef je niet per se te interpreteren als minachting voor het gevoelsleven. Ik zie die eerder als reclame voor de ratio. Voor gevoelens hoef je namelijk geen reclame te maken, die dringen zich genadeloos aan ons op. Gezien onze socio-biologische achtergrond neemt ons gevoelsleven inderdaad een groot deel van ons dagelijks leven in beslag. Als ik mijn gevoelens zomaar hun gang laat gaan, stroom ik zomaar mee met wat in de wereld gebeurt. Ik zeg wel 'ik', maar als je je zo laat meestromen word je nauwelijks een persoon, je brandt op en je gaat dood.
"Alles wat te maken heeft met de ontwikkeling van een persoon of een cultuur, met het leven in eigen hand nemen, dat kan alleen met het verstand. En dat kost dan nog de grootste moeite. Het verstand heeft juist alle bijstand nodig om die vreselijk loeiende gevoelens op een of andere manier in banen te leiden. Het gevoel is puur individueel en niet sociaal, het is altijd en alleen maar hier en nu. De ratio plaatst gevoelens in de tijd, evalueert en relativeert ze, door ze te vergelijken met dingen die je eerder hebt meegemaakt, dingen die anderen hebben meegemaakt of dingen die je zou willen meemaken. Op die manier kun je iets voortbrengen dat niet alleen voor jezelf van waarde is, maar ook voor anderen. Om met Plato te spreken, zo word je een beetje onsterfelijk."
Van Krogten: "U zegt dat het gevoel niet sociaal is. Dat zie ik anders. En ik bestrijd ook dat de cultuur uit de ratio zou voortkomen. De mens zie ik als een in het water gevallen landdier dat naarstig op zoek is naar vaste grond onder de voeten. Zodra hij enigszins bewust is, wordt hij gekweld door levensangsten en doodsangsten. Om een einde te maken aan die verschrikkelijke angsten, heeft hij verschillende reddingsboeien nodig, levensverzekeringen. Daarom sluit hij zich aan bij de groep. De groep heeft, om haar bestaan zeker te stellen, religie ontwikkeld. Op basis hiervan ontstaat dan weer de ethica. Als we bijvoorbeeld de tien geboden niet hadden, dan zouden we elkaar de kop inhakken. De christelijke, Egyptische, en Grieks-Romeinse cultuur zijn voortgekomen uit het godsverlangen. Sterft een godsdienst, dan sterft ook een beschaving en sterven ook de levensverzekeringen van de mens."
Gude: "Wat zegt u nu toch allemaal en dat nog wel bij het Humanistisch Verbond, godbetert! Dat zijn allemaal maar veronderstellingen..."

U HAALT HET MOTIEF UIT M'N VERLICHTING!

U bent het er in ieder geval beiden over eens dat mensen door hun gevoelsleven overspoeld worden en hun verstand nodig hebben om dat te reguleren. Maar in welke mate zijn ze hiertoe in staat?
Van Krogten: "Het eerste wat de mens vanuit zijn paniek zoekt, is de zekerheid van de groep. Om te overleven, doet hij alles wat de groep voorschrijft. Alle vriendjes hebben een auto, dus moet ik ook die auto hebben. Alle vriendjes hebben een universitaire opleiding, dus moet ik ook een universitaire opleiding hebben. Wat dat betreft heeft de mens geen enkele speelruimte. Dat wil niet zeggen dat hij zijn ratio helemaal niet gebruikt. Hij probeert zijn verlangens vorm te geven met zijn verstand. Als ik een auto wil hebben, kan ik twee dingen doen: ik kan hem stelen of ervoor gaan werken. Als ik hem steel, krijg ik schuldgevoelens en dat vind ik vervelend... Ik ga dus mijn ratio gebruiken om aan de eisen van de groep te voldoen."
Gude: "Je kunt toch ook een heel sterke drang hebben om je te onderscheiden van de groep en je ratio inzetten om je te isoleren of om voortrekker te worden."
Van Krogten: "Dat ziet men heel weinig om zich heen."
Gude: "Doe niet zo somber..."
Van Krogten: "Ik zie alleen maar schapen en olifanten, kuddedieren om me heen. Dat is niet denigrerend bedoeld, ik begrijp dat heel goed, vanuit je bestaansangst moet je je aanpassen."
Gude: "Mensen zijn misschien wel geneigd tot conformisme. Maar als je dat eenmaal hebt opgemerkt en daar een beeld van gevormd, dan zou je naar alternatieven kunnen zoeken om je niet willoos over te geven aan die kuddegevoelens."
Van Krogten: "Ik vind dat idealistisch. Ik ben realistisch, ik bekijk dit als klinisch psycholoog. Op zich ben ik het met u eens dat de ratio mogelijkheden biedt, maar zeker in deze tijd zijn die gering. Onze samenleving is materialistisch, volstrekt infantiel, of je dit nou leuk vindt of niet. Aan het denken wordt absoluut geen eer bewezen. Via de massamedia worden we geïndoctrineerd, gehersenspoeld en gemanipuleerd als nooit tevoren..."
Gude: "U begint nog reclame te maken voor het denken..."
Van Krogten: "... Kijk naar de reclamemensen, dat zijn de grootste psychologen. Die gaan uit van de afgunst in de mens en zeggen: uw buurman heeft die en die auto, met honderd gulden meer kunt u die auto krijgen. Er is geen eeuw geweest waarin we zo gemanipuleerd zijn als deze. Iedereen draagt blue jeans, gympies en korte haren."
Gude: "U gebruikt voortdurend het voorbeeld van de auto, dat is natuurlijk een heel zinnelijk ding, gemakkelijk te herleiden tot allerlei zeer sensuele aangelegenheden, tot laag in de hersenstam nestelende gevoelens. Maar wat vindt u bijvoorbeeld van het concept rechtvaardigheid, komt dat ook voort uit gevoel?"
Van Krogten: "Vrijheid, gelijkheid, broederschap? Dat slaat nergens op. Dat zijn idealen. Niemand die zich daaraan stoort. Waar is die vrijheid? De mens is psychisch al niet vrij, zodra ik op aarde ben, bepalen mijn lieve papá en lieve mamá wat goed en slecht is. Het idee van broederschap, dat heb ik nog nooit gezien. Er worden alleen maar oorlogen gevoerd, op de werkvloer zijn we alleen maar elkaars concurrenten, dat heb ik op de universiteit aan den lijve ondervonden. Gelijkheid is er sowieso niet, daar hoeven we alleen maar een IQ-test voor af te nemen."

Maar is het überhaupt mogelijk of zinnig om over morele of politieke idealen te praten?
Van Krogten: "Mogelijk is het natuurlijk wel. Zinnig kan het ook wezen."
Gude: "Maar u zegt toch dat vrijheid, gelijkheid en broederschap nergens op slaan."
Van Krogten: "Ja, in de idealen van de Verlichting zie ik niets, maar misschien zijn er wel andere idealen waar we op een zinvolle manier over kunnen spreken."
Gude: "De wereld verbeteren door er meer van proberen te snappen. Ziet u daar wat in?"
Van Krogten: "Nogmaals, ik zit hier niet als idealist, ik kijk als wetenschapper naar de menselijke psyche...."
Gude: "Maar waarom doet u dat? Toch om de wereld te verbeteren?"
Van Krogten: "Nou, ik denk het niet. Ik bestudeer de menselijke psyche

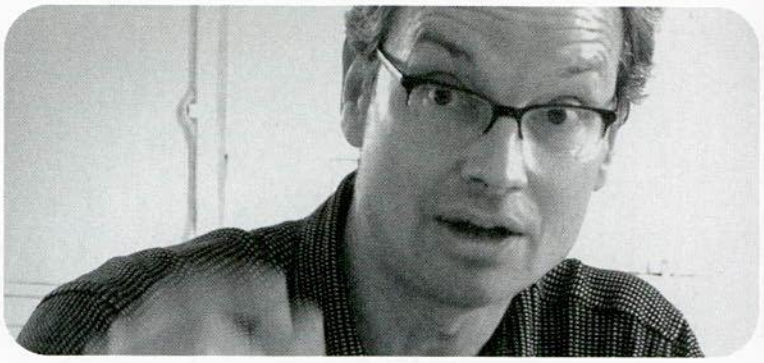

omdat ik het een mysterium tremendum et fascinosum vind, een vreselijk en fascinerend mysterie. De wereld is trouwens niet te verbeteren, de samenleving gaat zoals ie gaat. Alle grote culturen en beschavingen komen en gaan. Ook aan deze beschaving komt een eind, we zijn nu in laatste fase. Ik weet niet of je dat moet betreuren. We maken tenslotte alles kapot: water, lucht, aarde. Laat maar voorbij gaan, denk ik dan, er komt wel een nieuwe beschaving."
Gude: "Toch geloof ik dat de samenleving af en toe een succesje boekt. Met de democratie hebben we toch een staatsvorm bereikt die relatief de meeste rust met zich meebrengt. En in ons privéleven kunnen we aanvankelijk heel klungelig in de liefde zijn, maar er gaande weg handiger in worden, door ervaring, door er met anderen over te praten of er een boekje over te lezen. Ik ben het dus niet eens met de somberheid van uw analyse en als die al klopt, zou ik zeggen: laten we alsjeblieft een beetje verstandiger zijn, beste mensen."
Van Krogten: "Maar we zijn geen beste mensen!"
Gude: "Oh, die zijn er ook al niet! U doet alsof er een klont mensen op aarde gekomen is, die hebben een god bedacht en toen is er cultuur op aarde gekomen. Haal je god weg, dan haal je de cultuur weg. Met zo'n mensbeeld brengt u mijn programma om zeep. U haalt het motief uit m'n Verlichting!"
Van Krogten: "Dat doe ik niet, dat doet de werkelijkheid. Laten we om ons heen kijken. Mensen vinden het schitterend om een brug te bouwen, maar ze vinden het nog veel mooier die te vernietigen. Als je daar niet tegen kunt, kun je er ook niet tegen dat vuur verbrandt en een steen valt als je 'm uit je handen laat vallen."

Over vernietiging gesproken: wat vindt u van de aanval van de VS op Afghanistan?
Van Krogten: "De Verenigde Staten hebben gereageerd als een verwend kind wiens speeltje wordt afgenomen. Als een stelletje onvolwassenen hebben ze niet hun ratio geraadpleegd, neen, ze hebben meteen hun meest primitieve gevoelens laten spreken, ze wilden als een wild stier terugslaan. Eerst waren ze ook nog van plan Libië en Irak aan te pakken, maar Colin Powell heeft dat weten te voorkomen. Ze slachten nu een heel volk af, zogenaamd vanwege Bin Laden, maar god mag weten of íe het gedaan heeft, want bewijzen zijn er niet."
Gude: "Ik heb de dagen geteld tot die klap terugkwam en ik ben niet ontevreden met de internationale gemeenschap. Je kunt niet zeggen dat ze totaal primair gereageerd heeft. Ik ben wel met u eens dat het nog steeds niet een toonbeeld van rationaliteit is, in die zin dat het mooi zou zijn dat je zou wachten tot je echt het bewijs hebt dat Bin Laden het gedaan heeft, voordat je begint te schieten. Maar niettemin, ik ben niet ontevreden."
Van Krogten: "Er is wel wat overleg geweest. Een beetje rekening houden met die en een beetje met die. Maar uiteindelijk is er maar één ding dat telt: vergelding moet en zal er komen. Met de ratio wordt bekeken hoe die vergelding er zal komen, maar kapot zal het gaan." H

Met dank aan Daan Roovers, die het debat tussen Van Krogten en Gude leidde.

'Ik voel, dus ik ben' door Igor van Krogten, Uitgeverij SWP, Amsterdam 2001.
'René Descartes en Elisabeth van de Palts; briefwisseling', inleiding en redactie door René Gude, Wereldbibliotheek, Amsterdam 2000.

Het groene monster is nooit weg.

Iedereen is wel eens jaloers. Hoe ga je daarmee om in je relatie? En waar ligt de grens: is uit eten met een ex al bedreigend of moet dat kunnen? Strategieën van vier jaloerse types maken één ding duidelijk: praten over hun jaloezie doen ze nauwelijks met hun partner.

"We waren kinderen van de jaren zestig. Niet dat alles per se moest kunnen, maar jaloezie beschouwden we toch als een ouderwets gevoel." Hannah Pieters (52) is al sinds haar achttiende samen met haar man. Jaloezie paste niet in het plaatje. Maar toen ze kinderen kreeg en haar man carrière maakte, kwam dat ouderwetse gevoel toch boven. Hannah: "Hij is echt een vrouwen-man, hij had altijd veel vrouwen om zich heen. Bovendien had hij macht en macht erotiseert. Als hij uit eten ging met een vriendin, zat ik thuis met de kleine kinderen. En al die vrouwen 'konden zo goed met hem praten'. Nou, dat kon ik in die periode helemaal niet met hem!"
Als hij thuis kwam van zijn afspraakjes, voelde ze in de zakken van zijn colbertje en onderzocht zijn overhemden op lipstick. "Ik deed dat stiekem, maar dat was niet zo moeilijk, want ik waste zijn kleren. Hij was nogal slordig van aard, maar ik heb nooit wat gevonden. Ja, wel eens een keurig visitekaartje van een of andere dame, maar dat was alles."

Hannah kon haar man nooit betrappen, maar Henk Jan van den Heuvel (49) moest al snel dealen met de uitstapjes van zijn grote liefde Hans. "Al na een paar maanden vree Hans met andere mannen. Ik heb hem een keer betrapt met een ander in bed. Hij wist dat ik zou komen, maar was dat onder de omstandigheden even vergeten. Ik was woedend en hij zette de jongeman in kwestie gelukkig onmiddellijk de deur uit."
Als hij jaloers was over de avonturen van Hans, kon hij rustig een week zwijgen. "Meestal keerde het zich naar binnen. Ik ging lopen piekeren en zweeg. Ook uit nijd natuurlijk: ik zei gewoon niks meer. Maar ik kon ook heel boos worden. Ik heb Hans wel eens geslagen uit pure onmacht. En andere jongens versierd natuurlijk, maar dat was niet echt. We praatten er niet over: wat valt er te praten?"

Buikpijn

Ook Martine Plak (24) wordt stil van jaloezie. Op haar vijftiende was ze stikjaloers op haar beste vriendin. "Toen we elkaar net kenden, hebben we een beetje met elkaar gevreeën. Maar dat was maar één keer als experiment. Zij hield ook wel van mij, maar maakte me ook duidelijk dat ik geen aanspraak op haar kon maken. Daardoor was ik erg in de war." Martine was altijd jaloers op de vriendjes van haar hartsvriendin: "Ik hield meer van haar dan van mijn vriendjes, maar zij hield meer van haar vriendjes dan van mij. Het was heel dubbel, want als ze verliefd was, was ze op d'r mooist. Ik genoot ervan, maar wilde dat ze dat naar mij ook had." Als Martine jaloers was, kreeg ze pijn in haar buik en sloot ze zich op in zichzelf. "Ik zweeg en als zij dan vroeg 'is er wat?', zei ik dat er niks was. Een rotsituatie, maar ik kon toen geen woorden vinden voor mijn gevoelens. Ik had geen recht op die gevoelens, want we hadden geen relatie."
Inmiddels is Martine al ruim twee jaar samen met Dien. In het begin was ze wel jaloers op de exen van Dien. Martine: "Ze hadden toch wat voor elkaar betekent en waar lag de grens?" Ook bij Dien sloot ze zich af als ze jaloers was. "Ik weet wel dat het helemaal niet helpt, maar het is een mechanisme, een vorm van beledigd zijn."

Het was heel dubbel, want als ze verliefd was, was ze op d'r mooist.

De jaloezie van Peter Hogenboom (35) heeft te maken met zijn transseksuele achtergrond. Hij veranderde van vrouw naar man. Peter: "Mijn partner valt op jongens en meisjes, maar haar vrouwelijke ex is veel minder bedreigend dan die ene jongen, waar ze allang niets meer voor voelt. Als ze met hem uit eten is geweest vraag ik expres niet hoe het is geweest. Ze hebben vroeger seks gehad, dat is erg genoeg. Mijn jaloezie op het perfecte jongenslijf is eigenlijk groter dan mijn jaloezie op haar. Als zij van een jongen zegt dat ie een lekker kontje heeft, ben ik woest."
Maar ook als Peters vriendin iets zonder hem onderneemt en dat ook nog leuk vindt, speelt het op: "Als we zaterdag samen kunnen uitslapen, snap ik echt niet dat ze liever naar een familiefeestje gaat, dan dat ze samen met mij blijft liggen. Ook kan ik me vreselijk gepasseerd voelen als ze alleen in de kroeg koffie wil drinken, zonder mij."
Meestal reageert hij met ijzig zwijgen. Peter: "Ik kan haar volledig negeren. Ik draai mijn hoofd af of lees zogenaamd nonchalant de krant, en ondertussen kook ik. Maar zodra ik haar ontroering zie, een trillende onderlip, dan ontroert mij dat en breek ik." Om zijn gevoel te verwoorden, neemt Peter afstand. "Door dat beschouwende raak ik juist betrokken. Ik wil niet blijven steken in het gefrustreerde gevoel van gekwetst zijn, en door de abstractie kom ik daar overheen. Het wordt een probleem waar ik een oplossing voor zoek."

Kijken en flirten

Ook Henk Jan is heel beredenerend. "Mijn strategie is om het te ontleden. Ik vind dat je jezelf niet voor de gek moet houden. Na een tijdje gaat de spanning er nou eenmaal af. Miss Madrigal zegt het al in 'Tales of the City': als je een cent in een pot doet voor iedere keer dat je seks hebt tijdens het eerste jaar van de relatie, en er één uithaalt voor iedere keer dat je seks hebt tijdens de daaropvolgende jaren, komt die pot nooit leeg. Ik was jong en onbedorven, toen ik Hans leerde kennen. Ik dacht dat als je een vriendje had, dat je het dan alleen met hem deed. Hans hielp me al gauw uit de droom. Ik heb daardoor geleerd dat het onbelangrijk is. Uiteindelijk gaat het erom dat iemand van je houdt. En bovendien, wat is monogamie eigenlijk? Ga je vreemd als je met elkaar vrijt, maar aan iemand anders ligt te denken? En als je met jezelf vrijt? Is het niet veel erger als je vriend de hele dag aan die ene bloedmooie

Ik wilde geen burgertrut lijken.

vent loopt te denken, maar het daar niet mee doet? Het kijken en flirten, de vonken die heen en weer schieten, dat is toch veel pijnlijker dan dat neukpartijtje van tien minuten?"

Hannah heeft destijds ook geprobeerd haar jaloezie weg te redeneren: "Hij had recht op zijn vriendinnen en rationeel vond ik dat ook. Ik wilde hem niet met mijn jaloezie lastig vallen, terwijl hij altijd hard werkte. En ik wilde ook geen burgertrut lijken. In progressieve kringen is het ideaal toch dat je niet alles bij één persoon kunt vinden. Dus zei ik niks, maar op avonden dat hij uit was en ik thuis zat op te passen, ging ik wel eens teveel wijn drinken." Bovendien hadden ze al vroeg afspraken gemaakt. "We hoefden niet trouw te zijn, als we het niet aan elkaar vertelden. Ik vond het idioot om zo jong zo'n afspraak te maken. Toen het speelde wilde ik het juist wel weten. Ik heb ook altijd gezegd: áls ik het te weten kom, kun je inpakken. Het was meer zijn afspraak, want hij wilde niks te maken hebben met jaloezie."

Groen gif

Martine maakte nooit afspraken met Dien. "Het is niet nodig om expliciet te maken dat we een monogame relatie hebben. Maar als één van ons verliefd wordt op een ander, denk ik dat we allebei gek worden. Dat klopt helemaal niet met het ideaalbeeld van onze relatie. Maar misschien blijkt later wel dat dit helemaal niet realistisch was."
Peter heeft in principe ook een monogame relatie. "We hebben afgesproken dat we geen liefdesrelaties met een ander opbouwen, of dermate intiem zijn met anderen dat het kwetsend is. Maar ja, intimiteit is zo'n vaag begrip. Ik geloof in eerlijkheid. Ik vertrouw erop dat ze alles aan mij vertelt."
Volgens Martine is vertrouwen ook noodzakelijk om haar jaloezie in te perken. In het begin was ze jaloers, omdat Dien nog twijfelde. Martine: "Nu ze honderd procent voor mij gaat, geeft ze weinig reden om jaloers te zijn." Daardoor kan ze er anders mee omgaan: "Ik dacht een tijdje geleden dat Dien iemand leuk vond. Eerst had ik dat opgekropt, maar uiteindelijk heb ik het toch gezegd. Dat was een opluchting en sindsdien kan ik het beter bespreken. Bovendien zie ik het aan haar: als zij iemand leuk vindt, wordt ze rood."
Henk Jan leerde ook van zijn vriend Hans om jaloezie los te laten. "Ik ging zelf ook weer om me heen kijken en nu niet om hem een hak te zetten." De laatste tijd heeft hij er als vrijgezel weinig last van, hoewel het hem laatst weer overviel: "Ik was met een vriend, absoluut hetero en gelukkig getrouwd, op vakantie. Toen ik met hem en zijn vrouw op een hotelkamer belandde, voelde ik het groene gif weer rondkruipen als een stroompje in mijn buik."
Ook bij Hannah wordt het na al die jaren hanteerbaarder. "Ik ben zekerder van mezelf geworden. Bovendien ben ik zekerder van mijn relatie. Ik ben ervan overtuigd dat mijn man niks doet met andere vrouwen. Als vrouw heb je daar een radar voor. En ik ken hem inmiddels een beetje, hij is niet zo'n vlotte boy... Maar het groene monster is nooit weg, het zit als het ware in de kelder en de deur staat soms op een kier." H

De namen Peter Hogenboom en Hannah Pieters zijn op verzoek van de geinterviewden gefingeerd.

Je haalt een soort Hitlertje in jezelf naar boven.

Acteur Peter Sterk speelde de slechterik in gijzelingstrainingen in gevangenissen. "Soms schrik je van jezelf. Omdat je het fijn vond om iemand te kleineren."

Foto: Adriënne M. Norman

"Ik heb een tijd geacteerd in gijzelingstrainingen in onder meer de bajes. Daar geldt het zogenaamde G-deurenbeleid. Bij een gijzeling moeten alle deuren dicht blijven. Dan kan er dus ook geschoten worden. De bedoeling is dat het personeel rustig blijft en voorbereid is op wat de gijzelaars kunnen doen. Daarom zijn er trainingen bedacht. Op zo'n dag speel ik de boef.

In een eerste tijdsblok vertoon ik enkel vervelend gedrag. Ik speel een junk die een grote bek geeft of gaat zuigen om te kijken of hij een bewaker of een ander personeelslid over de rooie kan krijgen. Ik vraag bijvoorbeeld naar zijn kinderen. Hoe ze heten. Als ze daar intrappen ga ik treiteren: is het een lekker ding, die dochter van je?

Het blok erna is heftiger. Dan grijp je echt iemand vast, scheldt ze voor rot, dreigt: doe die deur open, anders snijd ik de polsen van je collega door. Je duwt ze een pistool tegen het hoofd, dwingt ze op de grond te kruipen.

Of ik het leuk vind? Dat is dubbel. Op het moment zelf ben je een god. Het is een machtsspel - en jij hebt dan alle macht. Alles wat fatsoenlijk is, mag je in één klap laten vallen. In je opvoeding leer je rekening te houden met anderen. Tijdens zo'n training mag je al die aangeleerde normen en waarden laten vallen. Je wordt een soort baby. Je eist en krijgt meteen. 'Ik wil melk, klaar.' Je gaat terug naar een soort van basisinstinct. En dat kan wel een kick geven, ja.

Je moet op zo'n moment ook niet nadenken over wat anderen voelen. Soms is dat niet gemakkelijk. Een keer begon een vrouw te huilen toen ik tegen haar aan het schelden was. Haar vader gedroeg zich op dezelfde manier en ze herbeleefde dat weer. Dat is vervelend. Gemakkelijker is het als je voor een training de bajes in komt en een paar van die forse bewakers, van die types waar je op straat voor omloopt, smalend tegen je roept: oh ben jij die acteur, nou, veel succes jochie. Dan is het wel leuk om die later eens even te pakken.

Maar ja, je haalt wel een soort Hitlertje in jezelf naar boven. Soms dacht ik wel eens: ik wist niet dat ik in staat was zo lullig te doen. Soms schrik je ook van jezelf. Omdat je het fijn vond om iemand te kleineren. Ik bedoel: wat heeft die ander mij misdaan? Mensen zeiden wel eens tegen me: dat je dat kunt. Maar volgens mij heeft iedereen die donkere kant in zich. Na tweeënhalf jaar ben ik ermee opgehouden. Ik vond het als acteur geen uitdaging meer. Maar misschien vond ik het ook niet meer leuk, juist omdat ik al die rottigheid van mezelf zag." H

Maar dan komt Milosevic de rechtszaal binnen: hij blijkt een méns te zijn.

Sinds de jurist Heikelien Verrijn Stuart (51) verslag doet van het Joegoslavië-tribunaal, heeft ze al heel wat gruweldaden de revue zien passeren. "Ik zie meer van de Balkan dan me lief is." Hoe een mens tot het plegen van geweld komt, fascineert haar.

De beul van de Balkan. De slager uit Belgrado. Iedereen weet wie we daarmee bedoelen. Slobodan Milosevic wordt al jaren afgeschilderd als een beest, een monster. Nu zit het ex-staatshoofd van Joegoslavië in de Scheveningse gevangenis, waar hij vastzit op verdenking van oorlogsmisdaden.
Sinds het prille begin in november 1994 woont Heikelien Verrijn Stuart de zittingen van het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag bij. "Toen was het nog een leeg gebouw." Elke dag ging ze naar Den Haag, de eerste zaak heeft ze intensief gevolgd, de tweede ook. Na al die jaren gaat ze er nog steeds regelmatig heen, zij het niet meer elke dag. "Op dit moment lopen er drie zaken tegelijk. Ik luister veel mee op internet. Ik wil ook andere dingen doen, niet alleen hap snap berichtgeving, maar ook de grote lijn volgen en daarover schrijven."

Niets met status

In september kreeg Verrijn Stuart de Jacques van Veen prijs, een onderscheiding voor justitieverslaggevers. De jury roemde haar om haar scherpte en om de toegankelijke manier waarop ze verslag doet van het Joegoslavië-tribunaal voor het Radio 1 Journaal en Nova. "De prijs kwam in een volkomen verkeerde week, namelijk vlak na de aanslagen in de VS. Mijn hoofd was op iets totaal anders gericht." Heikelien Verrijn Stuart hecht niet zo aan prijzen. "Ik heb niks met status. Dat schrijvers prijzen weigeren kan ik me goed voorstellen. Maar dit is een prijs die ik echt had willen hebben. Ik beoefen dit vak al vanaf 1973."
Ze is zowel journalist als jurist en noemt dit een gouden combinatie. Eigenlijk had ze oorlogsverslaggeving willen doen, maar daar is ze op teruggekomen toen ze kinderen kreeg. "Ik wilde niet dat ze, als ze naar het journaal keken, zich ook nog eens zorgen moesten maken over hun moeder, naast alle problemen in de wereld. Kinderen hebben recht op hun moeder."
Verrijn Stuart begon haar journalistieke loopbaan met een studentenpersbureau dat vrijwel alle regionale kranten voorzag van rechtbankverslaggeving. Saai was dat geenszins. Integendeel, ze vond en vindt het een ongelooflijk mooi vak. "In 1976 zat ik bij een zaak tegen een Amsterdamse sigarenhandelaar. Hij had niet de juiste vergunning. Voor het verkrijgen van die vergunning moest hij kunnen behangen. Absurd! Dat soort vreemde zaken kom je tegen. Ik heb me nooit verveeld. Wat je op een rechtbank te horen krijgt, is in feite een compacte weergave van de werkelijkheid. Alles wat mensen bezig houdt, kom je daar in ingedikte vorm tegen. Het strafrecht geeft een beeld van wat mensen elkaar aandoen, waarom ze het doen, wat hun impulsen zijn en of ze zich ervan bewust zijn of niet. Dat zie je op verschillende niveaus, dus niet alleen bij burgers maar ook bij de staat. Waarom zijn bepaalde dingen strafbaar? Wat keuren we af? Er zit een algemeen belang in, het gaat over een 'wij' en een 'ons'. Aan het strafrecht kun je zien waardoor we gedreven worden. Er zit een voortdurende confrontatie in met rationele normen. Waarom vinden we drugsdealers wel criminelen en ouders die hun kinderen verwaarlozen niet? Kinderen die niet welkom zijn en weggestopt worden, ouders die hun schuldgevoel afkopen met bergen cadeaus, wat je onder andere omstandigheden verwaarlozing zou noemen, dát vind ik pas crimineel. Toch zal dat laatste nooit in het wetboek terechtkomen."

Het beleid van de VS is zo cynisch, eigenlijk is het een barbaarse cultuur.

Politiseren

Het is heel verstandig om de wereld via het recht proberen te ordenen, vindt Verrijn Stuart. Maar we verwachten te veel van het internationaal humanitair recht, dat deels een schijnordening is. "Er zijn wel verdragen, maar nauwelijks handhavingorganen. We hebben na de Tweede Wereldoorlog wel de mooie voornemens willen opschrijven in dat recht, maar het was niet de bedoeling dat individuen ook strafrechtelijk ter verantwoording geroepen worden. Nu er een internationaal strafhof in de maak is, zie je de VS volledig afhaken bij internationale verdragen: ze vinden bijvoorbeeld wel dat oorlogsmisdadigers berecht moeten worden, maar niet hun eigen militairen die in het buitenland over de schreef zijn gegaan. Als mensen de keuze hebben, denk ik wel dat ze universele normen en waarden koesteren, maar de organisatie en handhaving daarvan lopen uit elkaar. De politieke en economische werkelijkheid is dat men steeds weer probeert het recht voor politieke doeleinden te gebruiken. Het recht wordt gepolitiseerd. Net zoals religie wordt misbruikt en gepolitiseerd."
Dat mensen – moslims en niet-moslims - in opstand komen tegen de arrogantie van de VS, had men volgens Verrijn Stuart kunnen voorzien: "Het beleid van de VS is zo cynisch, eigenlijk is het een barbaarse cultuur. Ze zeggen: wij zijn de nieuwe wereldorde, wij lopen voorop. Maar ze weigeren bepaalde internationale verdragen te ondertekenen, terwijl ze wel willen dat anderen zich eraan houden. Keer op keer huren ze moorddadige regimes in om hun eigen belangen veilig te stellen. Alleen al het steunen van de Noordelijke Alliantie in Afghanistan is moorddadig. Die mensen hebben gemoord en verkracht."

Verraad en wreedheid zijn de ergste zonden, vindt ze. Verraad ontkent de ander als persoon. Het ontneemt aan een ander de mogelijkheid om te kunnen genieten van wat er ooit wel was, bijvoorbeeld een jarenlan-

ge vriendschap. Verraad vernietigt met terugwerkende kracht. Ook wreedheid is onpersoonlijk, het heeft veel meer met de dader dan met het slachtoffer te maken. "De weg naar wreedheid gaat geleidelijk en begint al vroeg. Als je weet dat een kind in de klas gepest wordt, en je doet er niks aan, dan is dat al het begin van wreedheid. Die zelfrechtvaardiging, die houding van 'ik kan er niks aan doen' of 'ik deed toch niets' kan een karaktereigenschap, een identiteit worden. Daarna gaat het in heel kleine stapjes verder. Als je de Rwandezen die hun buren hebben vermoord of verwond, jaren geleden gevraagd had: zou je daartoe in staat zijn, dan hadden ze geantwoord: nee, dat doe ik niet. Maar een paar jaar later vermoordden ze hun buren wel."

Schoolplein

De meest cynische - en volgens Verrijn Stuart erg Nederlandse - houding is de quasi-eerlijke 'ik weet niet wat ik in de oorlog zou gedaan hebben'. "Het is een vorm van je bij voorbaat indekken. Je kunt toch jezelf voornemen te doen wat je kunt! Je kunt in ieder geval oefenen in het dagelijkse leven. Doe iets tegen onrecht, kom op voor een gepest kind op het schoolplein, wees trouw in je relatie. Je kunt oefenen in denken: tot hoever ben ik mezelf nu al aan het indekken? In hoeverre bouw ik nu al verraad en wreedheid in? Spreek mensen rechtstreeks aan op hun gedrag: eigenlijk vind ik niet goed wat jij doet. Dat doen we niet meer. We nemen die verantwoordelijkheid al niet meer in een één-op-één relatie, laat staan in de maatschappij. Maar je moet het op de vierkante meter uitvechten, op punten waar het werkelijk om gaat."

Verrijn Stuart wil geen verband leggen tussen misdaden en het feit dat mensen evolutionair gezien dicht bij het dierenrijk staan: "Het is niet eerlijk om te zeggen: die misdadiger is een beest, een monster, want dan ben je meteen uitgepraat. Dan leg je het buiten hemzelf. Ik denk eerder dat wreedheid te maken heeft met een gebrek aan identiteit. Mensen hebben hun identiteit niet kunnen ontwikkelen, ze hebben een geleende identiteit en die leidt tot een moorddadige identiteit. In Joegoslavië bijvoorbeeld had Tito er belang bij om de mensen elkaar schrik aan te jagen, zodat hij ze in toom kon houden. 'Pas maar op, als die Kroaten de kans krijgen, je ziet wat er in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. En kijk uit voor die Serviërs.' De onderlinge verdeeldheid was niet gebaseerd op etniciteit, maar op angst.
Na Tito kwamen er allerlei impulsen van het kapitalisme en consumentisme op - zonder dat het land de achterliggende ontwikkeling door had gemaakt, zonder Renaissance en Verlichting – met alle materialisme en consumentisme van dien. Daar kwam de seksuele vrijheid ook nog eens overheen. Later kwam Milosevic aan de macht, de meest identiteitsloze van allemaal. Hij riep: 'Kijk uit voor moslims. Kijk uit voor Kroaten.' Oude ressentimenten kregen weer alle kans, omdat die volkeren nog niet volledig zichzelf hadden kunnen worden, ze zich voortdurend slachtoffer voelden.
Niet dat wij het zoveel beter doen. Kijk nu naar ons, wij zijn vrij. En wat is er gebeurd? We hebben een autistische wereld gecreëerd. We hebben geen contact meer met onze buren of familie, we hebben geen tijd meer voor onze kinderen. Er heerst een grote koopziekte, we kunnen het allemaal niet meer overzien. Er is te veel. We sluiten een deel van onze eigen identiteit af, het vermogen om tot het goede te komen.
Maar terug naar Joegoslavië. Opeens heerste het materialisme, mensen wilden grote huizen en dikke auto's, gevoelens werden alleen maar afgekocht, er kwam niks voor terug. Waar blijft die identiteit dan? Maar goed, dan ben je nog niet wreed. Je bent wel een walgelijke egoïst, maar niet wreed. Om daadwerkelijk tot wreed gedrag te komen is een allereerste stap nodig. Die stap begrijp ik niet. Ik snap niet hoe je een weerloos iemand die op de grond ligt in zijn rug kunt gaan trappen, tegen zijn hoofd kunt schoppen. Ik snap wel dat je - als je er eenmaal mee begonnen bent - ermee doorgaat, of dat je het na die eerste keer weer doet. Maar dat allereerste begin, nee.
Zelf ben ik als kind heel driftig geweest. Ik kan me goed voorstellen dat je droomt van wraak. Maar dat je iemand vernedert, iemand verkracht, dat je dan tóch doorgaat, dát is wreedheid. Dan wordt het een vernietigende combinatie van genot en zelfrechtvaardiging. Je kunt je afvragen: is een mens dan een beest? Nee. Genot beleven aan wreedheid is juist menselijk, het zijn menselijke impulsen. Als je continu gevoed wordt met beelden van geweld en porno via de tv is dat niet gek."

De weg naar wreedheid gaat geleidelijk en begint al vroeg.

Heerlijke macht

Een dader is oneindig veel interessanter dan een slachtoffer, vindt Verrijn Stuart. Als je hem kent, kun je pas begrijpen hoe het kwaad werkt. Neem nou Milosevic. "Hij was niet de beste jongen van de klas, blonk niet uit. Maar hij wist wel heel goed hoe hij relaties moest gebruiken. Hij ontdekte hoe heerlijk hij macht vond. Na zijn eerste toespraak op het Merelveld werd hij toegejuicht. Opeens hoorde hij erbij, hij kon bij de wereldleiders aanschuiven. Hij kon heel lang doorgaan in zijn eigen retoriek, maar daaronder schuilt een lege huls, een lege persoonlijkheid. Hij weet hoe hij het spel met de rechters moet spelen, maar inlevingsvermogen in de pijn van zijn slachtoffers, ho maar."
We hebben ons een bepaald beeld van hem gecreëerd: hij is een monster, een beul, een slager, hij is dom. Verrijn Stuart: "Maar dan komt Milosevic, de verpersoonlijking van het kwaad, de rechtszaal binnen. En we schrikken ons te pletter: hij blijkt een méns te zijn, dat waren we even vergeten. Hij praat redelijk Engels, hij is niet dom, en voor de media zelfs amusant. Opeens valt die morele ethische ongelijkheid weg. Dan is het opeens veel moeilijker hem te veroordelen. Want hij is een mens. En hij was bovendien een politicus. Tijdens de onderhandelingen in Dayton ijsbeerde hij al keuvelend met andere wereldleiders over het gazon. Eigenlijk vinden we dat onze politieke top niet voor de rechter mag komen. Want politiek, dat ís het voor ons. We kunnen het ons niet permitteren om onze ex-staatshoofden in de rechtbank te zetten. Want als de politiek het verliest, wat dan? Wat dat betreft is het Milosevic-proces onthullend." **H**

Voor ons is seks geen niesbui.

Het is een trend: heftige, dierlijke seks in verantwoorde films. Veel essayisten schrijven over de mogelijke bedoelingen van intellectuele filmmakers met seksscènes. Maar volgens schrijfster Désanne van Brederode zwijgen ze over wat de beelden bij henzelf oproepen. Bij haar leiden de scènes tot Amsterdamse herfstmetaforen en bespiegelingen over het menselijk tekort.

Ook als het geen mooi weer is, zit ik graag op het balkon. Niet lang; vijf minuten voor een sigaret, of tien minuten voor twee sigaretten. Om kinderlongetjes te sparen, heb ik mijzelf deze verbanning ooit aangedaan, maar inmiddels ben ik even verslaafd aan de kortstondige balkonmeditaties als aan de nicotine. Vanaf een balkon zie je in de eerste plaats andere balkonnetjes. Er zijn kale balkons, balkons waarop een afgedankte wasmachine, een nog te monteren schotelantenne, een racefiets en een leeg bierkrat staan. Er zijn balkons waarvan de balustrade versierd is met bloembakken (geraniums), balkons die aan het oog worden onttrokken door lakens, kleden en djelabba's aan de waslijn. Op het ene balkon wordt weed geteeld, op het andere balkon spelen twee meisjes elke zondagmorgen met hun plastic babypoppen. Al deze armoedige, verzakte, afgebladderde balkons kijken uit op een binnentuin, nee, maken de binnentuin in de diepte mogelijk. Het troosteloze huizenblok heeft zich een droom geschapen, een fata morgana van mist boven vers gemaaid gras, van magere bomen met citroengeel blad, van struiken volbehangen met trossen bloedrode bessen, van reuzenkerstbomen en een stevige Japanse kers, die begin mei ontploft met ongewoon roze bloesems. Boven de kleine stille weide: de stadsduiven in morsig grijs.

Roekoe

Het huilerige gekoer, de gedachteloze lozing van slijmerige fledders die op klapstoelen, houten planken en wasgoed stollen in fossiel zwart-wit. Tortelduifjes horen hier te vliegen, maar deze beesten jagen elkaar lusteloos na, als gekluisterd in een geilheid die nog het meest lijkt op onze drang om te niezen. Zoals wij wanhopig in fel licht staren als we een nies voelen naderen die boven in onze neus blijft steken, wanhopig en bijna woedend, zo klapperen de duiven woest met hun vleugels, maar zonder op te vliegen van het dak van verre buren. Zo nerveus springen ze op hun mismaakte pootjes, alsof de pannen eronder in brand staan, zo staccato koeren ze hun ziedende roekoekoes, als met de tanden op elkaar uitgesproken vloeken - in de hoop daarmee van hun drift verlost te worden.

Als dat niet lukt springen ze op elkaar, pikt het mannetje in de nekveren van zijn vrouwtje, duwt het vrouwtje hem weg, jaagt een ander mannetje haar terug in de klauwtjes van zijn rivaal en dan wrijft ze als een lomp en dronken discomeisje haar achterwerk tegen zijn cloaca. "Laten we elkaar maar helpen, dan zijn we er allebei weer even vanaf." Ook het andere mannetje mag nog even spartelen op het gillende duivenwijfje. Het duurt niet langer dan het roken van een Barclay, deze duivenparing, en er is weinig verheffends aan, maar de tuin waarboven dit alles gebeurt geeft de scène betekenis. Schoonheid. Hoezeer de tuin ook aan natuur herinnert, het is geen natuur. Het is een door de woningbouwvereniging aangelegd en onderhouden paradijsje dat niemand mag betreden. Het is zo'n bijzonder panorama, juist omdat het omlijst wordt door de lelijke achterkanten van het lelijke leven, en al die bewoners die soms even wegdromen bij de aanblik van de herfst, die hier overdreven intens langs de takken veegt en er het passende parfum uit lostrekt, houden de illusie in stand dat natuur per definitie mooi is en mensenwerk per definitie doods, zakelijk, kil, smerig. De duiven herstellen die misvatting. Niet de tuin is natuur, zíj zijn dat. Wanneer ze moegepaard en als misvormde bakstenen in het gebladerte vallen, staan ze iets van hun natuur aan de tuin af, vormen ze het gefingeerde uitzicht om tot werkelijkheid. Voor het eerst maakt het blad geluid, voor het eerst ritselt er wind en je kan er duivengif op innemen dat dan ook de regen durft te vallen, stil, onopgemerkt gedruppel. Solitude is in the eye of the beholder.

De enige toeschouwer ben ik nu. En ben ik niet: ik ben de klaargekomen duif die zich schaamt en verbergt in het gewas, een treurige vogel die nooit vrede vindt - laat staan kan brengen. De grauwe peuk in de asbak, leeggezogen, opgebrand, dat is de duif die ik ben en de duif die mij is geworden, symbool van de meest menselijke eenzaamheid denkbaar.

Droevige borsten

Over de toename van 'dierlijke' mensenseks in intellectuele films is al veel geschreven. Zijn al die expliciete beelden nodig? Moeten we erecties in close-up zien, en stotterend naar buiten geperst zaad, en droevige borsten die al even droevig schuren langs verre van gebruinde en gespierde ruggen? Moeten we horen hoe er gehijgd wordt en geoehoet? Moeten we zien hoe er aan een gebruikte tissue, opgediept uit de prullenmand in een pornocabine wordt gesnuffeld, nota bene door een wereldvreemde pianolerares? Wat willen de filmmakers? Hoe worden wij geacht te reageren? Geschokt of onverschillig, bang voor de reacties van ons onderlichaam of eindelijk bevrijd uit het keurslijf van het 'gezonde', 'respectvolle' erotische leven dat we elkaar en onszelf met veel omhaal van woorden hebben aangetrokken?

'Intimacy' (2001), 'La Pianiste' (2001), 'Baise-moi' (2000), 'Shabondama Elegy' (1999) - ze schuwen de pornografische beeldentaal niet, maar ik betwijfel of de makers van deze films elementen uit het laagste van de 'low culture' willen binnensmokkelen in uitingen van 'high culture' om het eventuele taboe op lelijke porno weg te nemen, om naar de elitaire kijker te wijzen met de woorden "ook gij, Brutus...".

Het verbaast me dat bovengenoemde films zoveel discussie oproepen - discussie over de mogelijke bedoeling van de scènes, niet over de scènes zelf. "Il faut cultiver notre jardin", schreef Voltaire al en daar zijn alle critici en filosofische essayisten die aandacht aan de intellectuele seksfilms besteden nu mee bezig. Ze harken hun tuin schoon met argumenten die elk gevoel doden; als er al onkruid door de filmmakers gezaaid is, wordt het verdelgd door de geest die pro- of contra is, die de scènes verdedigt of afkeurt, ze interpreteert en van voetnoten voorziet. Rudy Kousbroek, Willem-Jan Otten en Joost Zwagerman worden er bijgehaald als advocaten van de pornofilm, ouderwetse feministen worden geciteerd om een tegengeluid te laten klinken. Hoe meer je over de aangelegde, geënsceneerde tuin en de achterliggende ideeën praat, des te minder hoef je te kijken naar wat zich in de innerlijke binnentuin voltrekt - meestal pas lang nadat je de films in kwestie hebt gezien.

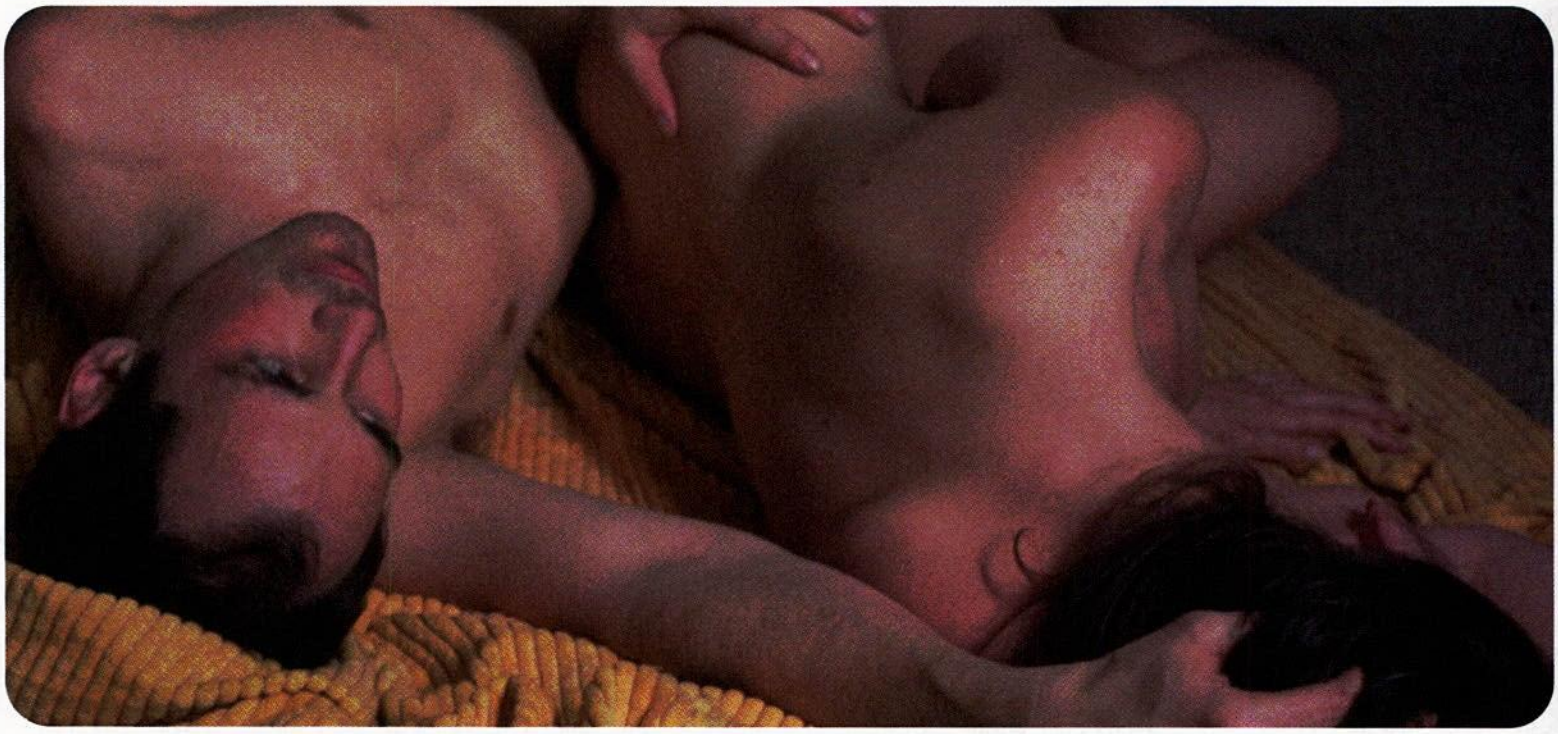

"Ik ben de klaargekomen duif die zich schaamt en verbergt in het gewas, een treurige vogel die nooit vrede vindt."

Niemand wil meemaken hoe in zijn innerlijke binnentuin de vunzige duiven uit hun zoete dommel wakker worden. En toch - ik kan het als 'ervaringsdeskundige' zeggen – het is precies wat er bij mij gebeurt na het bekijken van deze films. Meer niet. De duiven klapwieken voor mijn ogen terwijl ik mijn huwelijk 'consumeer', ze brullen in mijn oren terwijl ik 'ik hou van jou' fluister. Ik wantrouw mijn lieve kusjes, de handen die mijn gespannen schouders loskneden, ik zie mij opfladderen, springen en vallen tegen de tralies van een onzichtbare kooi - beminzucht die op doodsstrijd en barensnood lijkt, pijnlijk dwangmatig, schrijnend onmachtig mijzelf mee te delen met de oprechtheid die ik van liefde zo verlang.

Verkouden neus

Er bestaat 'goede' seks en 'slechte' seks, lekkere seks en afgrijselijke seks en natuurlijk willen we het beste en heerlijkste - ik heb zelfs dat 'beste' en heerlijkste' (naar mijn eigen maatstaven), maar het zou niks betekenen zonder het menselijke gestuntel eromheen. Het intieme gesprek dat niet vlot, het stompzinnige ruzietje over wat we zullen eten, de kus die per ongeluk niet op zijn mond belandt maar net onder zijn verkouden neus, mijn orgasme dat te vroeg komt, de verkeerde opmerking ("O, ja X heeft gebeld, of je hem dat artikeltje nog even wilt mailen...") na de daad - die maken de daad zo prachtig. Dat wordt in deze films getoond: de lelijke omlijsting van het 'menselijk tekort', de achterkant, het brokkelige balkon. Dat omrandt de zwoele, volle, donkere herfsttuin die liefde heet en die pas tot leven komt als we er eenzaam en kapot in neervallen, als dieren die voor het eerst beseffen dat ze meer dan dieren zijn. Dieren met verlangens die niemand (noch wij, noch onze geliefde) helemaal, voor altijd, kan vervullen. De duif kijkt mij aan en zegt: "Was ik maar jou. Jij houdt na de bevrediging nog honger en drift over, jij wilt het overdoen en overdoen omdat het laatste woord nog niet gezegd is, het eerlijkste nog niet gedeeld is, het ultieme in de ander nog niet is bereikt, er nog altijd land in je is dat hij niet heeft ontgonnen - ik ben klaar, maar jij bent dat nooit."
Is het dierlijke seks in die films? Nee, het is de menselijkste seks denkbaar. Alleen mensen kunnen denken: 'dit is natuur'. Alleen mensen worden - doordat ze dat denken - uit die schitterende natuur verjaagd. Ze voelen zich verbannen en alleen. Er daalt een stille regen op hen neer. Weer geen vrede tussen jou en mij - reden om het te blijven doen, met alle ontroerende lelijkheid van dien. Voor ons is seks geen niesbui, maar een poging om mens met één ander mens te zijn. We eisen bloesem in de herfst en dat tegennatuurlijke verlangen dat nooit vervuld wordt; dat is het mooie van ons. **H**

Beestenbende

Lieve minister Korthals,

Onlangs had ik het voorrecht om in een van uw cellen te vertoeven, omdat ik in een rechtszaak weigerde te getuigen. Cel 30 in het Amsterdamse Paleis van Justitie. Het spijt me, maar in Artis zijn de beesten beter af. Cel 30 is een hok van twee bij twee. Spuug en braaksel op de grond. De muren bezaaid met graffiti. En op de brits prijkt een groot getekend hakenkruis. In een naburige cel smeekt een man om methadon. In de verte klinkt: "Haal me eruit." En op de muur: "Nog vijftien manden erbij. Hoe hau ik vol?"

Anders dan men denkt, zitten er maar weinig zware criminelen in uw cellen. Die worden daarentegen bevolkt door arme ongeschoolde sloebers. Hun misdaad heet armoe of psychisch probleem. Waar die wijsheid vandaan komt? Lees uw onderzoeksrapporten nog maar eens na: het merendeel van uw gedetineerden is arm en ongeschoold, verslaafd of geestelijk gestoord. Een nieuwe stroom bajesklanten is in aantocht. Zo staan er 24.000 mensen met geestelijke problemen op een wachtlijst voor zorg. Het aantal kinderen dat in Nederland in armoede opgroeit, is de afgelopen jaren met 15 procent gestegen tot 350.000. Hoeveel ouders de peperdure leermiddelen niet meer kunnen betalen, moet nog worden onderzocht. En waar moeten de armen wonen? Het aantal goedkope huurwoningen daalde van ruim 1,6 miljoen in 1992 tot 431.000 in 2000.

Beste Benk, waarom gaat u kritiekloos mee in de trend van meer en harder straffen, als antwoord op ontspoorde jonge mensen die geen perspectief meer zien in een tijdsklimaat waarin het kapitaal meer vrijheid heeft dan mensen? Waarom marcheren uw ordetroepen om witteboorden-criminelen heen en focussen zij zich op mensen met een zwakke sociaal–economische positie? Waarom kaart u het complete falen van de hulpverlening niet aan? Of wist u niet dat zwaarverslaafden geweigerd worden door de verslavingszorg? Zodat junk Jan cel in en cel uit gaat? Kent u psychiatrisch patiënt John wiens bed en zorg wegbezuinigd zijn en die enkel reizen wil, maar zijn kaartjes niet kan betalen? Daarom moet hij maanden zitten. Kent u de achtergrond van Antillianen die in het tijdperk arriveerden van vóór de verplichte inburgering? En die nu doelloos rondhangen in wijken als Oud-Krispijn?

Korthals! U kweekt enkel haat met uw gevangenissen, waarin kwetsbare mensen verstoken zijn van liefde. U plaatst ze in een sober regime met nauwelijks studiefaciliteiten. U heeft de voltallige reclassering naar huis gestuurd. En nog staat u verbaasd over het grote aantal draaideurklanten? Met uw beleid haalt u het beest in de mens naar boven. Elke minister van Justitie kweekt zijn eigen criminelen. Deze kerstgedachte wil ik u meegeven. Maar ik kan het ook harder zeggen: u maakt er een beestenbende van.

Stella Braam is vaste columnist van Humanist.

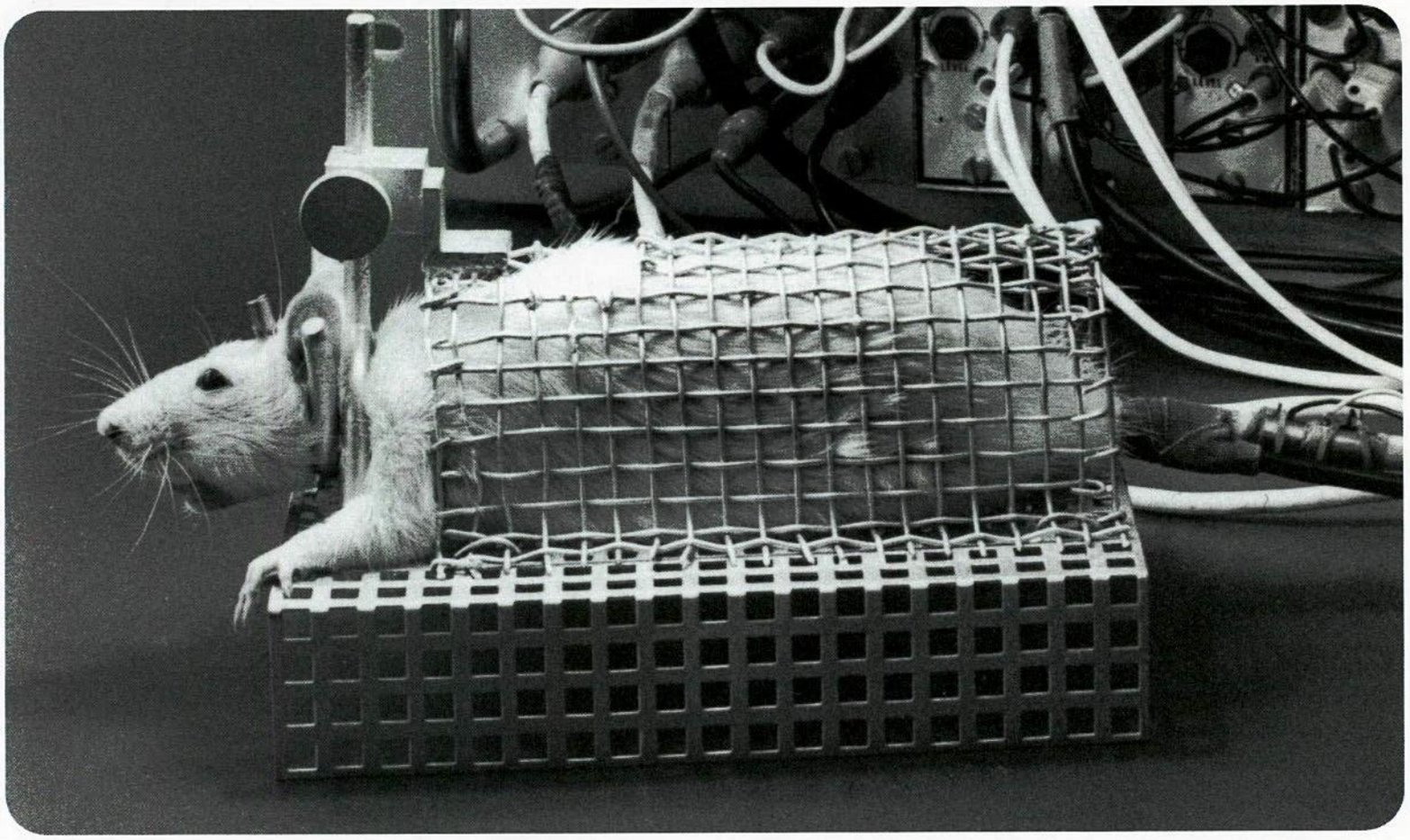

Vaak is cynisme een heerlijke uitvlucht.

Steeds staat de mensheid bij grote beslissingen op een tweesprong en maakt dan consequent de verkeerde keuze, zo stelt Pugwash, een internationale club van wetenschappers. Mensen zijn geneigd te kiezen voor onmiddellijk gewin. Een gesprek met Pugwash-lid Jaap de Wilde over oorlog en vrede.

"Geweld werkt, daarom is het zo'n aantrekkelijke optie voor mensen. Je moet geweld serieus nemen. Ik kan er met mijn pacifistische hart helaas niets anders van maken", bekent Jaap de Wilde. Sinds oktober dit jaar is hij bijzonder hoogleraar Internationale Vraagstukken van het nieuwe Europa aan de Vrije Universiteit Amsterdam, maar ook universitair hoofddocent Europese Studies aan de Universiteit Twente. De Wilde is een van de auteurs van het boek 'World at the Crossroads' uit 1994 door Pugwash, een internationale club van wetenschappers die voorstellen aandraagt ter beteugeling van zowel militaire als ecologische bedreigingen. In 1995 kreeg hun voorzitter Joseph Rotblatt hiervoor de Nobelprijs voor de vrede.
De mensheid staat bij grote beslissingen steeds op een tweesprong en kiest dan consequent voor het verkeerde, was de conclusie van het boek. Volgens de auteurs is veel te herleiden tot de keuze tussen korte en lange termijnbeslissingen. Mensen zijn geneigd te kiezen voor onmiddellijk gewin. Als je dus iets gedaan wilt krijgen, moet je mensen aanspreken op hun primaire belang, want daar zullen ze altijd op ingaan, is kort gezegd Jaap de Wildes opvatting in 'World at the Crossroads'. In dit boek gaat het vooral om ecologie, Pugwash zag dat toen als de grootste bedreiging.

Hoe kijkt u daar nu tegenaan?
"De mate waarin die milieuagenda als zodanig de wereldpolitiek zou gaan domineren, hebben we overschat toen wij dat boek maakten. In die zin ben ik wel zes jaar verder: het gaat veeleer om sociale constructies dan om objectieve bedreigingen. In de literatuur over hoe mensen tot geweld en oorlog komen, zijn drie lijnen te onderscheiden. De eerste zuil zoekt de oorzaak van het ontstaan van oorlogen in de mens. De mens vecht nu eenmaal van nature, dus er zit een beest in de mens. Door scholing en opvoeding is daar iets aan te doen. Ik geloof hier stellig in, maar wil het wel relativeren. Je hebt namelijk nogal wat scholing nodig, wil je een atoombom kunnen maken. De tweede zuil zoekt de oorzaak van oorlogen in de staatsvorm. De beste staatsvorm om oorlogen te voorkomen vindt men nu de democratie. Dat is VN-beleid. Overal in de wereld zijn we verkiezingen aan het organiseren, omdat we denken daarmee de wereld verder te helpen. De derde zuil ziet de oorzaak in de wereldorde. Deze bestaat uit soevereine staten, dus internationaal is er geen hoogste gezag. Deze anarchie leidt tot een zelfhelpsysteem en dan is oorlog onvermijdelijk. Bij het eerste verhaal hoort: we moeten de mens temmen, bij het tweede: we moeten de staat temmen en bij het derde: we moeten de anarchie temmen.
Ik heb er in mijn werk voor gekozen om niet dat beest in de mens als verklarende factor te zien, maar internationale structuren zoals de integratie in Europa via de EU, de NAVO en de VN. Want blijkbaar zijn we uitstekend in staat het beest in de mens te temmen, legers zijn uiterst gedisciplineerde groepen. Totdat ze mogen vechten en dan doen ze ook alles wat God verboden heeft. Zelfs peacekeepers misbruiken hun macht en gaan tekeer, zoals die Canadezen die jongetjes roosterden boven een vuur. De legercultuur moet zo zijn dat als je soldaten in verschrikkelijke omstandigheden brengt, ze nog steeds voor jouw zaak vechten. Maar waarom gaan mensen dan op een gegeven moment vechten? Ik denk dus dat het in structuren zit. Dat die bepaald gedrag waarschijnlijker of onwaarschijnlijker maken."

Wat bedoelt u met dat laatste?
"De kans dat wij een conflict tussen Duitsland en Frankrijk proberen op te lossen door ons leger te mobiliseren, ligt achter ons. Dat heeft dus met de structuur te maken waarin die landen zitten. Het is geen voor de hand liggend machtspolitiek middel meer. Dat is het blijkbaar wel als je een terrorist in Afghanistan wilt bestrijden. Dat gastland kan je aanvallen, dus dan is het een voor de hand liggende strategie. Zou de terrorist in Spanje zitten, dan zou het niet tot bombardementen zijn gekomen. Ook Saoedi-Arabië gaan we niet bombarderen, want daar zijn andere belangen mee gemoeid, daar komt olie vandaan."

Als Bin Laden in Spanje zou zitten, dan zou het niet tot bombardementen zijn gekomen.

Het middel wordt dus gezocht bij het land.
"Nou, in dit geval maakt Amerika er een overzichtelijk, gesimplificeerd conflict van. Een terrorist kun je niet pakken, maar een land wel, want dat kan niet weglopen. Je kunt dus zeggen: dat regime deugt niet en dat gaan we straffen. Het slaat nergens op, behalve dat het voorziet in allerlei psychologische behoeften, want een soevereine staat als Amerika kan eigenlijk niets met een terroristische organisatie doen. Daar kan je niet mee onderhandelen. Moet je ze diplomatiek gaan erkennen of zo? Met de Taliban kunnen ze niets want die hebben ze ook niet erkend. Als de Taliban erkend had willen worden als soevereine staat, dan hadden ze Osama bin Laden moeten uitleveren, want dan hadden ze erkenning als wisselgeld kunnen eisen. Dat was binnen de regels van de soevereine statenwereld heel goed geweest. Ik denk alleen niet dat ze hem hadden kunnen uitleveren. Dit heet dan door de staat gesponsord terrorisme, maar dit is eerder een door terroristen gesponsorde staat."

Staan we sinds de aanslagen in Amerika van 11 september op een kruispunt?
"Nee, dit hoeft absoluut geen cesuur te zijn. Een mooie historische parallel is het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Die begon met

een terroristische aanslag. Grafilo Princip schoot Franz Ferdinand door het hoofd ergens in Sarajevo. Oostenrijk-Hongarije, lees de Verenigde Staten, stelde zware sancties aan Servië, lees Afghanistan, want die terrorist zou het Servië komen. Later bleek dat het een Bulgaar was. Servië zat er helemaal niet achter. Vervolgens kreeg je de Eerste Wereldoorlog omdat Servië niet aan het ultimatum van Oostenrijk-Hongarije had voldaan, waardoor Oostenrijk-Hongarije mobiliseerde, Serviës bondgenoot Rusland mobiliseerde, Duitsland mobiliseerde. Vlam in de pan. Dat soort scenario's zijn heel goed denkbaar in het Midden-Oosten."

Dus toch wel een kruispunt?

"Dat hoeft helemaal niet, maar het kan escaleren. Kijk, alle definities van terrorisme - en dat zijn er een heleboel – hebben een overeenkomst: dat de actie bedoeld is om bepaalde eisen te ondersteunen. Nu zijn die eisen er niet. Het enige wat Osama bin Laden laat zien – als hij er achter zit - is: jullie zijn heel kwetsbaar. En verder voldoet het aan alles wat terrorisme wil: angst zaaien. Dat lukt heel goed. Het Westen reageert met een actie tegen deze groeperingen en probeert daar een conflict tussen beschavingen van te maken. Osama bin Ladens grootste bondgenoot in Amerika is Samuel Huntington, de schrijver van het boek 'Clash of Civilizations', botsing der beschavingen. Huntington stelt dat de nieuwe tegenstelling van na de Koude Oorlog er een tussen culturen is die tegenover elkaar staan. Die culturen, hij onderscheidt er negen, zijn de nieuwe machtspolitieke blokken. Meestal vinden conflicten binnen die clusters plaats en daar moeten we ons als Westen niet mee bemoeien. Het enige waar wij voor moeten zorgen is dat we militair-technologisch superieur blijven, vindt Huntington. Want de grote

Ik denk dat de dialoog het enige zinnige instrument is, ook al werkt het niet.

conflicten, dus de conflicten die er toe doen voor de structuur van de wereld, zijn de conflicten tussen beschavingen. Het is isolationistisch, Amerika voor de Amerikanen en voorkomen dat van buitenaf iemand lastig doet. Ik denk zeker dat Bush dit boek heeft gelezen. Huntington komt uit een conservatieve denktank van de Amerikaanse overheid en ik denk dat dit boek in het State Department (het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, red.) en Pentagon verplichte literatuur is. Als je dit als de bijbel ziet, is dat heel slecht. Want het vervelende is, als machtige actoren in de lijn van dit denken de wereld construeren, dan krijgen ze gelijk. Dan wordt het ook zo'n wereld."

En waarom is het niet in het belang van de mensheid dat zij gelijk krijgen?

"Omdat ze dan op een gepolariseerde wereld aansturen. Ik heb de illusie dat wij een heleboel problemen kunnen oplossen als er maar samengewerkt wordt. En er moet pluralisme zijn. Dat betekent dus ook dat je vriendelijke en ernstige conflicten kunt hebben over wat de beste inrichting is, maar je moet het nooit in een context brengen waardoor dat tot vechten kan leiden, tot mobilisatie achter vlaggen. Dus Huntington met z'n kwalijke boek spreekt de onderbuikgevoelens van de samenleving veel beter aan dan zo'n boek als "World at the Crossroads' dat zegt: we moeten verstandig beleid voeren. 'The Clash of Civilizations' appelleert aan die onderbuik. Dit gebeurt trouwens net zo hard aan de kant van Osama bin Laden, hoor. Die man kan dus helemaal niet overweg met de globalisering. Hij probeert zich te verzetten tegen het feit dat de wereld rond is en dat je dus in een islamitische wereld met westerse normen en waarden geconfronteerd wordt. Zoals wij ons er helaas steeds meer tegen proberen te verzetten dat je in een westerse wereld geconfronteerd wordt met islamitische normen en waarden. Osama bin Laden wil blijkbaar graag dat het een strijd wordt tussen het Westen en de Islam, want dan wordt alle westerse invloed die nu in Saoedi-Arabië zit er onmiddellijk uit gegooid. Dan krijgt hij wat hij wil: een islamitische staat zonder al die rare westerse fratsen. Als je het dan over foute beslissingen hebt, zo'n aanslag in Amerika leidt dus in eerste instantie tot een wereldwijd isolement van Bin Laden. De oorlog tegen Afghanistan brengt hem en de zijnen echter terug in het zadel. Bij dit soort crises ben je overgeleverd aan het statemenship van toevallige regeerders in de wereld. Dat was het fijne aan de Koude Oorlog. De meest grote idioot kon nog snappen hoe die principes ongeveer werken, want er waren maar twee partijen. Hier zijn er nu veel meer, dus heb je iets meer bestuurlijke intelligentie nodig wil je eruit komen. Interessant is dat in de Amerikaanse politiek een kwalitatieve verschuiving zichtbaar is ten opzichte van de negentiende eeuwse machtspolitiek. De Amerikanen doen erg hun best om de bombardementen op Afghanistan legitiem te maken in de ogen van de andere staten in het internationaal systeem. Zou het puur een junglelogica zijn, dan redeneer je als: 'wie doet mij wat? Alles wijst erop dat jij mij dit hebt aangedaan. Dus ik sla terug'. In die zin zit er al behoorlijk wat beschaving in die internationale anarchie. Die is behoorlijk getemd. Er wordt niet onmiddellijk terug geslagen, er is ook sprake van overleg. Maar de ouderwetse kanonneerbootpolitiek van de negentiende eeuw is er ook nog steeds. Amerika is aan alle kanten opgestoomd naar Afghanistan, een land dat zich helemaal niet kan verdedigen. Amerika hoeft helemaal niet zoveel militair vertoon te laten zien, maar dat is de ouderwetse statelijke reflex. Als je ruzie met me maakt, krijg je hier mee te maken.

We kunnen wel worden meegezogen in de ellende die hieruit volgt, maar dan geldt: hoe harder we onze grenzen maken, hoe grimmiger het wordt. Je moet niet willen overtuigen van je gelijk, maar binnen elke groep kijken waar de mensen zijn waarmee je kunt praten. Het Oslo-proces met de Palestijnen en de Israëliërs is een voorbeeld van hoe dat zou moeten. In beide kampen kom je het hele spectrum aan haviken en duiven tegen. Het Oslo-proces was een periode waarin die duiven kwamen bovendrijven. Nu is het weer een mislukt vredesproces. Het duurt een jaar of tien, schat ik, en dan is er weer zoveel bloed vergoten aan beide kanten, dat de mensen die willen praten weer de ruimte krijgen. Maar dat kan dus niet morgen want zij hebben deze slag verloren."

Ben je een idealist als je denkt dat de dialoog uiteindelijk wel gaat werken?

"Nee, ik denk dat de dialoog het enige zinnige instrument is, ook al werkt het niet. Want wat is het alternatief? Isolement? Knokken? Dat is het dilemma. Om een conflict op te lossen moet je een langere adem hebben. Denk maar aan het Oslo-proces, daar heb je veel geduld voor nodig. En bij elke keer dat het fout gaat denken: 'jammer, alweer een gemiste kans'."

Dat vraagt wel heel veel van je beschaving.

"Nou, cynisme is vaak een heerlijke uitvlucht." H

Dagelijkse uitglijders.

Het katholieke geloof onderscheidt zeven hoofdzonden: lust, vraatzucht, ijdelheid, jaloezie, woede, luiheid en hebzucht. Tot ver in de renaissance werden die in allerlei schilder- en beeldhouwwerken op allegorische wijze afgebeeld. Fotograaf Ruud Jonkers ging de straat op, op zoek naar een hedendaagse invulling van de zeven hoofdzonden.

maandag 11.15 uur

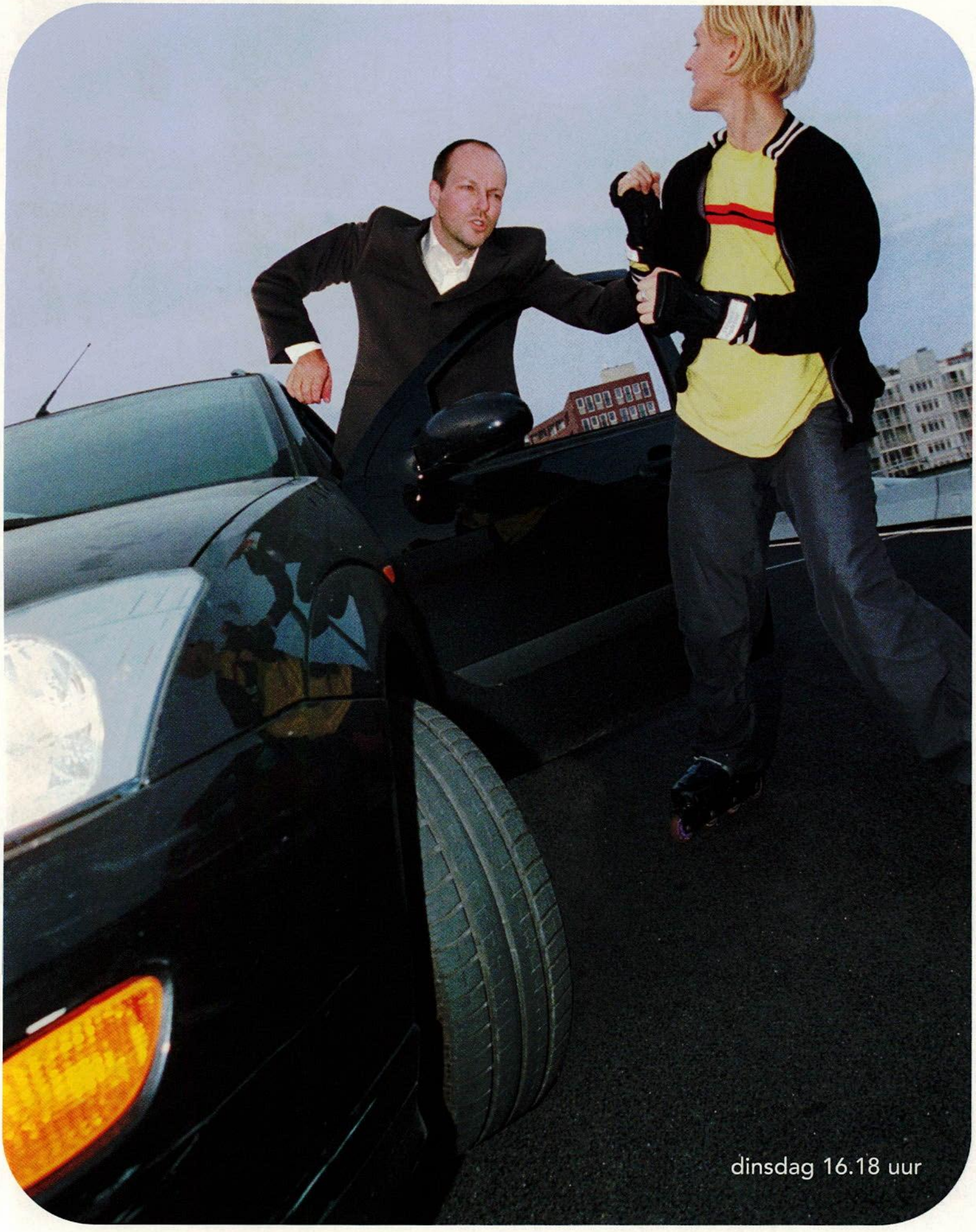
dinsdag 16.18 uur

woensdag 15.32 uur

grillburger
grillburger
FEBO
FEBO
FEBO
FEBO
FEBO
FEBO
donderdag 14.05 uur

RIMMEL
vrijdag 10.23 uur

zaterdag 12.27 uur

zondag 15.00 uur

Jengelen, dat horen vaders minder goed dan moeders.

Wat moeten humanisten toch met de evolutietheorie? Filosoof en historicus Peter Derkx: "Het beest in de mens is niet alleen beestachtig. Ook dieren werken samen en zorgen voor elkaar."

Eind jaren tachtig poneerde neurobioloog Dick Swaab het 'homokwabje'. Verschillen in seksuele voorkeur zouden in de hersenen aantoonbaar zijn. Die stelling zette kwaad bloed, vooral bij mensen die stigmatisering van homoseksuelen vreesden. Ruim tien jaar later lijkt het klimaat voor biologische verklaringen van menselijk gedrag veel gunstiger. Dat zie je terug in de psychiatrie die de biologische kant van stoornissen serieuzer bekijkt dan ooit: pillen kunnen bepaalde stoornissen even goed of misschien zelfs beter genezen dan praten.
Niet alleen in wetenschappelijke kringen, ook in het dagelijkse taalgebruik zijn biologische gegevens als serieus te nemen feiten doorgedrongen. Over hun drankzucht of drift hoor je mensen verklaren: "Het zal wel in mijn genen zitten." Alsof daarmee voldoende verantwoording is afgelegd voor hun daden.

Biologische feiten

Biologische feiten alleen zijn natuurlijk onvoldoende om menselijk gedrag te rechtvaardigen, zegt filosoof Peter Derkx. Toch hecht hij grote waarde aan biologische feiten als het gaat om ethische vragen over wat goed is en wat niet. Derkx: "Bij het nemen van ethische beslissingen zijn feiten heel belangrijk. Zo kun je beter inschatten wat de gevolgen zijn van je handelingen. Dan kun je alternatieven beter tegen elkaar afwegen. Maar met feiten alleen kun je geen morele beslissingen nemen. Daar heb je waarden voor nodig die aangeven wat nastrevenswaardig is. Kijk, ik vind wetenschap heel belangrijk, maar ik geloof niet dat je levensbeschouwing op wetenschap kunt baseren. Als het gaat om vragen als: 'wat is moreel juist', of 'hoe houd ik de moed erin?', dan geeft wetenschap geen antwoord."
Peter Derkx werkt als universitair hoofddocent aan de Universiteit voor Humanistiek. Hier bestudeert hij de relatie tussen humanistische levensbeschouwing en evolutietheorie. Twee begrippen die niet vaak met elkaar in verband worden gebracht. Althans, niet in Nederland. In Angelsaksische landen, met name in de Verenigde Staten is de relatie tussen humanisme en evolutietheorie veel inniger. Derkx: "In de Verenigde Staten onderscheiden humanisten zich duidelijk van christenen en dan vooral van creationisten, die de Bijbel als wetenschappelijk werk beschouwen. Van evolutietheorie moeten creationisten niets hebben. Daarentegen nemen humanisten wetenschap, en dus ook evolutietheorie, zeer serieus. Zo is de bioloog Richard Dawkins, auteur van 'The Selfish Gene', een paar jaar geleden door Amerikaanse humanisten uitgeroepen tot 'Humanist of the Year'. In de VS concurreren wetenschap en religie met elkaar, terwijl dat in Nederland veel minder het geval is."
Ook in Nederland is er wel discussie over de relatie tussen humanisme en wetenschap. Dan gaat het over de vraag in hoeverre humanisten zich door wetenschap moeten laten leiden. Derkx: "Kritiek op humanisten is dat ze te rationeel zijn en de wetenschap te serieus nemen. Het staat ook in de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond dat humanisten uitgaan van normen van redelijkheid en zedelijkheid. Zo kom je vanzelf op de vraag hoe levensbeschouwing en wetenschap zich tot elkaar verhouden."
Maar wat moet men zich voorstellen bij die verhouding tussen levensbeschouwing en evolutietheorie? Derkx: "Neem de achterhaalde interpretatie van de evolutietheorie. Daarin is sprake is van 'survival of the fittest', een 'struggle for life' die wordt beslist door het recht van de sterkste. Als dat betrouwbare feiten zijn over hoe mensen zijn, dan kun je je afvragen: is het geen illusie dat we streven naar gelijkwaardigheid, verbondenheid, saamhorigheid? Ik kan me herinneren dat voormalig VVD-minister De Korte van economische zaken ooit zei: 'Laten we wel wezen: mensen zullen zich nooit inzetten voor een samenleving als ze daar persoonlijk, materieel niet beter van worden.' Zo'n uitspraak probeert te legitimeren dat het onzinnig is om bepaalde waarden na te streven. Maar als blijkt dat evolutie uit meer bestaat dan uit het gevecht om wie het hardst elkaar de kop in kan slaan, dan zijn dat feiten die het streven naar waarden als gelijkwaardigheid en samenwerking ondersteunen."

Egoïstische genen

Op welke wijze mensen op een evolutionaire, dus 'natuurlijke' manier hun eigenbelang nastreven, is onder biologen bron van discussie. Lange tijd was de opvatting populair dat de evolutie zich ontwikkelt door strijd tussen exemplaren van een soort. Die strijd zorgt voor een natuurlijke selectie. Uiteindelijk zullen alleen sommige exemplaren zich voortplanten en andere niet. Degenen die het best kunnen vechten zullen ook de meeste nakomelingen krijgen. Zo verandert de soort op lange termijn.
Nog steeds zijn er heel wat evolutiebiologen die strijd, egoïsme en eigenbelang centraal stellen in hun verklaring van menselijk en dierlijk gedrag. Een moderne variant van deze theorie geeft de al eerder genoemde Dawkins. Hij beweert dat onze genen door en door egoïstisch zijn en dat hun streven naar duplicatie onze gedragingen volledig programmeren. Vanuit deze benadering verklaart hij dat we 'aardiger zijn dan goed is voor onze zelfzuchtige genen'.
Derkx: "Dawkins' visie is bestreden door verschillende biologen, en bepaald niet de minste. Richard Lewontin heeft het duidelijk gesteld in zijn recente boek 'The Triple Helix', de drievoudige helix. Met dat drievoudige bedoelt hij: er zijn genen, er is een organisme en er is de omgeving. In feite heb je alle drie nodig om evolutie te kunnen verklaren. Met alleen genen kom je niet ver."
Lewontin gebruikt daarbij eenvoudige voorbeelden. Snijd een bepaald soort plant in drie gelijke stukken en stop die in de grond. Daar groeien ze verder als drie planten met hetzelfde genetische materiaal. Als je de een op zeeniveau laat wortelen, een op 1500 meter hoogte en een op 3000 meter hoogte, dan doen ze het totaal verschillend. En als je hetzelfde doet met een aantal exemplaren, zul je zien dat de grootte van de plant op zeeniveau geen enkele voorspellende waarde heeft voor het succes op 1500 of op 3000 meter hoogte. De onderlinge verschillen in succes op verschillende hoogtes vertonen een grillig patroon. Van twee planten die het op zeeniveau goed doen, doet de een het nog beter op 1500 meter en de ander juist heel slecht. Genen alleen kunnen dat niet verklaren, er zijn andere factoren die daarop inspelen. Het gaat om de combinatie.
Dawkins zelf heeft het klaarblijkelijk ook moeilijk met de levensbeschouwelijk consequenties van zijn theorie. Aan het eind van 'The Selfish

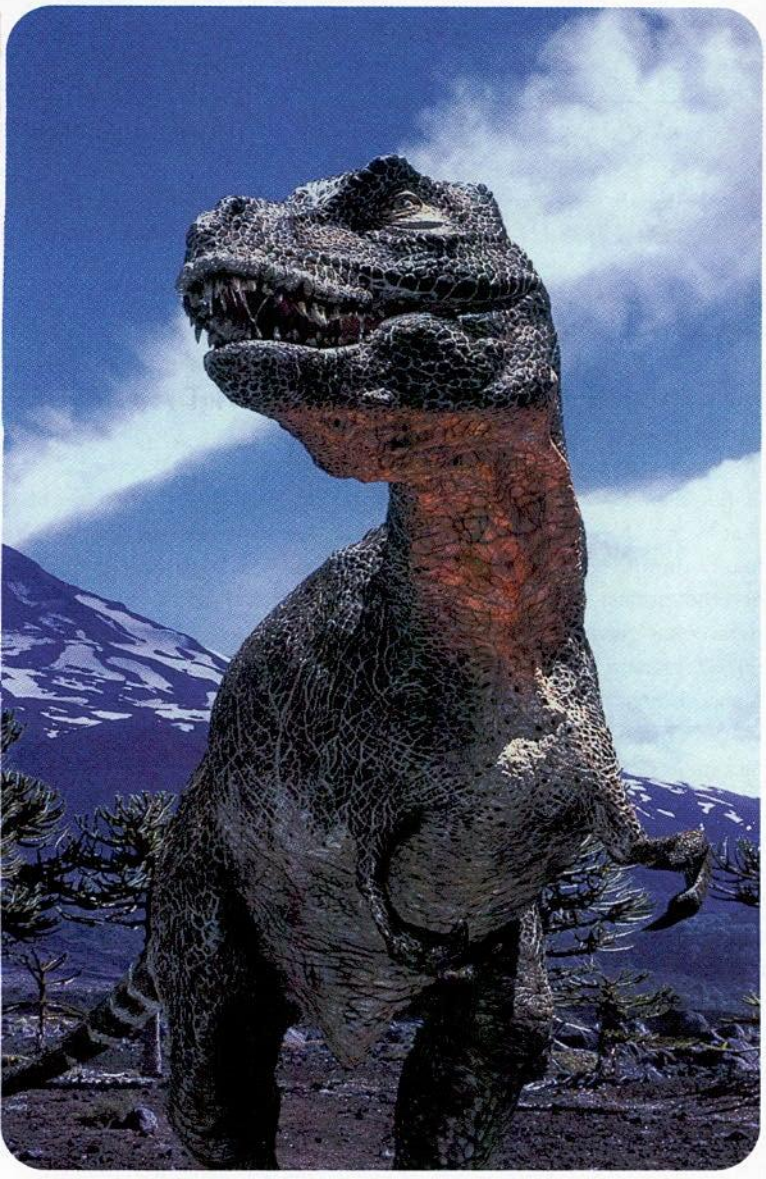

Adoptieouders zijn weliswaar geen genetische ouders van hun kinderen, maar ze zijn wél hun biologische ouders.

Iets beweren over een specifiek moederinstinct is iets anders dan zeggen dat vaders niet kunnen zorgen.

Gene' roept Dawkins mensen op zich te verzetten tegen het darwinistische lot van strijd en egoïsme. Tegen hun genen, dus. Derkx: "In dat laatste deel bepleit hij allerlei vormen van altruïsme. Dat heeft hem veel kritiek opgeleverd. Eerst beweren dat mensen van nature door en door egoïstisch zijn en dan aan het eind zeggen dat ze zich tegen hun natuur moeten verzetten. Dat is nogal vrome praat."
In feite hanteert Dawkins hier ook een beperkt biologiebegrip, waarin de 'cultuur' is gereserveerd voor het verzet tegen de 'natuur'. Die natuur wordt opgevat als een egoïstische strijd om het bestaan, niet vanuit de intentie om egoïstisch te zijn, maar omdat het gewoon niet anders kan. Dat ouderwetse biologiebegrip zie je volgens Derkx op veel plaatsen terug. "Ik kreeg de opzet van dit themanummer van Humanist onder ogen en daar las ik ook over 'Het beest in de mens'. Het beest verwijst daarin naar 'beestachtige', naar vreselijke dingen die mensen elkaar aandoen. Het beestachtige staat dan gelijk aan: elkaar flink dwarszitten. Terwijl dieren ook samenwerken met elkaar."

Honingbij

De van oorsprong Nederlandse maar in Amerika werkzame bioloog Frans de Waal schrijft in zijn nieuwste boek 'De aap en de sushimeester' mooie verhalen over de 'natuurlijke' impuls van dieren tot aardig zijn voor elkaar. Veel biologen verklaren altruïsme als een vorm van verwantenselectie. Opoffering ten gunste van verwanten is dan eigenlijk een investering in de verspreiding van de eigen genen. Dat verklaart de zelfmoordacties van de honingbij die sterft als hij een indringer steekt en daarmee zijn kolonie kan redden. Zo draagt hij bij aan het voortbestaan van de eigen soort.
Dit is een mooi voorbeeld van opoffering, maar, zoals Frans de Waal opmerkt, voor het helpen van een familielid heeft niemand ooit een lintje ontvangen: altruïsme, zorgzaamheid, behulpzaamheid krijgen blijkbaar pas echt waarde als ze genetische banden overstijgen. Die vormen van samenwerking zijn terug te vinden bij dieren die elkaar helpen voedsel en water te vinden, roofdieren te ontlopen en nageslacht voort te brengen.
Zowel mensen als dieren hebben een 'natuurlijke' impuls om levende wezens in nood te redden of te troosten. Zo roept De Waal in herinnering hoe gevoelig peuters reageren op verdriet van volwassenen: ze willen onmiddellijk troosten - en dit in weerwil van de pedagogische handboeken die jonge kinderen nog steeds voorstellen als egoïstische monstertjes.
Mooi voorbeeld zijn ook de reddingshonden die via een systeem van straf en beloning leren om mensen te redden onder het puin. Als ze echter alleen maar lijken tegen komen, raken de honden depressief. Ze weigeren eten, worden moe en kijken droevig. Welke beloning ze ook krijgen, hun drang om te helpen wordt niet bevredigd. Ze voelen zich alleen beloond door het genoegen een mensenleven te redden.

In de VS nemen humanisten de evolutietheorie zeer serieus.

Dieren kennen zo'n uitgebreid repertoire aan empathische reacties, dat je ze tekort doet door ze alleen te beschrijven als stuurloze elementen van een hardvochtig evolutieproces. Dat is ook de boodschap van Sarah Blaffer Hrdy die een dikke pil schreef over de status van moederschap bij dieren en mensen. Hrdy maakt korte metten met het idee dat moeders zich automatisch opofferen ten gunste van hun kinderen. Moeders hebben de zorg voor kinderen altijd moeten combineren met andere activiteiten zoals voedselvoorziening of het verwerven van status in de groep. De moederliefde is geenszins onvoorwaardelijk, zo blijkt uit Hrdy's reeksen van voorbeelden over infanticide in mensen en dierenrijk. Zo is er een stam in Nieuw-Guinea waarbij de moeder het kind eerst uitgebreid besnuffelt. Pas daarna beslist ze: zal ik ervoor zorgen of gooi ik het in de bosjes?

Peter Derkx leest in Hrdy's boek veel argumenten tegen het ouderwetse idee van biologisch moederschap. Moeders blijken politieke dieren, die afhankelijk van zeer specifieke omstandigheden hun positie ten opzichte van soortgenoten innemen.

Derkx: "Neem de chimpansee Flo, die was in de jaren zeventig een hele populaire tv-aap. In prachtige documentaires kon je zien hoe moederaap Flo haar kinderen grootbracht. Dat was een en al tederheid en liefde voor die kleintjes. Er ontstond een beeld van hoe een natuurlijke moeder is."

Later zijn de studies naar Flo en haar groep voorgezet. Daar kwamen andere observaties naar voren. Als Flo bijvoorbeeld door de groep liep, werden andere moeders met kleintjes bang. De onderzoekers snapten eerst niet waarom. Pas later bleek Flo niet de uitsluitend lieve en aardige moeder, maar ook een politiek dier, dat strategisch omging met haar machtspositie. Daarom vree ze ook met verschillende belangrijke mannetjes. Ze wist een stuk grond voor zichzelf te reserveren waar veel voedsel was. Toen Flo overleed, mocht haar dochter in de groep blijven. Ze mocht zelfs het stuk grond 'erven'.

Wat Hrdy laat zien is dat het moederschap van Flo veel en veel complexer is dan we geneigd zijn te denken, aldus Peter Derkx. "Hrdy hanteert een heel breed biologiebegrip, waardoor ook mensen door en door biologische wezens worden. Zo schrijft ze heel mooi over adoptieouders. Die hebben vaak het idee dat ze iets missen vergeleken bij biologische ouders. Hrdy zegt dan: nee, adoptieouders zijn weliswaar geen genetische ouders van hun kinderen, maar ze zijn wél hun biologische ouders. Ze zorgen voor kinderen, voeden ze op, zo dat deze zelf weer kinderen krijgen. Dat hoort ook bij biologie!"

Worteltjes pureren

Peter Derkx heeft zijn onderzoek naar wetenschap en levensbeschouwing toegespitst op ideeën van moederschap. Waarom? "De wereld staat bol van ideeën over wat moederschap is en zou moeten zijn. Door detailonderzoek naar levensbeschouwelijke en evolutionaire ideeën over moederschap kun je erachter komen hoe wetenschap en levensbeschouwing op elkaar inwerken", vertelt Derkx. Daarvoor neemt hij het werk van de bioloog Hrdy maar ook van feministische theoretici onder de loep. "Simone de Beauvoir heeft wel eens geschreven dat ze zich niet kon voorstellen dat het pureren van worteltjes een doel in haar leven kon zijn. Juist bij De Beauvoir die schreef dat vrouwen niet als vrouw worden geboren maar tot vrouw worden gemaakt, is het interessant om te kijken naar haar beeld van moederschap. Hoe verhoudt zich dat tot de evolutionaire feiten? En als die feiten je niet bevallen, wat doe je daar dan mee?"

Derkx, die nog maar net is begonnen om dit onderzoeksterrein te ontsluiten, is zich er van bewust dat hij met zijn onderzoek een delicaat terrein betreedt. "Een van de vragen die er liggen is: bestaat er zoiets als een moederinstinct? Gaan mannen iets hopeloos doen als ze voor kinderen gaan zorgen?"

En, wat denkt Derkx zelf? Een korte glimlach: "Op een bepaalde manier bestaat zo'n instinct wel. Als een vrouw niet binnen 72 uur na de geboorte beslist om een kind te verstoten, dan lukt het haar bijna niet meer om het kind af te staan. Dan zijn er stoffen aangemaakt die dat heel moeilijk maken. Maar iets beweren over een specifiek moederinstinct is iets anders dan zeggen dat vaders niet kunnen zorgen. Ik denk dat mannen een veel groter aandeel in de zorg voor kinderen op zich kunnen nemen dan ze de laatste honderd jaar hebben gedaan. Dat neemt niet weg dat we een evolutie achter de rug hebben waardoor we op een bepaalde manier zijn gaan lopen, voelen, praten, denken. Het zou een beetje vooringenomen zijn om klakkeloos ervan uit te gaan dat vrouwen in de loop van de evolutie bijvoorbeeld dezelfde reacties op hun baby zijn gaan vertonen als mannen."

Tussen baby's en moeders bestaat aantoonbaar een andere band dan tussen baby's en vaders, vindt Derkx: "Dat blijkt uit hun verschil in reactie op baby's die huilen. Als een kind in nood gilt, dan horen mannen en vrouwen dat even goed. Maar jengelen, dat horen vaders minder goed dan moeders. Er is blijkbaar een fysiologische drempel die bij mannen hoger ligt. Die feiten zeggen natuurlijk niets over de vraag wie er voor het kind moet zorgen. Als moeder kun je altijd afspreken: als ik het kind hoor, ga jij dan even kijken? Als je vanaf het begin zoiets doet, leert het kind ook iets van de vader verwachten en krijgt het niet die uitgesproken voorkeur voor de moeder die anders als vanzelf ontstaat." H

'De aap en de sushimeester; Over cultuur bij dieren', door Frans de Waal, Contact, 2001.
'Moederschap. Een natuurlijke geschiedenis', door Sarah Blaffer Hrdy, Het Spectrum, 2000.

Blik op oneindig, de ratio is helemaal weg.

John Verstegen is freefighter. Zodra hij in de ring stapt, draait hij een knop om. 'Voor de buitenwereld lijken we misschien wel beesten, maar dat zijn we zeker niet.'

Foto: Adriënne M. Norman

"Veel mensen denken dat er bij freefighting geen regels zijn, maar dat is niet waar. Het is een combinatie van verschillende technieken uit sporten als karate, judo, taekwondo en kickboksen. Ik geef les op verschillende sportscholen, meestal aan jongeren. Maar ik train ook politiemensen, marechaussees of winkeliers. Daarnaast doe ik ook mee aan gala's, ofwel wedstrijden in het freefighten. Daarin gaat het niet alleen om het verdedigen, maar ook om het aanvallen.

Ik ben begonnen met freefighten toen ik achttien was. Toen kon ik er mijn agressie in kwijt. Dat is in de loop van de jaren veranderd. Maar ook als ik nu de ring in ga, ben ik niet dezelfde als buiten de ring. Ik zet een knop om, wil alleen maar winnen. Je hebt gewonnen als iemand drie maal acht tellen op de grond blijft liggen of als je tegenstander drie rope escapes heeft genomen. Daarbij pakt hij een van de touwen om de ring vast. Dat doet ie als hij in een klem of verwurging komt.

Natuurlijk voel je pijn tijdens zo'n wedstrijd. Mijn rottigste wedstrijd was toen ik zelf veel klappen kreeg. Ik ging knock-out. Toen ik weer bijkwam, dacht ik: waar ben ik mee bezig, dit doe ik nooit meer. Dan denk je wel even na. Mijn vrouw vindt het niet altijd leuk dat ik dit doe. Want ja, het kán gevaarlijk zijn.

En inderdaad, je doet ook iemand anders pijn. Maar die ander is op dat moment je tegenstander en dan denk je daar niet aan. Je bent al die weken aan het trainen om hem te verslaan. En als het dan eenmaal zo ver is, wordt het moeilijk om de mens erachter te zien. Daarom vecht je ook niet tegen mensen van je eigen club, want daarmee heb je een band opgebouwd. Die wil je geen pijn doen. Het is gemakkelijker als je iemand niet kent dan als je weet dat het een aardige gozer is en dat hij thuis een vrouw heeft en twee kinderen. Vóór een wedstrijd heb je om die reden dan ook nooit contact. Als dat wel zou gebeuren, zou je ook minder goed kunnen vechten, denk ik.

Echt boos in de ring word ik trouwens nooit, nee. Ik wil gewoon winnen. En ja, dat zijn wel oerdriften die dan naar boven komen. Je gaat dan puur op je gevoel af, je instinct. In het begin nog niet zo, maar na een aantal minuten ga je door op je reflexen, daar heb je tenslotte op getraind. Blik op oneindig, de ratio is dan helemaal weg, je wilt gewoon de sterkste zijn.

Voor de buitenwereld lijken we misschien wel beesten, maar dat zijn we zeker niet, vind ik. Je zit in de ring in een andere wereld. Dan wil je winnen. En dat is bij freefighting echt niet anders dan bij een andere sport." H

Lekker dat ik die agressie nu kan lozen.

Alarmerende berichten over toegenomen agressie ten spijt, veel Nederlanders hebben juist moeite om hun oerdriften te uiten. Nederland cursusland helpt de ontaarde zielen in contact te komen met hun lichaam. Een rondgang langs de werkplaatsen; op het strand, in de gymzaal en in de zweethut.

"Voor wie is bio-energetica?", Deva Rab, cursusleidster bio-energetica in Leiden stelt zich de vraag in haar folder en geeft ook het antwoord. "Voor mensen die vaak gespannen, tobberig, futloos of gedeprimeerd zijn. Die meer willen leven in het hier en nu door meer aandacht te besteden aan het ervaren, in plaats van het denken." De therapie, die in de jaren zeventig uit Amerika overwaaide, is gebaseerd op het werk van de Amerikaanse artsen Alexander Lowen en Wilhelm Reich, een volgeling van Freud. Uitgangspunt: het lichaam is een energetisch systeem. Stagnatie van energie zorgt voor psychosomatische ziekten, zoals burn-out en depressies, en biodynamische oefeningen kunnen die voorkomen.

Vijftien cursisten, voornamelijk vrouwen tussen de 25 en 40 jaar, hebben zich voor de spiegel opgesteld voor de warming-up van de les Bio-energetica in Leiden. Op vrolijke popmuziek worden schouders losgegooid, stramme benen uitgetrapt en stijve bekkens losgeschud. Hierna moeten we tegenover elkaar gaan staan en 'onze grenzen verkennen'. 'Ja! Ja! Ja!', roepen terwijl de ander 'Nee! Nee! Nee!' terugkaatst. De docent hitst ons op. "Harder! Gebruik je armen. Ga stampen!" Het blonde meisje tegenover me grijpt het rollenspel dankbaar aan. Haar gezicht wordt donkerrood en ze kijkt me provocerend aan. "Ik was vandaag zó pissig op mijn collega. Lekker dat ik die agressie nu kan lozen", verklaart ze later in de pauze. Zelf heb ik meer moeite met het naar boven halen van mijn driften. Koortsachtig ga ik op zoek naar een boosdoener. Zal ik boos zijn op die asociale huisbaas? Mezelf? Of gewoon maar op alle klootzakken in het algemeen? Terwijl we wisselen - nu moet ik drie minuten lang 'Ja!' brullen - realiseer ik me wat me vaker parten speelt. Ik kan niet goed focussen, mijn aandacht versnippert en zorgt ervoor dat ik verslap.

IJzige stilte

Docente Rab legt tussen de bedrijven door nog een keer uit hoe het zit. "Bio-energetica is een methode om via je lichaam in dieper contact te komen met je fysieke en emotionele 'zelf'. Hoe we ons voelen hangt af van de hoeveelheid levensenergie die we hebben. Ons energieniveau wordt bepaald door de manier waarop we omgaan met spanningen. Kunnen we deze loslaten, of zetten ze zich vast in ons lichaam? Luister dus naar de signalen in je lichaam." Het blijft ijzig stil in mijn lichaam. Ontbreekt het me aan spanning of onderdruk ik die juist, vraag ik me vertwijfeld af.

Deva Rab blijft ons bestoken met confronterende vragen. "Hoe ga je om met je gezondheid; pas je goed op jezelf of maak je er een zootje van? Ben je gewend om met illusies te leven of neem je een standpunt in? Het is belangrijk dat je letterlijk met je beide benen op de grond staat. Daarom moet je leren 'gronden': ontspannen staan."

De laatste oefening van de avond doet de adrenaline weer stromen. We moeten met elkaar gaan worstelen. Terwijl om ons heen heftig geworsteld wordt, durft de tengere vrouw tegenover mij me nauwelijks weg te trappen. Als de oefening klaar is, komen de frustraties los bij haar. "Ik raak nu pas echt gestresst. Zo gaat dat nou ook in het dagelijks leven, ik ben pas opgefokt als het moment van de confrontatie al is geweest." Stilletjes verlaat ze de Leidse gymzaal. Rab merkt op: "Voor sommigen kan de confrontatie met oude emoties te veel worden. Ik let erop dat mijn cursisten zichzelf niet forceren, ze moeten er wel klaar voor zijn. Sommigen haken af, maar degenen die hier de eerste blokkade overwinnen, komen terug."

Caroline van der Woude (34) volgt naast bio-energetica ook sjamanistische workshops. Deze zijn gebaseerd op levensvisie, natuurreligie en geneeswijzen van inheemse volken zoals indianen en aboriginals. Zij geloven dat alles is bezield en met elkaar is verbonden, en dat sommige mensen, de sjamanen, tijdens een toestand van trance kunnen communiceren met geesten, goden en natuurkrachten. Van der Woude komt net thuis van een zweethutceremonie voor vrouwen in een weiland bij Klarenbeek. "Ik voel me compleet gezuiverd omdat ik al mijn emoties heb kunnen loslaten. Het is fijn om daar rituelen voor te hebben, want in het dagelijkse leven laat je je niet zo snel gaan." Althans, niet in de nuchtere Nederlandse cultuur, die niet veel rituelen (meer) kent. Met dank aan de oude indianen worden elk weekend tientallen Nederlanders weer herboren.

Op steeds meer plaatsen in Nederland kruipen mannen en vrouwen, meestal gescheiden van elkaar, in een hut van takken met dekens. Naakt. Om terug te gaan naar 'de baarmoeder van Moeder Aarde'. Ze zoeken contact met zichzelf, met hun lichaam, met elkaar en met de natuur. Hete stenen worden besprenkeld met saliewater. De opgewekte stoom en verzengende hitte moeten lichaam en geest reinigen. In deze sjamanistische ceremonie wordt Moeder Aarde geëerd en spreken de deelnemers een persoonlijk intentie uit, zoals bewuster leven of een betere relatie opbouwen met hun ouders. Trommels en ratels helpen hen in trance te raken. Er wordt gezongen en gepraat. Geschreeuwd en gehuild. Maar er is ook serene rust. De ceremonie draait om het eren van familie, voorouders en natuur.

Ik voel me compleet gezuiverd omdat ik al mijn emoties heb kunnen loslaten.

Eerste menstruatie

Birgitta Vereecke, docent Sjamanisme en organisator van de Klarenbeekse zweethutsessies, realiseert zich maar al te goed dat sjamanisme van oorsprong niet wortelt in de Nederlandse cultuur. "Ik pas m'n hut aan de Nederlandse situatie. Veel vrouwen hebben een drukke werkweek achter de rug, die komen niet meteen los. Die willen eerst praten." Trouwen, de viering van een geboorte, rouwen, maar ook teambuilding. Het kan allemaal in de zweethut. Zo houdt Vereecke ook sessies voor moeders met hun dochters die voor het eerst menstrueren. Volgens Vereecke is er veel vraag naar. "Vooral de moeders hebben er

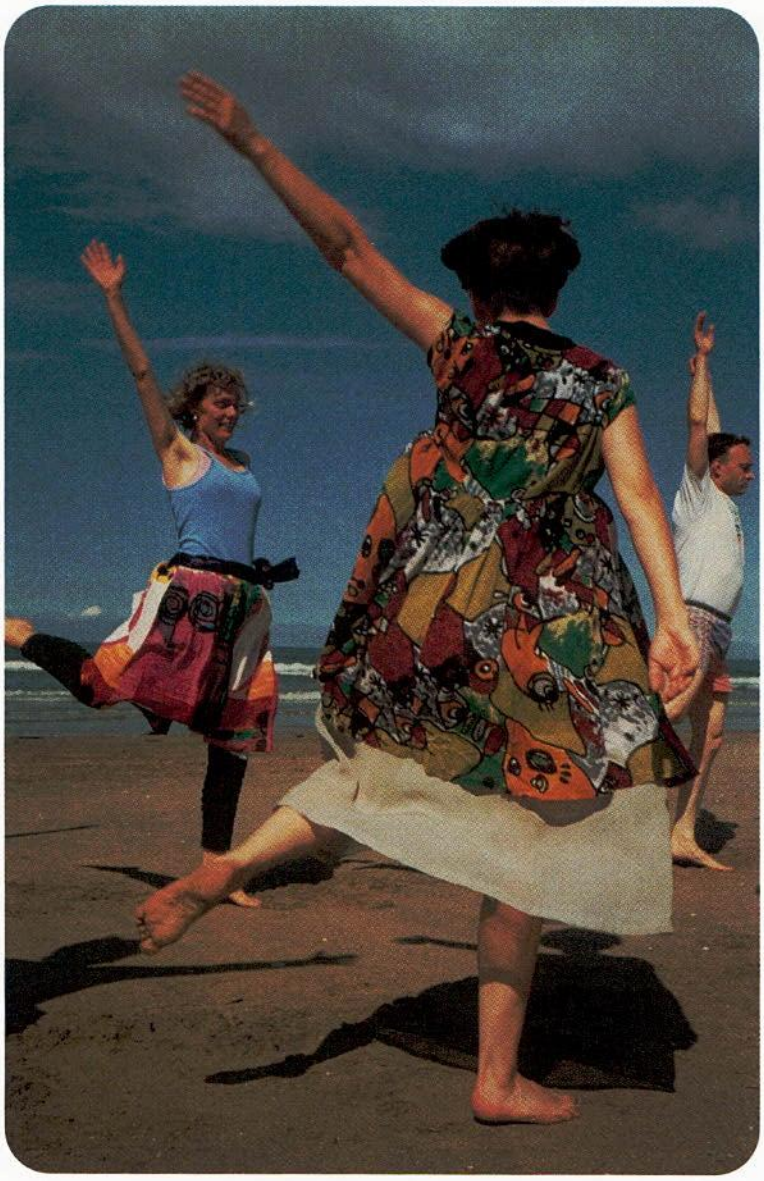

Ik krijg wel oergevoelens - grote irritatie, maar niet de gewenste.

veel aan. Die willen van de eerste menstruatie van hun dochter tot iets bijzonders maken. Hun eigen moeders zwegen die van henzelf vaak dood."
De belangstelling voor cursussen gericht op inheemse rituelen groeit, gezien het toenemende aantal advertenties in de specialistische bladen. Paul Breekveldt, hoofdredacteur van het spirituele tijdschrift 'Onkruid', heeft een verklaring: "Naast de bewustwording van het lichaam hebben Nederlanders ook steeds meer behoefte aan rituelen. Ze zijn op zoek naar nieuwe verbindingen sinds de banden met familie en kerk veel losser zijn geworden." Breekveldt heeft de cursussen en therapieën zien komen en gaan. Zo is 'de oerschreeuw' bij rebirthing (ademhalingstechnieken om terug te gaan naar het moment van geboorte) al weer op z'n retour. "Als het eenmaal in de Libelle heeft gestaan, is het voor de lezers van 'Onkruid' over het hoogtepunt heen." Het volgen van een spirituele goeroe is ook passé. "Mensen willen tegenwoordig zelf aan de slag met hun lichaam. Daarom doet emotioneel lichaamswerk zoals bio-energetica het nog steeds goed." Bladen als 'Onkruid' en 'de Koordanser' staan iedere maand bol van de 'doe-het-zelf-cursussen'. Maar hoe kunnen belangstellenden het kaf van het koren scheiden? Hoe weten ze of ze met professionals of spirituele kwakzalvers te maken hebben? Breekveldt vindt niet dat 'Onkruid' sturend moet optreden. "We zijn geen ANWB. We leven al veel te veel op gezag van anderen. Mensen moeten zelf ontdekken wat bij hen past, en dat doen ze ook. Ze zappen van de ene cursus naar de andere."

Naast instituten en scholen zijn er ook autodidacten. Anneke Wittermans geeft sinds 1981 de cursus oerdansen. Op het strand, in het bos en in de gymzaal. Zij leerde inheemse dansen en maakte daar een eigen variant op met inzichten van een esoterisch genootschap. Wittermans legt uit: "Oerdansen zijn herhalingen van vaste bewegingspatronen. Mijn dansen zijn meer dan het bewegen van speklapjes, ze verkennen oorspronkelijke beschavingen. Ze brengen je terug tot de essentie van mens zijn. Ik heb de motoriek van het dier bestudeerd. Net als dieren moeten wij mensen ook leren ons lichaam te beheersen, veerkrachtig en subtiel."
Wittermans houdt praktijk in een Delftse gymzaal. Twaalf blanke vrouwen – waaronder ikzelf – vormen een kring en bewegen zich ritmisch voort. Om de beurt zingen we onze naam en het thema waarop we ons die avond willen richten. De groep echoot de boodschap vervolgens terug. Le-kk-er ge-nie-ten. Voor-be-rei-ding. Ver-bin-den. Zo wordt duidelijk welke thema's die avond leven en kiest Wittermans de dans uit. Een van de dansers is Ineke Seriese. Zij kiest voor het thema 'bundelen'. "Ik heb een hele warrige dag gehad. Alles liep door elkaar en ik vergat van alles. Bij het kiezen van mijn thema richt ik me op datgene wat ik die avond wil bereiken." Waarom is ze destijds gaan oerdansen? "Ik wilde bewuster zijn van mijn eigen lichaam en meer energie hebben. Oerdansen heeft wat dat betreft gewerkt. Ik ben me steeds beter gaan voelen, ik zou niet meer zonder kunnen." Elk jaar doet ze mee aan de vierdaagse strandsessie. Vanaf zonsopgang tot de middag dansen ze op het strand van Katwijk. "Dat brengt grote vreugde. Ik 'aard' hier erg van. M'n zintuigen zijn superscherp en ik voel me een met de natuur."

Verkeerde been

Vlijmscherpe zintuigen en eenheid met de natuur: dat belooft wat. Na de inleiding gaan we van start met een Afrikaanse dans, maar die zet me echter direct op het verkeerde been. Dit is geen primitieve natuurdans, dit is een technische dans die mij als beginnende oerdanser veel moeite kost. Druist dit niet regelrecht in tegen de primitieve natuur? "Dat is een misvatting", zegt Wittermans. "De natuur is juist heel geordend!" Ik krijg wel oergevoelens – grote irritatie -, maar niet de gewenste. Het contact tussen hoofd en voeten raakt zoek. Wittermans neemt me apart en legt geduldig de passen uit. Ik krijg het ritme te pakken, maar terug in de groep raak ik al snel weer de draad kwijt. De polarisatie tussen lichaam en geest is groter dan ooit. Dat kan toch niet de bedoeling zijn. Wittermans grijpt in. "Het lijkt me beter als je even gaat kijken naar de anderen. Je bent erg onhandig, jij hebt meer tijd nodig om te kunnen genieten van de dans."
Seriese steekt me na afloop een hart onder de riem. Zij doet al twaalf jaar aan oerdansen."Het kostte mij ook veel tijd voordat ik erin kwam. Ik moest me over heel wat dode punten heenwerken voordat de dansen in m'n benen zaten. Nu ben ik er verslaafd aan."
Dus eerst jezelf een lastige techniek eigen maken, om dan pas in contact te komen met je oerkrachten; voor mij werkt dat niet. Zou reflexologie iets zijn? H

Echte rat

"Hij was een echte rat", besloot ik mijn betoog tegen Elena. Ze knikte. We hadden allebei wel wat meegemaakt met echte ratten en mijn woorden waren voor haar volkomen duidelijk. Voor haar zesjarige dochtertje Lalita dat het gesprek aandachtig bleek te hebben gevolgd, lag dat anders. Het meisje was een tijdje stil en onderbrak op een gegeven moment het gesprek tussen haar moeder en mij op dringende toon, terwijl ze aan mijn mouw trok. "Hoe zag hij er dan uit?", vroeg ze met haar hoge stemmetje. " Hoe zagen zijn handen eruit, had hij lange tanden, had hij een vacht?" Nee, dat was allemaal niet zo, gaf ik toe. "Maar je zei dat hij een rat was", zei Lalita dringend. "Dat zeg je soms van mensen", schoot haar moeder me te hulp. "Karl is toch een beetje een beer, vind je niet? Toch is hij geen echte beer. Snap je het?" Lalita begreep het niet. Ze vond het griezelig dat mensen ook een rat of een beer konden zijn, zonder dat je dat kon zien. De wereld werd meteen een stuk ingewikkelder.

Lalita heeft gelijk, dacht ik. Het is merkwaardig om een mens met een dier te vergelijken. Ik kan me voorstellen dat ze daar van in de war raakt. Want hoe denk ik over ratten? Ratten zijn intelligent, het zijn mooie, sociale dieren. Ik bewonder ze mateloos en ik ben er gek op. Toch koos ik ervoor om iemand die ik als onbetrouwbaar, gemeen en achterbaks wilde beschrijven, als rat te typeren. Ik verwees daarmee naar een culturele connotatie van het dier die heel wat minder positief is. Dat doen mensen vaak. Dieren gebruiken om anderen negatief te beschrijven. Vergelijkingen tussen mens en dier slaan, als je ze vanuit het eerbiedwaardige perspectief van Lalita bekijkt, nergens op. Ze zorgen voor verwarring in het denken over mens, dier en natuur en de waarde die we aan menselijke, dierlijke en natuurlijke eigenschappen zouden moeten hechten. In de vergelijking tussen mens en dier liggen oordelen besloten. Ze verwijzen naar morele opvattingen, naar een ethiek. Als je van iemand zegt dat hij of zij een beest in bed is, of je dat nu bewonderend zegt of met afschuw, dan zeg je eigenlijk dat seksualiteit iets van de dieren is, een dierlijke eigenschap iets wat niet menselijk is.

Vergelijkingen tussen mens en dier staan op deze manier ten dienste van een mensbeeld dat alle zaken die doorgaans tot het kwade worden gerekend, buiten de menselijke natuur plaatsen. Misschien is dat voor humanisten die het goede graag in mensen zien, des te verleidelijker. Lust, gemene streken, wild gedrag, agressie zijn menselijke eigenschappen die maar al te vaak als dierlijk worden afgedaan. Daarmee zeg je dat de persoon die dergelijke kenmerken heeft niet menselijk is en geen menselijke natuur heeft. Een stap verder is die mens met dierlijke trekken misschien wel helemaal niet als mens hoeft te behandelen. Waar dat toe leidt leert de geschiedenis. Kwade eigenschappen zijn maar al te menselijk. Die moeten niet op het bordje van dieren worden geschoven. Die moeten aanvaard worden als deel van ons menselijke zelf.

Amanda Kluveld is als universitair docent cultuurgeschiedenis van zingeving en humanitaire vraagstukken verbonden aan de Universiteit voor Humanistiek.

Ik moet me de hele week al beheersen. Mag ik me dan op zondag even laten gaan?

Hoe kun je een niet-ingewijde jouw voetbaleuforie laten meebeleven? Hoe kun je zo van een sport houden die tegelijk zoveel woede en ergernis bij je oproept? Lastige vragen, die journalist en FC Utrecht-supporter Erik Hardeman probeert te beantwoorden.

'Triest einde van een middagje NAC'; 'Argon en AFC kijken niet op een elleboog'; 'Anderhalf uur dreigen, slaan en schoppen'. Zo maar drie koppen uit sportkaternen van dit najaar. En dan hebben we het nog maar niet over alle klappen en fluimen die de krant niet hebben gehaald en de vele duizenden hondenlullen, klootzakken en dodelijke ziektes, die in een willekeurig weekend op de hoofden van spelers, scheids- en grensrechters neerdalen. "Was het weer fijn langs de lijn?" vragen mijn huisgenoten zondagavond soms fijntjes na weer een weekend vol opwinding. "Goede vraag, vrienden, maar het antwoord zal jullie verrassen. Het was weer geweldig."

Een liefdevol relaas over de tegenstrijdige emoties op en rond het voetbalveld. Of ik daar een verhaal over kon schrijven, was de vraag van de redactie.
Tegenstrijdige emoties? Bij wie kan ik dan beter te rade gaan dan bij mijn vroegere teamgenoot Harry, die in een interview ooit een onvervalste lofzang aanhief op de voetbalsport als bron van ergernis.
"We speelden tegen Elinkwijk. Ik liep per ongeluk tegen een van die jongens op en die gaf me zo maar een klap op mijn bek. Ik werd zo kwaad dat ik meteen ophield met voetballen en op hem afliep, niet om wraak te nemen, maar om hem te vragen waarom hij dat nou deed. Maar dat begrijpt geloof ik niemand. Ik kreeg zelfs ruzie met mijn eigen teamgenoten. 'Hou toch eens je kop, man, en voetbal door', riep er een. Ik zeg nog: 'ja maar ik heb een klap gekregen', maar dat vond hij kennelijk onbelangrijk."
Even later komt de aap uit de mouw. "Toch zou ik het voetballen voor geen goud willen missen. Vooral als het een beetje een agressieve wedstrijd is. Dat klinkt misschien vreemd na wat ik eerder verteld heb, maar ik houd wel van dat opgefokte voetbalsfeertje. Je ergeren is voor mij een wezenlijk onderdeel van het voetbalplezier. Ik moet me de hele week al beheersen. Mag ik me dan op zondag even laten gaan?"

Mannenbiotoop

Ergernis als voorwaarde voor voetbalplezier. Welke voetballer herkent zich er niet in? Er is kennelijk een paradox voor nodig om het beest in de voetballer te begrijpen. Ondanks de steeds nadrukkelijker pogingen van vrouwen om zich er een plaats te veroveren, is het voetbalveld van nature een typische mannenbiotoop, een vrijplaats van ongeremde emoties en primaire instincten, waarvoor elders in de maatschappij geen ruimte meer is. In het stadion schudden we voor even onze politieke correctheid af om te roepen of te doen wat in de rest van de samenleving, overigens met onze volle instemming, volstrekt taboe is. Voetbal reduceert een genuanceerd wereldbeeld weer even tot een simpel voor en tegen. Een overwinning veroorzaakt euforie. Een nederlaag roept om wraak. En het doel heiligt bijna alle middelen.
Wat maakt voetbal zo bijzonder? Naar het antwoord op die vraag wordt al decennia tevergeefs gezocht. Niet onlogisch, want hoe kan een speler die de bal met een subtiele lichaamsbeweging tussen twee tegenstanders heeft vrijgemaakt, ooit duidelijk maken hoe intens bevredigend die simpele beweging in die situatie is. Hoe een niet-ingewijde de euforie te laten meebeleven die je voelt als jouw club scoort? En dat liefst via een bal die als een kogel achter de keeper inslaat? Een lullig balletje met de buitenkant van een slap voetje gegeven kan oneindig veel effectiever zijn, maar qua geluksgevoel gaat er niets boven de 'pegel' in de kruising die het stadion als één man doet opveren.

We beloven plechtig elkaar nooit meer te schoppen. Vanmiddag zijn we even vrienden voor het leven.

Een nog steeds haarscherpe herinnering van lang geleden. Ik sta op de tribune (er waren dus nog staanplaatsen) van het Utrechtse stadion Galgenwaard precies achter het doel. Willy Kreuz van Sparta haalt uit en de bal slaat als een kogel achter keeper Hoogeveen in het net. Kreuz is van de tegenpartij, maar evengoed komt er in mijn maag een bom tot ontploffing. Jezus, wat een goal. Voetbal is geweld en geweld is genot. Nog zo'n paradox.
Op de vraag wat er bij een doelpunt door spelers en publiek heengaat, halen de meer openhartige geïnterviewden de metafoor van het orgasme erbij, zo blijkt uit het voetbalmeersterwerk 'Fever pitch' van de Engelse Arsenal-fan Nick Hornby. Een misverstand, vindt Hornby. In normale situaties is vrijen weliswaar een aanzienlijk prettiger bezigheid dan naar voetbal kijken (geen saaie nul-nul wedstrijden, geen gezeur over buitenspel, geen rellen en altijd lekker warm), maar de intensiteit van een orgasme haalt het niet bij de intensiteit van de emotie die je voelt als jouw club in de laatste minuut de goal scoort waarmee het kampioenschap wordt behaald.

Leven of dood

'Wat betekent voetbal voor u?', vroeg een Engelse journalist ooit aan de legendarische Liverpool-manager Bill Shankly. "Voor sommige mensen is voetbal een kwestie van leven of dood", zei de kleine Schot. "Ik ben het daar niet mee eens. Voetbal is veel belangrijker dan dat."
Nick Hornby denkt er net zo over. Wie voetbal alleen maar ziet als vermaak of als een manier om even te ontsnappen aan de wereld van alledag, onderschat de unieke betekenis ervan, vindt de Engelse schrijver. De fan ontsnapt niet voor een paar uur aan de wereld, de ware fan leeft in een heel eigen wereld met eigen normen en waarden. Het sta-

dion is een gemeenschap van mensen die meer geven om wat er met hun club gebeurt dan om iets anders in de wereld."
Een roerend beeld van kameraadschap en eensgezindheid, maar Hornby die jarenlang als Arsenal-hooligan door Engeland reisde, weet maar al te goed waartoe die hechte gemeenschap met zijn kleurige clubdassen in staat is. Dolgeworden supporters die met van haat verwrongen gezichten naar spelers spugen en aanstekers op het veld gooien. Ouders met kinderen die in paniek uit hun familievak moeten wegvluchten voor met messen en knuppels gewapende hooligans. Bakkenvol haat die over scheidrechter en tegenstander worden uitgegoten.
Een dit najaar door een krant opgetekende dialoog tussen Ton Pattinama, ex-prof voetballer bij onder meer FC Utrecht en de huidige trainer van Delta Sport Vlaardingen, en een supporter van tegenstander SVDB. Op de uitroep van de Barneveldse toeschouwer dat hij 'zijn hart er wel even zou uitrukken' repliceerde de trainer met 'dan zal ik je strot even opensnijden'.

Is voetbal dan toch oorlog, zoals Rinus Michels ooit zei? Soms wel, ja. Als bij een bezoek van Ajax het geluid van ontsnappend gas op de tribune wordt nagebootst, als oerwoudgeluiden klinken zodra een zwarte speler de bal aanraakt, als spelers elkaar om het minste of geringste en vaak zelfs zonder dat met hun ellebogen bewerken, dan is het snel gedaan met de liefde voor de voetbalsport.
Maar wat te denken van Jan Wouters, de Utrechtse stofzuiger op het middenveld, die indertijd als geen ander grossierde in smerige slidings en grove elleboogstoten? Ooit legde hij in NRC Handelsblad uit dat hij er zelf ook niets aan kon doen. De bal maakte nu eenmaal krachten en emoties in hem los, die hij thuis in het geheel niet kende. "Of", vervolgde hij, "dacht jij dat ik mijn vrouw of mijn kindje of voor mijn part mijn hond ook af en toe een elleboogstoot geef?" Al eerder had de robuuste middenvelder in een openhartig interview verteld dat hij in het dagelijks leven heel wat angst moest overwinnen om zelfs maar een hamstertje op te pakken. Spreekt daar het 'beest' dat de Engelse international Paul Gascoigne met de punt van zijn elleboog zonder enige gène een jukbeenbreuk bezorgde?

Boomlange spits

Er is kennelijk een wereld van verschil tussen voetballers en supporters binnen en buiten het veld. Misschien zou je in de geest van het thema van deze Humanist het best kunnen zeggen dat op zaterdagavond of zondagmiddag het beest in de voetballer en de supporter wordt uitgelaten. Twee uur ongestraft rennen, grommen en bijten naar alles wat beweegt, en dan weer terug in je hok, is het motto.
Ook persoonlijk ken ik die emotie maar al te goed. Een competitiewedstrijd tegen Holland 4. Een vreselijke schoppartij. Het komt zelfs zover dat ik na de zoveelste trap op mijn enkels besluit om de boomlange spits van Holland te grazen te nemen. De klootzak. Iemand schoppen zit niet in mijn genen en ik heb eigenlijk geen idee waar ik zou moeten beginnen, maar ik ben witheet en de wil is er. Dat alleen al is een hele ontdekking. Zelfs ik heb dus een beest in mij.
De wedstrijd golft op en neer en op een gegeven moment krijgt 'mijn man' de bal aangespeeld. Hij ontwijkt een verdediger en sprint, de bal aan de voet, op ons doel af. Ik loop mee en weet dat het moment daar is. Nu kan hij me niet meer ontsnappen. Ik dring hem naar de rand van het strafschopgebied en zet mijn sliding precies op het goede moment in. Nog nooit heb ik zoveel woede in een lichaamsbeweging gestopt. Mijn schoen schiet als een raket naar voren en raakt de bal net voordat die lange hem langs me heen wil tikken. Een perfecte sliding kortom. Maar de boosheid sleurt ook de rest van mijn lichaam mee. Terwijl de bal tegen de omheining knalt, glijd ik bewust op volle kracht door, de lange en alles wat verder in de buurt is meenemend in een verwoestende botsing. Ik hoor hem een kreet van pijn slaken en daarna vloeken en voel hoe mijn boosheid verdwijnt om plaats te maken voor een diep gevoel van vrede. Ik heb hem te grazen genomen en dat zelfs zonder overtreding, want de scheidsrechter geeft een corner. De midvoor staat scheldend op en komt dreigend op me af, maar met de scheidsrechter in de buurt kan me weinig gebeuren. Ik kijk mijn opponent vriendelijk aan en zeg: 'Wat zeur je nou, man? Het was toch een volstrekt correcte sliding?' Nog wat zout in de wonde kan tenslotte nooit kwaad.
Dan de andere kant van de medaille. We besluiten de tegenstander volgens goed gebruik na afloop toch maar een biertje te geven. De lange midvoor kijkt verbaasd op als hij het clubhuis binnenkomt. Een pilsje? Van die zeikerds? Een half uur later komt hij zelf met een kratje aanzeulen. Hier, neem er ook een van ons. Hij komt wat onwennig bij ons zitten. Aardige jongen wel. Anderhalf uur later wankelen we samen met een krat bier door het clubhuis. We beloven plechtig elkaar nooit meer te schoppen. Onzin natuurlijk, maar wat maakt dat uit? Vanmiddag zijn we even vrienden voor het leven. Ook dat is voetbal.

Donderdag 18 oktober. Ik kom nog maar zelden in het stadion met de prachtige naam Galgenwaard. Het is me te duur, het kost me te veel moeite om aan kaartjes te komen en ik heb meer dan genoeg van de lompe agressie om me heen. Maar nu Utrecht vanavond tegen Parma speelt en ik al van veraf de lichten zie branden, moet ik even slikken. Daar gaat het straks dus gebeuren. Ik was erbij tegen HSV, ik was erbij tegen Verona, maar vanavond niet. Terwijl ik langs het stadion naar huis fiets, heb ik maar één gedachte: als we maar winnen, laat Gluscevic er in godsnaam één in knallen. Die avond zie ik op de televisie hoe we worden ingemaakt. Slecht slapen doe ik er al lang niet meer van, maar even voel ik weer de oude pijn. Zal ik ooit helemaal genezen van de ziekte die voetbal heet? H

Twee uur ongestraft rennen, grommen en bijten naar alles wat beweegt, en dan weer terug in je hok.

Vanilleseks is voor mij te beperkt.

Eva houdt van SM met vrouwen. "Die onderdanigheid tezamen met de fysieke pijnprikkels roepen een heel sterke sensatie op."

"Als kind keek ik vaak naar de film Angélique. Ik vond het opwindend als ze afgerost werd en verkocht. Later bond een vriendje me wel eens vast. Nu val ik meer op vrouwen. Ik ga naar avonden die georganiseerd zijn door Wildside, een educatieve supportgroep voor vrouwen die willen spelen - zoals wij SM noemen - met andere vrouwen.

Wij verdelen de spelers in 'tops' en 'bottoms'. Als top heb jij de macht. Als bottom heb je dat absoluut niet. Meestal denken mensen dat SM gewelddadig is, maar het gaat niet om onvrijwillig pijn doen. We onderhandelen over wat we lekker vinden en wat niet. En aan die afspraken moet je je houden. Soms wil je niet dat de top op bepaalde delen slaat waar je het niet fijn vindt of waar het niet raadzaam is. Je nek, je nieren. Zelf wil ik liever niet geslagen worden met bepaalde zweepjes. Ik heb ook liever niet dat ze haar stem verheft. Wel dat ze heel kortaf bevelen geeft. En een strokenzweep op de rug, dat is wel lekker.

Ik speel meestal de bottom. Op het moment dat je letterlijk en figuurlijk jezelf bloot geeft en alles voor haar wilt doen, voor haar kruipt, dat is heerlijk. Die onderdanigheid geeft me een kick. Je geeft dan de totale verantwoordelijkheid aan iemand anders. Anderen vinden het misschien fijn om genegeerd te worden, even een ding te zijn. Ook dat kan lekker voelen.

Als bottom laat je de ratio los, ben je enkel bezig met je driften, je gevoel. Dat zou je dierlijk kunnen noemen. Die onderdanigheid tezamen met de fysieke pijnprikkels roepen een heel sterke sensatie op. Als die dan over een bepaalde pijngrens heen gaat, word je helemaal high. Heerlijk vind ik dat. Ik denk dan helemaal niet meer na. Vlieg als het ware. Overigens is het niet zo dat je dan ook altijd een orgasme hebt. Dat kan wel, maar hoeft niet.

De top daarentegen moet haar hoofd erbij houden. Zij is verantwoordelijk. Ik heb ook wel eens als top gespeeld. Die duistere kant van mezelf mag dan naar boven komen. Je krijgt het gevoel dat je almachtig bent, dat je aanbeden wordt. Dat voelt heerlijk. Als je dan een keer iemand flink wil knijpen of pijn doen, kan dat gewoon. Overigens mag die donkere kant in het spel ook bij de bottom naar boven komen. Zij mag slachtofferig, hoerig, overdreven aanhankelijk zijn. Dingen die je in het dagelijks leven niet toelaat.

Ik speel omdat ik het lekker vind en omdat het mijn geaardheid is. Het is mijn manier om seksualiteit te beleven. Zacht strelen zoals bij vanilleseks - gewone seks - is voor mij te beperkt. Ik heb die speciale staat van bewustzijn nodig, het high worden, het spelen met machtsverschillen. SM is voor mij dan ook geen hobby. Het hoort bij me. Als ik nooit meer mag spelen, zou er een deel van mijzelf zijn weggenomen." H

Foto: Adriënne M. Norman

Eva heet in werkelijkheid anders.

Ik ben geen prater, zei ze.

Burenruzies leiden vaak tot de heftigste gevoelens: woede, angst, agressie, wraak. Het gevaar van escalatie ligt voortdurend op de loer. In verhaal één begon het met stinkende vuilniszakken, in verhaal twee met snoeiharde muziek.

1. PINDAKAAS

Mevrouw Dijkstra (55) woont in een ruime flat. Ze woont er al dertig jaar. Er is door haar en haar man heel wat aan het interieur vertimmerd. De woonkamer is gezellig en brandschoon. Het is een oase van Hollandse properheid in een flatgebouw dat langzaam begint te verpauperen: er ligt rotzooi bij de brievenbussen, de liften en trappen ruiken muf. Mevrouw Dijkstra heeft er altijd naar volle tevredenheid gewoond, zegt ze.

Tot afgelopen zomer. Het was bloedheet en in het trapportaal stonden, één verdieping lager, twee vuilniszakken ontzettend te stinken. "Na een dag of zes stonden die zakken daar nog steeds. Ik dacht: het is toch eigenlijk te gek voor woorden dat ik hier voor duizend gulden per maand op een vuilnisbelt woon. Dus ik bel aan bij de benedenburen, om erachter te komen van wie die zakken waren. Ze bleken van een onge vrouw te zijn. Ik zeg: doe me effe een lol, het is bloedjesheet, ik zit boven in de stank. O, zegt ze, had ik niet in de gaten."

De volgende dag waren de vuilniszakken weg. Een week later lag er bij mevrouw Dijkstra een kapot ei voor de deur. Een paar dagen erna was de porceleinen kat, die haar voordeur bewaakt, aan diggelen geslagen. Daarna waren haar klompen, die ze bij haar deur heeft staan voor als ze de hond uitlaat, opeens verdwenen.

"Op een dag komt mijn zoon thuis van zijn werk. Hij zegt: hoe komt er nou in godsnaam pindakaas aan je deur? De hele deurkruk was met pindakaas ingesmeerd. Daarna lag er opeens poep: lekker keurig op de deurmat. Duidelijk kinderpoep, een hondendrol ruikt anders. Toen kreeg ik opeens een onbehaaglijk gevoel."

Maar er brak pas echt iets bij mevrouw Dijkstra toen ze op een middag thuiskwam en zag dat haar voordeur helemaal was ingesmeerd met stroop. Ook de vloer voor haar deur was een en al stroop. "Daar ben ik echt héél erg van geschrokken. Toen kon ik wel huilen. Ik dacht: en nu ben ik het zat, ik ga iedereen opbellen: de politie, de huismeester."

De politie zou langskomen, maar kwam niet. De huismeester kwam wel. "Die zei: zet het hele verhaal maar op papier. Heb ik gedaan. Hij heeft dat naar het hoofdkantoor gefaxt, daarna hebben we er niks meer over gehoord. Op gegeven moment heb ik ook bij die vrouw aangebeld, want ik ben er 98 procent zeker van dat zij erachter zit. Maar zij kon mij plotseling niet meer verstaan."

Ik heb wel eens gedacht: en nou donder ik bij háár een ei voor de deur.

Meneer Dijkstra, die tot dan zwijgend naar zijn vrouw heeft geluisterd: "Laatst zaten we in de kamer. Toen liep de hond naar de deur, omdat hij iets hoorde. Ik erachter aan. Ik dacht: Als ik ze nu betrap, dan zijn ze voor mij hè. En dan ben ik niet makkelijk hoor, echt niet. Ik trek de deur open. Niks."

Zij: "Mijn man is minder diplomatiek dan ik. Ik denk altijd: met praten kun je alles oplossen."

Hij: "Er zijn grenzen. Op gegeven moment is bij mij de maat vol. Zo simpel is dat."

Zij: "Na die stroop heb ik, eerlijk waar, af en toe achter het kijkgaatje van de deur gezeten, in de hoop dat ik haar kon betrappen."

Hij: "Wat is de volgende stap? Dat ze je voordeur in brand steken? En wat gaat de huismeester nu doen? Brieven ophangen in het Arabisch of in het Turks of zo?"

Zij: "Ik ben misschien ook fout geweest. Die vrouw komt uit een andere cultuur, daar had ik rekening mee moeten houden. Haar man heeft haar twee jaar geleden uit Marokko opgehaald. Ze is rond de 25, heeft een klein kind. Ik denk dat ze gezichtsverlies heeft geleden: toen ik haar aansprak over die vuilniszak, stond haar buurvrouw ook in de deuropening."

Hij: "Om in een flat te wonen met allochtonen, daar heb ik geen problemen mee. Als ik van een Marokkaan z'n auto z'n licht zie branden, wat wel eens gebeurt, dan kan ik gaan lachen: haha, morgen start die auto lekker niet. Maar nee, ik bel aan en zeg: jongen, als jij morgen wilt rijden, moet je nou je licht uitdoen."

Zij: "Mensen die hier al dertig jaar wonen, verhuizen opeens, omdat ze zich hier ontheemd voelen. Of ze gaan zomaar dood. Daar komen allochtonen voor in de plaats. Ik dacht altijd: het maakt niks uit of je nou naast Fatima of naast Jan woont. Maar nu heb ik ergens het gevoel dat het wél uitmaakt."

Hij: "Als iedereen normaal doet, is er niks aan de hand. Maar als ze van dit soort geintjes uithalen, dan heb ik zoiets van: en nou is het afgelopen."

Zij: "Ik heb, dat wil ik echt bekennen, wel eens gedacht: en nou donder ik bij haar een ei voor de deur. Of: ik zal jouw matje eens vier etages naar beneden donderen. Want ik wil dat jij ook eens meemaakt hoe dat voelt. Ik moet bekennen dat ik op gegeven moment zelfs al in het trappenhuis stond, toen ik dacht: zeg, waar ben ik mee bezig?"

2. FRANS BAUER

Sanne van de Heuvel (48) woont in een nieuwbouwbuurtje: rijtjeshuizen, tuintjes, schuttingen. Ze woont er drie jaar. De buurt valt haar tegen. "Er wonen hier veel mensen die ik voor geen cent vertrouw", zegt ze. Haar buurvrouw, die net als Sanne een alleenstaande moeder is, zet de stereo-installatie vaak op tien. Sanne: "Overdag is het Frans Bauer. 's Nachts, om één uur, twee uur: house, lekker hard. Als het mooi weer is, zet ze de radio in de keukendeur, keihard, en dan gaat ze in de tuin zitten. Ik heb daar erg veel last van. Maar ik ben heel keurig en ging het altijd keurig zeggen. Ik heb heel lang gedacht: ze heeft het

Op een gegeven moment merkte ik: het interesséért haar gewoon niet.

niet in de gaten.Totdat ik op gegeven moment merkte: het interesséért haar gewoon niet."

Als de muziek 's nachts opeens heel hard stond, belde Sanne haar buurvrouw op. "Ze heeft een geheim telefoonnummer, maar op een keer zat er iemand in haar tuin te bellen en die zei: bel me terug op dit en dit nummer. Toen heb ik het nummer snel opgeschreven, zodat ik haar voortaan kon opbellen. Dan nam ze op en zei ze, met dat Utrechtse accent van haar: Ow, jao? Maar het staot toch helemaol niet zo hard? Nou, ik dreunde mijn bed uit.

"Op gegeven moment nam haar broer op en kreeg ik een brutale bek terug. Je moet je kop houwe! We zetten 'm net zo hard as we zelf willen! Toen ben ik het huis uitgevlucht. Dat was de enige keer dat ik ben weggevlucht, ik kon er niet meer tegen. Daarna escaleerde het zo dat allerlei mensen die bij haar op bezoek kwamen en in de tuin zaten, gingen zitten vertellen wat ze deden met lastige buren. Heel hard, zodat ik het goed kon horen. Nou die slao je toch in mekaor! As ik last heb van me buren, dan slao ik ze toch gewoon in mekaor! Grote beren van kerels waren dat, met tatoeages, die keihard praten en schreeuwen. Soms zat ze zelf met haar telefoontje in de tuin, vlak bij mijn schutting, zodat ik het goed kon horen, en dan hoorde ik haar vertellen: ik pik het niet, ze zal nog eens wat meemaoken, die buurvrouw.

"Op straat kwam haar broer een keer heel intimiderend op me af. Dikke varkenskop, dikke pens. En heel groot. Ik weet dat hij in de gevangenis heeft gezeten, dat heb ik ze in de tuin horen vertellen. Hij kwam heel dreigend op me af, maar ik bleef gewoon staan en er gebeurde niets."

Er waren kleine pesterijen. Ze gooiden hun asbakken leeg in haar tuin. Gooiden puin bij haar voor de deur. Gooiden hun onkruid in haar tuin. Lieten de radio keihard aanstaan, als ze de deur uit gingen. Op een dag hakten ze de braamstruik om, die bij Sanne in de tuin stond, vlak bij de schutting. En ze rukten alle planten uit, die Sanne tegen de schutting had gezet. "Ik was zo boos. Ik heb gegild: waar zijn jullie mee bezig?! Ze zeiden: ja, moet je je onkruid maar wieden. Haar zoontje van zeven vond het geweldig, ging helemaal uit zijn dak: hij wist dat er iets gebeurde wat niet mocht. Toen was voor mij het punt bereikt dat ik dacht: en nou is het afgelopen. Nou ga ik zorgen dat zij hier weggaat, want zo gaat het niet langer. Ik besloot om het keihard te spelen en stapte naar de politie en de woningbouwcorporatie.

Er werd een gesprek gearrangeerd. Buurvrouw kwam niet opdagen. Na enige druk van de kant van de woningbouwcorporatie kwam ze wel op een tweede gesprek. Sanne: "Ze zei dat het haar geen bal interesseerde of ik er last van had. Dat was haar probleem niet. Ze maakte op mij een heel apathische indruk. Heel sloom ook. Ik ben geen prater, zei ze. En dat klopt, ze is inderdaad niet erg welbespraakt. Als er in dat milieu ruzie wordt gemaakt, schelden ze of ze lopen weg. Ze luisteren niet naar elkaar. Als ze praten, gaat het altijd over materiële dingen. Een nieuwe bank die ze ergens hebben gezien, dat soort dingen. Ik kan dat allemaal verstaan. Ze praten heel hard, altijd met de deur open. En als ze alleen is, zit ze vaak met haar telefoontje in de tuin. Ik hoor haar altijd! Maar ik wil het helemaal niet horen.

"Het voelt heel bedreigend aan. Ze komen voortdurend over mijn grens heen, mijn letterlijke grens. Die harde stemmen in de tuin, waar bijna niet aan te ontkomen is. Ik ben zelf vrij hyper en kan ook heel agressief worden. Maar ik weet dat dat geen zin heeft. Ik ben ook wel eens heel erg kwaad tegen haar geworden. Dan krijg ik een grote bek terug. En dan gaat het erom wie er de grootste bek heeft en dat wint zij.

"Maar ik heb wel een hele lange adem, dat wel. We hebben nu een aantal afspraken gemaakt en tot nu toe houdt zij zich daar redelijk aan. Als het nu opnieuw escaleert, dan gaat zij weg. Dan moet zij weg. Want in het huurcontract staat dat ze geen overlast mag bezorgen. En dat heeft ze ondertekend." H

De namen van de geïnterviewden zijn om privacy-redenen veranderd.

Sterven, leven, sterven, leven.

Remko Dekker slikt regelmatig XTC-pillen. "Waarom ik het doe? Je wilt gewoon af en toe even gif hebben, jezelf tot de bodem leeghalen."

"Ik ben regelmatig een paar dagen van de wereld. Dan gebruik ik zowat alle drugs die ik tegenkom. Behalve heroïne. Of coke. Dat is niet mijn drug. Dat is een echte emotiekiller. Mijn drug is meer de lovedrug: extasy. Daardoor zie je dingen die je nooit eerder hebt gezien. De uitstraling van mensen wordt intenser. Je ziet beter wat ze zijn: koud, warm, angstig. En je legt gemakkelijker contact. Dat wil ik dan graag. Zonder die pillen en drank vind ik het oersaai. Door pillen kom je dichter bij je gevoel. Dichter bij gelukzaligheid, bij onbevangenheid. Je bent remloos, de controle over je gedrag is weg. Zonder drugs ben ik een rationele toeschouwer. En dat ben ik in het dagelijks leven al te vaak. Vergelijk het met een kring rond de dansvloer in de disco. Je staat er eerst omheen, kijkt ernaar en dan wil je er middenin. En als je daar middenin staat, toon je jezelf naakt, zoals je bent. In een roes of trip lukt dat beter.

Soms zijn er wel zwarte gaten. Dan functioneer ik nog wel lichamelijk, maar ben in een andere staat van bewustzijn. Ik heb mezelf wel eens laten filmen op zulke momenten. Als ik dat dan later terugzag dacht ik: hoe durf ik mezelf zo te gedragen. Je loopt dan mensen te omhelzen, te zoenen, te schreeuwen, lachen en huilen, alles door elkaar.

En ja, ook je driften komen dan sterker naar boven. Dat is trouwens sterker bij dronkenschap. Zo'n zuipavond is echt ordinair. Zoiets van: met z'n allen gaan we als lemmingen ten onder. Dan ben je echt een beest. Komen die oerinstincten naar boven. Wil ik soms alleen maar neuken. Lichamelijk agressief word ik nooit, maar ik kan dan wel heel gemene dingen tegen iemand zeggen. Overigens heb ik daar later nooit spijt van. Ik gebruik die drank of drugs niet als excuus. Ik had het blijkbaar al in mijn hoofd, anders komt het er toch ook niet uit?

Waarom ik het doe? Je wilt gewoon af en toe even gif hebben, jezelf tot de bodem leeghalen. Heel diep gaan, en dan weer heel hoog. Sterven, leven, sterven, leven. Dat is wat overdreven, maar zo ongeveer. Ik ben door het gebruik van die drugs persoonlijk rijker geworden. Ik heb veel nieuwe gevoelens van mezelf tegengekomen. En ik ken emoties die voor anderen niet herkenbaar zijn. Een keer had ik in een 'bad trip' waanvoorstellingen die leken op fragmenten uit een horrorfilm. Dan komt er pure angst naar boven. En die angst herken ik nu.

Overigens ben ik ook wel eens vijf weken helemaal nuchter. Dat geeft dan weer een andere kick. Dan kun je beter produceren. Want die drugs moeten natuurlijk niet ten koste gaan van je tevredenheid in het alledaagse bestaan. Ik maak muziek, filmpjes en documentaires en ben bezig mijn eigen bedrijfje op te bouwen. En ik wil mijn producten wel goed kunnen maken. Gelukkig heb ik mezelf wat dat betreft in de hand." H

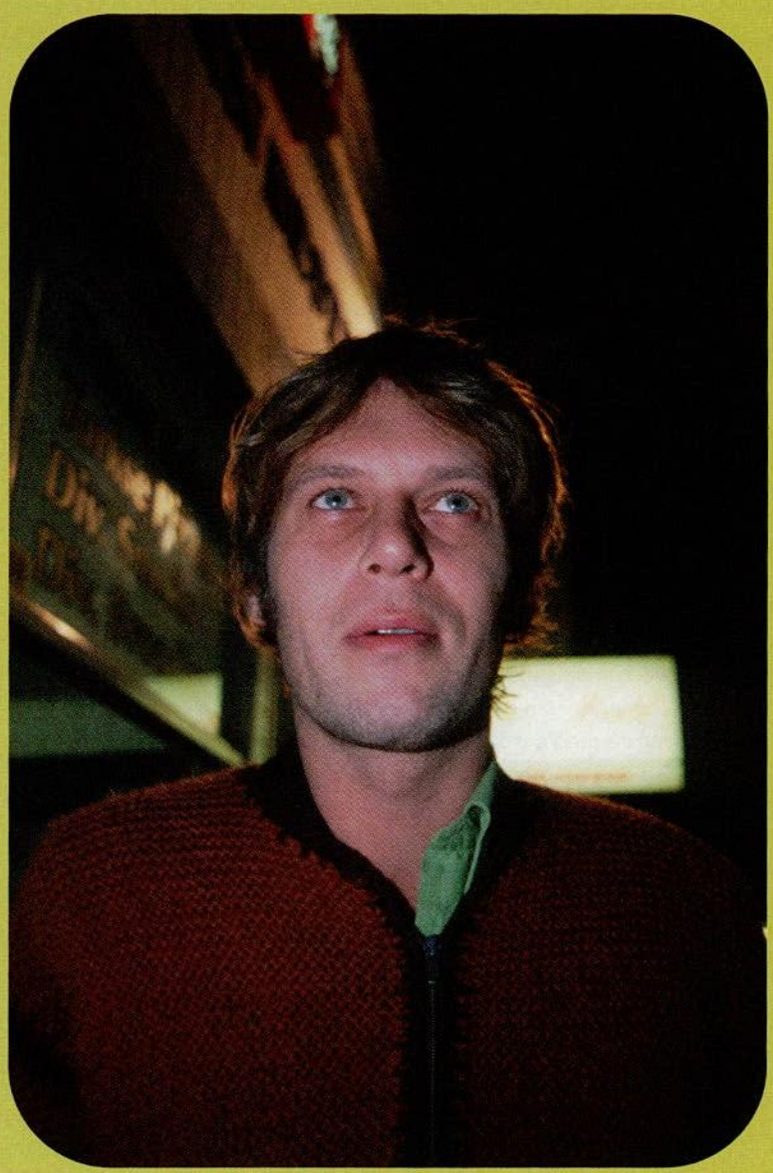

Foto: Adriënne M. Norman

HETE BRIJ

Ingezonden brieven V

Amerswiel

Zoals in het novembernummer van Humanist staat vermeld, is Amerswiel zonder twijfel de eerste gevangenis in Nederland die vrouwen niet opsluit in een cel. Ontwikkelingen in deze inrichting verdienen alle lof. De Penitentiaire Inrichting voor Vrouwen in Breda heeft echter al wat langer ervaring met detentievormen zoals in Amerswiel. Een kleine vijf jaar geleden is daar de afdeling Begeleid/Zelfstandig gestart, waar de gedetineerden (overdag) zelf hun cel kunnen openen en afsluiten en zelfstandig het dagprogramma volgen. Ook bestaan daar al enkele jaren twee 'woonhuizen' voor acht, respectievelijk zes vrouwen, waar dezelfde principes gelden als in de woonhuizen in Amerswiel. Met deze vorm van detentie is dus in Nederland al wat langer ervaring, hetgeen niets afdoet aan het bijzondere karakter van Amerswiel. In halfopen en open gevangenissen zijn zowel bij vrouwen als bij mannen omstandigheden zoals die in Amerswiel vrij gewoon, maar het bijzondere aan Amerswiel en Breda is dat het om gesloten inrichtingen gaat.
Bart Molenkamp, Breda

Mediabelangstelling

Hoewel ik het met de strekking van haar filosofisch boeiende verhaal in Humanist van oktober graag eens wil zijn, geloof ik niet dat Marjan Slob gelijk heeft als ze stelt dat de mediabelangstelling vanzelf wel komt, als de humanisten vanuit hun mensbeeld consequent gaan wijzen op tekortkomingen van het instrumentalisme en individualisme. Haar stelling over de media is tamelijk onaannemelijk en klinkt mij zelfs wat wereldvreemd in de oren. Want evenals voor andere organisaties die iets interessants te melden hebben, geldt ook voor de humanisten, dat men daar dan zelf mee naar de media toe moet gaan. Niemand in dit land krijgt 'vanzelf' mediabelangstelling, dus ook de doorgaans stille en (te) bescheiden humanisten niet. Humanisten moeten dus méér doen dan alleen beter leren praten over morele aangelegenheden, zoals Slob aanbeveelt. Ze moeten ook leren daarover actief te communiceren met de media. Want al hebben de humanisten nog zulke fraaie en zinnige gedachten, als ze daarmee de media niet actief benaderen, dan bereiken ze in het maatschappelijk debat veel minder dan mogelijk is. Humanisten moeten niet gelaten gaan zitten wachten op de pers.
F.M. Boon, Delft

Roken

In het septembernummer van Humanist breekt de redactie in de rubriek 'moderne taboes' een lans voor acceptatie van roken tijdens de zwangerschap. Dat is zeker voor humanisten een raar pleidooi. Roken tijdens de zwangerschap is een ernstige vorm van kindermishandeling. Sinds wanneer is dat aanvaardbaar?
Fons Nijpels, voorzitter Nederlandse Nietrokersvereniging CAN.

Het is zeker niet de bedoeling van de redactie om een lans te breken voor roken tijdens de zwangerschap. De redactie wil met de serie 'moderne taboes' laten zien welke uitwerking nieuwe normen en waarden kunnen hebben op mensen die daar niet aan voldoen. De redactie.

PvdA en VVD

In Humanist van november 2001 krijgt Hans Simons (PvdA), de voormalige staatssecretaris van Volksgezondheid, uitgebreid de gelegenheid om het standpunt van zijn partij over de gezondheidszorg, met name die over de premieheffing, te verkondigen. Het zal Humanist sieren als ook een andersdenkende, in casu iemand van de VVD, de kans krijgt zich over dit onderwerp te spreken in het blad. Vroeger gold het gezegde: 'Het Humanistisch Verbond is de PvdA op zondag.'
Ik hoop dat dit voltooid verleden tijd is, ook voor Humanist.
M. van Cousant, Hilversum

De redactie van Humanist is blij met ingezonden brieven, maar behoudt zich het recht voor die niet te plaatsen of in te korten.

Advertentie

Robert Rubenstein V

Muggenplaag

We leven in een tijd van ongehoorde overvloed en weelde. Er is geld genoeg, meer dan genoeg. We verzuipen in informatie terwijl elders mensen letterlijk verdrinken in overstromingen. De schappen van supermarkten en food plaza's puilen uit. Overal is overvloed. Maar ondanks deze schier onuitputtelijke rijkdom hamsteren we nog steeds. We verschuilen ons. We delen niet. We voeden slechts het beest in onszelf.
Een studie van de 'United Nations Development Program' wijst uit dat er erg weinig voor nodig is om fundamentele hulp te bieden aan de ontwikkelingslanden en zo een herhaling van 11 september te voorkomen. Negen miljard dollar zou genoeg zijn voor water en sanitaire voorzieningen, twaalf miljard voor kraamzorg en voorbehoedsmiddelen, dertien miljard zou de medische basiszorg dekken. Voor zes miljard kan iedereen onderwijs genieten.
Wij besteden 780 miljard aan defensie. Dit jaar zal er waarschijnlijk meer worden uitgegeven vanwege de oorlog in Afghanistan. Is dat normaal, beschaafd, humaan? Is dat in het belang van de wereldgemeenschap? Je schiet toch zeker niet op een mug? Bij een muggenplaag (lees: terrorisme) demp je het moeras, je plant wat bomen en neemt de oorzaak weg. Dat is veel goedkoper. Helaas vinden onze overheden het oneindig veel wijzer het beest van de hebzucht en het bijzondere belang te dienen, dan tegen veel lagere kosten de rijkdom gelijkelijk te verdelen.

De omzet van zo'n 200 bedrijven dekken het totale bruto binnenlands product wereldwijd. Het vermogen van de drie rijkste mensen op aarde is groter dan het bruto binnenlands product van de 48 armste landen. Om het nog duidelijker te maken: de 225 meest vermogenden bezitten evenveel als tweeëneenhalf miljard armen tezamen. Maar het beest wil meer.
Kijk eens naar het beursdebacle van de ICT en internetsector. Die was geheel gebaseerd op hebzucht en korte termijnwinst. Investeerders verkochten hun aandelen omdat ze er niet meer dan 10 procent op konden verdienen of omdat ze er een dubbeltje bij inschoten op hun planning. Het beest wil meer. Mensen en industrieën zijn uitsluitend bezig met hun eigenbelang en stappen op straat omzichtig over de bedelaar heen. We willen hem niet op klaarlichte dag in de buik trappen.
De kansarmen en onderklassen behoren evenzeer tot de mensheid en verdienen onze aandacht. We kunnen niet over hen heenlopen. Als die groep de statistieken ziet, kunnen ze maar één conclusie trekken. Het beest bekommert zich niet om ons.
Maar het kan ons niet schelen. Als dat wel zo was, zouden onrechtvaardigheid en wereldwijde misstanden niet zo'n onrustbarende omvang hebben aangenomen. Rijk sterven is geen verdienste.
Er is genoeg voor iedereen, er is genoeg om al onze hebzucht te stillen, zei Gandhi.

Robert Rubinstein is vaste columnist van Humanist.

Kees de Boer V

Advertentie

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Na een overlijden moet snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel makkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het echter moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

De Stichting Steunfonds Humanisme kan -als u dat wenst en in uw testament regelt- optreden als uw executeur-testamentair. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit. Uw wensen staan daarbij centraal.

De Stichting Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Informatie: (020) 5219000 of via onderstaande bon.

Ja ik wil meer informatie over executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam v/m

adres

pc/plaats

telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

ZOOM

Beloften

"God beloofde ons dit land." Het joodse jongetje Moishe heeft er de torah op nageslagen om het te onderstrepen. "Maar de Palestijnen kwamen en namen het in." Moishe is een van de zeven kinderen uit Jeruzalem in de documentaire 'Promises'. Filmmaker B.Z. Goldberg, die journalist was tijdens de vorige Intifada, volgde vier jaar lang Palestijnse en joodse kinderen in de leeftijd van negen tot dertien jaar. Ook al wonen ze op nog geen twintig minuten rijden van elkaar in Jeruzalem, de kinderen leven in een totaal andere wereld. Niet alleen de verschillen tussen joden en Palestijnen worden duidelijk, maar ook de verschillen onderling. Bijvoorbeeld tussen een joodse niet-gelovige tweeling en de orthodoxe joden bij de klaagmuur. Als de programmamaker een deel van de kinderen met elkaar laat kennismaken, ontstaat er een mooie verstandhouding, die echter van korte duur is. De documentaire geeft op aangrijpende wijze een helder beeld van het Palestijns-joodse conflict. Op het Filmfestival Rotterdam won de film dit jaar de publieksprijs.
De film 'Promises' is vanaf 20 december te zien in de bioscoop.
Meer informatie op www.cinemien.nl

Nazi's

Begin november is na vijftig jaar discussie in het Zuid-Duitse Neurenberg een hypermodern documentatiecentrum met de permanente expositie 'Faszination und Gewalt' geopend. Het centrum ligt op het grotendeels bewaard gebleven terrein van de voormalige Reichsparteitag van de nazi's net buiten het stadscentrum, waar Hitler in de jaren dertig zijn massabijeenkomsten hield. De stad heeft altijd flink in haar maag gezeten met dit omvangrijke aandenken aan het zwarte verleden. De expositie 'Faszination und Gewalt' gaat aan de hand van film- en fotobeelden in op het beruchte oorlogsverleden van Neurenberg en behandelt thema's als de verleidingen van geweld en militarisme. Onderdeel van de tentoonstelling is een korte, intelligente film die begint met een jongen die anno 2001 langs een grote tribune skate. Vanaf dit bouwsel sprak Hitler de massa toe. Het filmbeeld wisselt van de jonge skater naar oude, maar nog steeds indrukwekkende beelden van deze nazi-bijeenkomsten. De film is een waarschuwing om niet in te gaan op de retoriek en symboliek van extreemrechts. (Hans van Boxtel)
'Faszination und Gewalt', documentatiecentrum –Ehemaliges Reichsparteitaggelande, Bayernstrasze 110 Neurenberg. Geopend: ma-vr 9-18 uur/za-zo 10-18 uur. Toegang: DM 10,- Website www.nuernberg.de

Herinneringen

In het Bosnische dorpje Ahatocici werd in 1992 tachtig procent van alle mannen vermoord. In de documentaire 'Goede man, lieve zoon' praat Heddy Honigmann met enkele van hun weduwen en dochters. "We proberen de mannen 'tot leven te brengen' met verhalen, foto's en de weinige voorwerpen die zijn teruggevonden, bijvoorbeeld een horloge", vertelt Honigmann. De dood drukt zwaar op het leven in het dorp, daarom heeft de regisseuse juist gekozen voor het 'mooie van de herinnering': "De vrouwen lachen om herinneringen en vertellen over de eigenaardigheden van de mannen."
In 1999 kwam Honigmanns documentaire 'Crazy' uit, over de herinneringen van Nederlandse blauwhelmen aan de verschillende oorlogsgebieden waar zij heen werden gestuurd: "Dit is een soort vervolg op Crazy. Ik wilde nog één keer doorgaan op het onderwerp."
'Goede man, lieve zoon' door Heddy Honigmann wordt uitgezonden op 19 december 2001 om 22.50 uur op Nederland 1.

Kort

In het radioprogramma Ei van Erasmus is op 10 december een verslag te beluisteren van het debat over de Pil van Drion. Met onder anderen NVVE-voorzitter Jacob Kohnstamm, verpleeghuisarts Bert Keizer en rechtsfilosoof Paul Cliteur. Plaats: 747AM. Tijd: 19.00-19.10.

10 december spreekt Arjo Klamer sprak de Socrateslezing uit over 'de eenzijdigheid van het grenzeloze denken en het belang van een eigen huis'. Plaats: Stadsschouwburg Utrecht. Tijd: 20.00. Reserveren en info: 030-2390113. Voor wie de lezing niet kan bijwonen: 17 december een verslag in het radioprogramma Ei van Erasmus. Plaats: 747 AM. Tijd: 19.00-19.10.

'Hoe kan iets dat verschrikkelijk is tegelijkertijd ook schoonheid bezitten?' Op 15 december en 12 januari zijn de themadagen 'De Schoonheid van het Kwaad', bestaande uit ondermeer het bezoek aan drie tentoonstellingen. Plaats: Armando Museum, FotoForum, De Zonnehof in Amersfoort. Tijd: 10-16. Toegang: ƒ 75,- (incl. lunch en drankjes). Info: 033-4614088

'Bela Bela', oftewel 'Ik heb het leven nodig', is een film over vier dichters die onder de moeilijkste levensomstandigheden – gevangenschap onder een dictatoriaal regime – hun gedachtenwereld en verbeeldingskracht hebben ingezet om te overleven. Uitzending: 26 december om 22.58 op Ned. 1 door Human.

Het vlot gespeelde toneelstuk 'Van God los...', door Theatergroep Amnesty International Purmerend is vermakelijk. De boodschap komt in ieder geval luid en duidelijk door. Eigen verantwoordelijkheid nemen, en ontken dat beest in jezelf niet, want het is er nu eenmaal. Speeldata: 12 januari in Oudewater, 25 januari Nieuwkoop. Toegang: vrij. Info of boekingen: 0299-427392 of 020-6628136.

Discussie V

Waarom altijd maar alleen voor eigen paro-
nie preken? Acht kleine levensbeschouwe-
ke publieke omroepen besloten samen een
ieuwe internetsite te starten onder de naam
ww.nederland8.nl, om wat meer en beter
an gedachten te kunnen wisselen. Een breed
pectrum is vertegenwoordigd: Humanistische
mroep, Ikon, Nederlandse Moslim Omroep,
oeddistische Omroep, Nederlands Israëli-
sch Kerkgenootschap, Organisatie Hindoe
Media, RKK en Zendtijd voor Kerken. Via deze
te willen de omroepen levensbeschouwelijke
nema's bespreekbaar maken, zoals 'de inter-
eligieuze dialoog', met bijdragen van onder
nderen Ahmed Aboutaleb, directeur van het
nstituut voor multiculturele ontwikkeling
orum en Job Cohen, burgemeester van
msterdam. Discussiëren kan ook en leuk is
Hat de grote onderwerpen niet worden
eschuwd. Op het moment dat dit nummer
er perse ging, was een van de stellingen bij-
oorbeeld: 'Iemand proberen over te halen
ot een andere godsdienst, getuigt van wei-
ig respect voor de normen en waarden van
die ander'. De eerste reacties zijn al te lezen
p de site. Verder is het de bedoeling dat er
iverse bijdragen van de omroepen te lezen
n te beluisteren zijn zoals artikelen, columns
n fragmenten.
ww.nederland8.nl

? januari kunt u in Deventer onder leiding van
uman-directeur Jan Haasbroek een training
manistisch radiomaken bijwonen. De insteek
Hoe maak je radio vanuit een herkenbare
manistische inspiratie, zonder te preken, te
angeliseren of hinderlijk expliciet te zijn?
fo en opgave: 055-3554002.

12, 19 en 26 februari is de tweede serie
blikslezingen over zonden door Theologi-
he Faculteit Tilburg, resp.: lust, woede, gul-
gheid, melancholie. Sprekers zijn o.a. Dr. R.
Velde (Geschiedenis van de filosofie) en Dr.
Nugteren (Fenomenologie/Hindoeïsme).
chrijving en info: 013-4662580.
egang: ƒ 110,-.

Angstlust Sandra Langendijk V

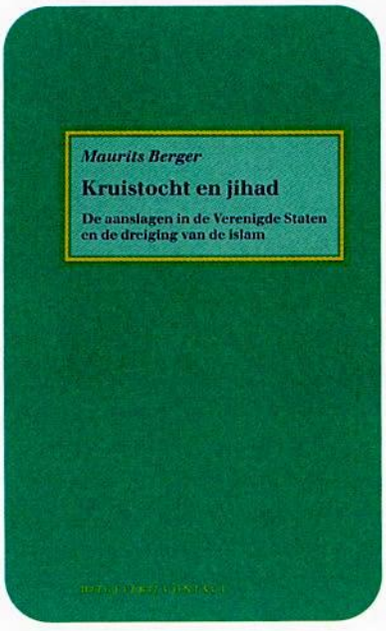

Als reactie op de aanslagen in de Verenigde Staten schreef Arabist Maurits Berger een verhelderend pamflet over de vermeende dreiging van de islam. Met dit 79 pagina's tellende boekje wil hij 'ons verdedigen tegen onszelf', want waar het moslims betreft, heeft de westerse wereld een te eenzijdigheid blik.
Berger houdt zich al vijftien jaar bezig met de Arabische wereld, waar hij sinds 1995 ook woont. Eerst in Cairo en nu in Damascus. Hij werkt daar als wetenschapper op het gebied van islamitisch recht en als journalist. Dit pamflet schreef hij in de eerste twee weken na de ramp. Op 11 september was hij net voor een korte vakantie in Nederland. Gezien de reacties in Nederland vond hij enige nuance op zijn plaats. Hij constateert dat wij westerlingen lijden aan 'angstlust': wat we ook aan relativerende informatie over moslims over ons heen krijgen, we blijven 'ze' 'eng en gevaarlijk' vinden. "Onze angst voor de islam zit diep. Toen ik voor het eerst een moskee bezocht kreeg ik een paniekaanval", bekent Berger. "Ik zag mij al door een woedende menigte verscheurd worden omdat ik als ongelovige hun heiligdom had betreden. Volledig ongegrond, maar wel veelzeggend. Want ik vond het ook heel spannend."
Ook Berger benadrukt het nog maar weer eens: er bestaat niet zoiets als 'de moslim': "Opvallend en tekenend voor het eigene aan de islam in Nederland is dat het voor jonge moslims niet een cultuur is waarin je leeft en dus maar gewoon in meedoet op vrij- en feestdagen. Het is iets waar ze intensief mee bezig zijn. Vanuit het Midden-Oosten gezien is dat uniek. Nog hoor ik de bulderende stem van de docent aan de universiteit voor islamitisch recht in Damascus, die op een vraag van een student uitriep: Zit jij nu op eigen houtje de Koran te interpreteren? Wie denk je wel dat je bent!' En dat is precies wat de Nederlandse moslims aan het doen zijn." Een hoopvolle ontwikkeling meent Berger. Hij maakt zich daarom ook eigenlijk meer zorgen om de ontwikkeling van de Nederlanders. "Het is overduidelijk dat niet-moslimse Nederlanders niets moeten hebben van de islam, en toch gaan deze moslims tegen de stroom in. Het zou makkelijker zijn als zij volledig zouden opgaan in het Nederlandse straatbeeld, hun doekjes afdoen en regelmatig gaan zuipen met hun vrienden. Je kan toch immers in je hart moslim blijven? Maar nee, deze jonge generatie kiest bewust voor een eigen identiteit, en trotseert de afwijzende blikken in de trein en de beledigende vragen van goedbedoelende Nederlanders." De plank wordt overigens over en weer nog al eens mis geslagen. Berger zelf kreeg van Arabische filmmakers het goedbedoelde, maar vreselijke 'compliment' dat hij – vanwege zijn uiterlijk -'een echt nazi' was.
Onwetendheid is duidelijk zichtbaar in de politiek van Oost en West, al gaat het ook om belangenverschillen. "Onder het mom van vrijheid en democratie steunt het Westen regimes die deze zelfde begrippen met voeten treden. Tijdens de eerste verkiezingen van 1997 in Jemen heb ik mogen meemaken dat Nederland (ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken, red.) zich ook schuldig maakt aan dergelijk gedrag. Alsof de Jemenieten niet aanvoelden dat zij gewoon snel door het examen 'vrijheid en verkiezingen' werden geloodst." Dit is slechts een greep uit wat Berger bespreekt. Een verhelderend, concreet en prettig kort boekje.
'Kruistocht en Jihad' door Maurits Berger. Uitgeverij Contact, ƒ 14,90. ISBN 90 254 1628 4.

H-NIEUWS

Jan Glastra van Loon (1920-2001)

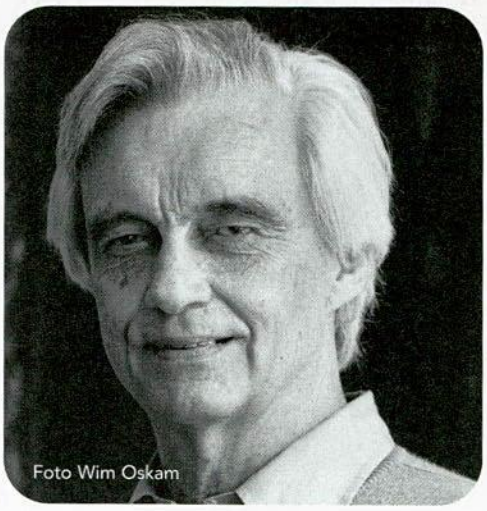
Foto Wim Oskam

Op 22 oktober jongstleden overleed Jan Glastra van Loon. Jan was van 1987 tot 1993 voorzitter en boegbeeld van het Humanistisch Verbond. Hij heeft deze functie – reeds in zijn pensioengerechtigde leeftijd! – met veel elan en inzet vervuld. Jan was een humanist in hart en nieren en bovendien een man met een groot netwerk, waar het HV zeker baat bij heeft gehad. Hij was destijds een van de aanjagers van verdergaande samenwerking tussen de diverse humanistische organisaties; een initiatief waarvan wellicht binnenkort eindelijk de vruchten geplukt kunnen worden.

Zijn leven lang was Jan een zoeker, filosoof, politicus, maar bovenal generalist. Een veelzijdig en erudiet mens, wie niets menselijks vreemd was. Compromissen, die in collectieve verbanden zoals het HV vaak onvermijdelijk blijken, minachtte hij diep in zijn hart, maar als voorzitter moest hij toch regelmatig die kant op. Echter niet dan nadat hij via dialoog en debat had getracht de kwestie te versimpelen en daarmee te verduidelijken. Daarbij konden zijn emoties hem wel eens parten spelen, hetgeen hij via lichaamstaal duidelijk liet blijken. Interessant is wat hij over compromissen – de term 'poldermodel' was nog geen gemeengoed – schreef in zijn essay 'De ruimte waarin wij leven' (1994): "Mensen denken en spreken op zo verschillende manieren over gemeenschappelijke problemen, dat vruchtbare communicatie en gezamenlijke analyses uitgesloten blijven. Het leidt tot onderhandelingen in eigen kring, waarbij de eigenlijke problemen nog steeds worden genegeerd en alleen compromissen worden geïntroduceerd, die belangentegenstellingen moeten overbruggen."

Hij was typisch een man, bij wie gevoel en verstand steeds opnieuw om voorrang streden. Voor zijn omgeving was het elke keer weer de vraag, waardoor hij zich ditmaal zou laten leiden. Maar juist door zijn rechtlijnigheid van onbevangenheid slaagde hij er toch regelmatig in de neuzen in dezelfde richting te krijgen. Zijn aanstekelijke, uitbundige lach heeft daaraan vaak bijgedragen.

NRC Handelsblad-redacteur Bik typeerde de oud-voorzitter treffend als een man die zich nergens helemaal vastlegde, meestal slechts op doorreis was. Een man met behoefte aan warmte, maar ook aan afstand. Mij dunkt dat vele humanisten zich hierin kunnen herkennen!

Kees van Wijk, lid Hoofdbestuur 1983-1993

In memoriam

Onlangs overleed Bep (Bernardus Johannes) Max (1908-2001), een humanist in hart en nieren. Vanaf de oprichting in 1946 was Max lid van het Humanistisch Verbond. Al snel werd hij redactiesecretaris van het maandblad Mens en Wereld. Later in de vijftiger jaren was hij directeur van de Humanistische Stichting Socrates. Gedurende deze periode was hij ook lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. Vanaf april 1955 tot en met mei 1971 was Bep Max in diverse hoofdbestuursfuncties actief. Daarna maakte hij acht jaar deel uit van de Verbondsraad. Ook voor de Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme heeft Max zich verdienstelijk gemaakt, eerst in de rol van secretaris penningmeester en later als adviseur. Besturen was een grote passie van Bep Max. Dat begon al op vroege leeftijd bij de padvinders, later volgden onder meer de bond van Nederlandse Jeugdherbergen en de Orde van Nederlandse Raadgevende Ingenieurs. Tijdens de Tweede Oorlog zette hij zich in voor antimilitaristische bewegingen.

Bep Max heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkelingen binnen het HV. Het HV is hem zeer dankbaar voor zijn inzet en betrokkenheid en verliest in deze man een oprecht humanist.

Keurmerk

Het CBF-keurmerk (Centraal Bureau Fondsenwerving) is onlangs toegekend aan het Humanistisch Verbond en de Stichting Steunfonds Humanisme. Dit keurmerk staat bekend als garantie voor de betrouwbaarheid van fondsverwervende organisaties.

Nieuwe uitgever Humanist

Bij het ter perse gaan van dit nummer zijn de onderhandelingen tussen het Humanistisch Verbond en Uitgeverij SWP over de toekomstige exploitatie van Humanist nagenoeg afgerond. Het tijdschrift zal hoogstwaarschijnlijk per 1 januari 2002 niet langer door het HV, maar door Uitgeverij SWP worden uitgegeven.

Wat verandert er aan Humanist? Het tijdschrift wordt veel dikker, maar verschijnt minder vaak. Tot nu toe komt Humanist negen keer per jaar uit: zeven reguliere nummers van 32 pagina's en twee themanummers (zomer en winter) van gemiddeld 72 pagina's. Vanaf 2002 zal het blad zes keer per jaar verschijnen en gemiddeld meer pagina's - 64 pagina's - tellen. Verder zullen vanaf komend jaar alle nummers verkrijgbaar zijn via een groot aantal boekhandels en kiosken, terwijl nu enkel de themanummers in de winkel te koop zijn. Ook zullen de resultaten van het lezersonderzoek, dat in het voorjaar werd gehouden, in de bladformule worden meegenomen. Naar verwachting verschijnt het eerstvolgende nummer van Humanist begin maart.

Toekomstscenario

Uit het hoofdbestuur

Het afgelopen jaar is een stevige basis gelegd voor een vernieuwd HV. Dat was ook wel nodig. Het ledental daalde al enige tijd gestaag. Anderhalf jaar geleden waren er een paar financiële lijken uit de kast komen rollen. Ook was er onduidelijkheid over welke functie het HV nu eigenlijk vervulde voor de leden van de samenleving. Vanuit het hoofdbestuur zijn toen diverse acties opgezet in samenspraak met het landelijk hoofdbureau. Allereerst is energie gestoken in de externe profilering en ledenwerving. Dat heeft in ieder geval geleid tot meer aandacht voor het HV-gedachtegoed in de media. In plaats van minder, krijgt het HV de laatste anderhalf jaar meer leden. Het vorig boekjaar werd positief afgesloten, en in 2001 zijn er tot en met september per saldo driehonderd leden bijgekomen. De neerwaartse tendens is gelukkig omgebogen!

De nieuwe koers van het HV is afgelopen jaar intensief door het hoofdbestuur met de leden besproken, zowel in de regio als op een tweetal Algemene Leden Vergaderingen. Op 21 april jongstleden steunde de ALV het uiteindelijke 'Toekomstscenario'. Dat is vooral geïnspireerd door de gedachte dat het HV steviger moet inzetten op 'een huis voor humanisten': een sterke vereniging die een discussieforum wil bieden voor haar leden, die actieve leden wil ondersteunen en die zich als humanistische beweging profileert. Inmiddels is een half jaar verstreken en zijn we hard bezig dit verder uit te werken. Zo is een bestuurscommissie aan de slag om de gewenste verzelfstandiging van de humanistische geestelijke verzorging voor te bereiden. Daarbij wordt bekeken op welke wijze de HGV zich als sector beter kan manifesteren, onder meer via acquisitie. We hebben afgesproken dat we de communicatie richting leden gaan verbeteren door het uitbrengen van een ledenblad. Dat zal begin volgend jaar verschijnen. In het verlengde hiervan zal Humanist overgaan naar een aparte uitgever (zie bericht p. 62).

Er zijn echter veel meer zaken in gang gezet. Zo zijn er het afgelopen jaar vele debatten georganiseerd over interessante humanistische onderwerpen. We hebben flinke financiële steun verleend aan de nieuwe impulsen ten behoeve van het humanistisch vormingsonderwijs. Maar tegelijkertijd heeft een financiële hervorming plaatsgehad, onder meer door het verminderen van formatie op het landelijk bureau en doordat we minder zullen uitgeven aan Humanist. We proberen de dingen beter te doen, en dat voor minder geld. Dat is een flinke opgave voor zowel hoofdbestuur als landelijk bureau, en dat zal nog wel een tijdje zo blijven. We hopen dat ook de afdelingen en de humanistische diensten zich blijven inspannen om op eigen schaal en binnen de eigen mogelijkheden het humanistisch gedachtegoed uit te dragen.

Frits van Vugt, hoofdbestuurslid.

Gedetineerden

Over twee jaar moet er een landelijk dekkend netwerk van vrijwilligers zijn die gedetineerden in de Nederlandse gevangenissen opzoeken. Met dit doel hebben de Stichting Reclassering Nederland (SRN) en de Vereniging Humanitas een samenwerkingsovereenkomst ondertekend. De SRN vindt dat de 'gewone' burger als vrijwilliger een belangrijke bijdrage kan leveren aan het terugleiden van 'ontspoorde' medeburgers naar de samenleving. Professionals van de reclassering hebben bovendien de hulp van vrijwilligers nodig om hun werk goed te kunnen doen. Humanitas beschouwt de vrijwilliger vooral als iemand die de gedetineerde kan helpen om eigen keuzes te maken. Door zijn aanwezigheid kan hij op alternatieven wijzen en daardoor de kans vergroten op een leven zonder criminaliteit.

Meer informatie: Humanitas, telefoon 020-5231100.

Sprekend

Mariëtte den Bieman

Mariëtte den Bieman (52) uit Zeist studeert aan de Universiteit voor Humanistiek. Zij leest sinds drie jaar de Humanist. Afgelopen jaar is zij lid geworden van het Humanistisch Verbond.

Mijn moeilijkste beslissing...
Ik heb twee jaar gedaan over het besluit om humanistiek te gaan studeren. Ik moest afscheid nemen van mijn werk als wijkverpleegkundige, maar ik ben blij dat ik heb doorgezet. Nu weet ik zeker dat een baan als humanistisch raadsvrouw bij mij past.

Ik bewonder...
Nelson Mandela, die zijn persoonlijk welzijn ondergeschikt maakte aan een hoger doel: het strijden tegen apartheid. Verder heb ik grote bewondering voor ouderen. Zij zijn sociale, flexibele en warme mensen met humor, nieuwsgierigheid en zelfreflectie. Mijn vriendin Jeanne (95) is hiervan een prachtig voorbeeld.

Grootste flater ooit....
Toen ik als dromerig dertienjarig pubermeisje in een slagerswinkel ontdekte dat ik mijn bruine 'pantoffeltjes' nog aan had. Dat waren stoffen schoenenhoesjes die ik thuis aan moest ter bescherming van het parket.

Humanisme is voor mij...
Uitgaan van de gelijkwaardigheid van mensen. Dat je oog hebt voor het eigen (voor)oordeel en probeert bewust te zijn van de subjectiviteit van normen en waarden. Humanisme herbergt voor mij opdracht en belofte. In de praktijk moet de mens 'de mens' een zorg zijn, om de wereld bewoonbaar te houden. Na 11 september ben ik nog sterker overtuigd van de universele waarden van het humanistisch gedachtegoed.

DE ZEKERHEID

Wat is de ware voedingsbodem voor het terrorisme van Bin Laden cum suis?

LEIDA MOSSELMAN, lid Humanistisch Verbond, afdeling De Grift Vallei.

Is armoede de voedingsbodem voor dit soort terrorisme?
Niet per se. Het Al-Qaida netwerk bestaat uit mensen die het zich kunnen permitteren zich met terrorisme bezig te houden. Zij komen uit de middenklasse en niet uit de arme delen van de bevolking. Bij de Palestijnse Intifada is dat minder zo. Al-Qaida gebruikt armoede, uitzichtloosheid en vooral religie op een handige manier om draagvlak voor zijn activiteiten te kweken, maar van een doel in de toekomst met meer emancipatie en meer rechtvaardigheid hoor ik niets. En Saoudi-Arabië, waar Bin Laden vandaan komt, is een rijk land. Het gaat er dus ook om hoe ze de rijkdom daar verdelen.

Heeft dit terrorisme werkelijk iets met religie te maken?
Niet regelrecht. Deze terroristen zijn goed genoeg ontwikkeld om hun eigen verantwoordelijkheid te kennen en zich niet blind achter hun religie te hoeven verbergen. Trouwens, ook in de Verenide Staten wordt 'God bless America' heel populair nu men zich bedreigd voelt. Een welkom bindmiddel lijkt religie wel.

Wat is de ware motor achter dat terrorisme?
Daar kwamen wij op bijeenkomsten in onze afdeling ook niet helemaal uit. Misschien een streven naar meer macht, politiek gezien. Het democratisch gehalte van de landen waar het om gaat, is historisch gezien gering. Misschien willen deze mensen hun stem graag laten horen en het oneens zijn met hun leiders, maar schreeuwen ze in plaats daarvan tegen het ook niet zo begripvolle westen, omdat dat veiliger is?

MYRIAM DARU, lid Humanistisch Verbond, afdeling Zuid Oost Brabant.

Is armoede de voedingsbodem voor dit soort terrorisme?
Bin Laden is een steenrijke man die voldoet aan zijn islamitische verplichting om de armen te helpen. Moslims zien hem zijn rijkdom gebruiken ten behoeve van zijn arme broeders, dat is zo'n sterk beeld dat je het nauwelijks kunt bevechten. Daarom is hij voor een aantal moslims een held. Iemand die zich met zijn discipelen terugtrekt in de woestijn, zich opoffert, dat is zo symbolisch dat het bijna geniaal is.

Wat heeft dit terrorisme werkelijk met religie te maken?
Bin Laden predikt een eind-der-tijden-geloof. Hij probeert de wereld zodanig te veranderen dat de wereld van Allah wordt. In de islam ontbreekt de scheiding der machten, waardoor religie de leidraad voor politiek en rechtspraak is. Het Al-Qaida terrorisme is een extreme, perverse vorm van die versmelting.

Wat is de ware motor achter dat terrorisme?
Voor Bin Laden is dat wel zijn geloof, gecombineerd met - voor hem zelf - macht, hoewel hij niet de macht heeft van een staatsman. Hij is meer een heremiet, daar in zijn grot. Maar wat ik zo onverteerbaar vind, en voor humanisten ook onverteerbaar moet zijn, is dat in dit conflict aan beide zijden van heel extreme krachten en emoties gebruik wordt gemaakt om mensen de mond te snoeren. De Amerikaanse regering doet dat net zo goed als 'de vijand'.

Advertentie

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

De Humanist kent u natuurlijk al. U kunt voor ƒ60,- per jaar een abonnement nemen. Een proefabonnement (vijf nummers voor ƒ25,-) is ook mogelijk. Gebruik de bon in dit blad.

U kunt ook donateur van het Steunfonds Humanisme worden. Het Steunfonds is een werkstichting van het HV met als doel het verwerven en beheren van financiële middelen. Als donateur ontvangt u twee keer per jaar informatie over projecten en activiteiten van het HV met een acceptgiro. Zo kunt u per keer beslissen of u een financiële bijdrage wilt geven.

Lid worden van het Humanistisch Verbond biedt nòg meer voordelen! U krijgt negen keer per jaar de Humanist in huis. En ontvangt regelmatig nieuws over activiteiten bij u in de buurt. Als lid helpt u bovendien bij het instandhouden van geestelijke verzorging, uitvaartbegeleiding, relatieviering en humanistisch vormingsonderwijs. Het lidmaatschap kost ƒ105,- per jaar; jongeren tot 27 jaar en mensen met een minimuminkomen betalen een lager tarief (resp. ƒ45,- en ƒ60,-).
Jongeren hebben hun eigen organisatie, de Jonge Humanisten.

Het HV heeft verschillende folders en brochures die u meer informatie geven. Interesse? Bel publieksvoorlichting 020 - 5219090. Of gebruik de bon in deze Humanist.

Ook de ASN Bank maakt vuile handen

De Algemene Spaarbank voor Nederland weet dat mensen in de Derde Wereld graag de handen uit de mouwen steken voor een betere toekomst. Daarom stimuleert de ASN Bank bijvoorbeeld eerlijke handel met ontwikkelingslanden. En werkt ze samen met organisaties die de mensen daar leren hun eigen boontjes te doppen. Zo investeert de ASN Bank bewust in een duurzame samenleving. En dat loont. Ook voor de ruim 160.000 spaarders en beleggers bij de ASN Bank.

Duurzaam belegd, eerlijk verdiend
De ASN Bank belegt de haar toevertrouwde gelden (nu zo'n ƒ 3 miljard) in zaken die een positieve invloed hebben op de kwaliteit van het leven en de samenleving. Dat klinkt idealistisch en dat is het ook. Wat overigens niet wil zeggen dat idealisme niet uitstekend kan samengaan met investeren en renderen. De ASN-spaarvormen bieden u prima rentes. En met de ASN Spaarbankpas kunt u bij alle geldautomaten in Nederland direct contant geld van uw spaarrekening opnemen en pinnen bij aankopen vanaf ƒ 500,-.

ASN Bank: dè specialist in ethisch beleggen
Bij de ASN Bank kunt u kiezen uit diverse goed renderende ethische beleggingsfondsen. Toonaangevend is het beursgenoteerde ASN Aandelenfonds, dat met een gemiddeld jaarrendement van ruim 31%* over de afgelopen 5 kalenderjaren, tot de best presterende wereldwijd beleggende aandelenfondsen in het land behoort. Daarnaast zijn er nog diverse andere aantrekkelijke fondsen, zoals het belastingvrije ASN Groenprojectenfonds, het ASN Obligatiefonds en het ASN Milieufonds.

De unieke criteria van de ASN Bank
De ASN Bank doet ethisch beleggen er niet een beetje bij, maar het zit haar al sinds de oprichting in 1960 in het bloed. Mensenrechten, natuur en milieu, de Derde Wereld en het algemeen welzijn van mens en dier zijn enkele van de toetsstenen bij investeringen. Zodat u bijdraagt aan een wereld zonder kinderarbeid, kernenergie, bio-industrie of oorlogsgeweld als u zaken doet met de ASN Bank.

Sparen en beleggen vanuit huis
De ASN Bank is gespecialiseerd in spaar- en beleggingsproducten en hypotheken. Uw bankzaken doet u gewoon thuis. Via uw huidige bank- of girorekening (betaalrekening) kunt u gemakkelijk en snel geld overmaken naar of opnemen van uw speciale rekening bij de ASN Bank. Dat kan zowel per post, telefonisch als via internet.
Wilt u meer weten? Vul dan snel de bon in voor een gratis informatiepakket of bezoek de website: www.asnbank.nl

ASN Bank

DUURZAAM BELEGD, EERLIJK VERDIEND

Ja, ik wil meer weten over de ASN-aanpak en over:

- ☐ ASN-spaarvormen
- ☐ ASN-beleggingsfondsen
- ☐ ASN-hypotheekvormen
- ☐ ASN-online bankieren
- ☐ Renteschenking aan het Humanistisch Verbond

Naam

m/v

Adres

Postcode

Plaats 107-05

Stuur deze bon in een ongefrankeerde envelop naar de **ASN Bank**, Antwoordnummer 1188, 2501 WB DEN HAAG.
Faxen kan ook: 070 - 361 79 48.
Of bel gratis de ASN Informatie- en advieslijn (van maandag t/m vrijdag tussen 8.30 en 17.00 uur):

BEL GRATIS 0800-0380

*Alle ASN-beleggingsfondsen zijn in het bezit van een vergunning op grond van de Wet toezicht beleggingsinstellingen (Wtb). Van deze fondsen is een prospectus op aanvraag verkrijgbaar. De waarde van uw beleggingen kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst.

 Foto: Les Corkran/ABC

Oercursussen pagina 46 Foto: Anneke Wittermans

Wij zijn apen met airs. Brutale primaten met net genoeg agressie van het juiste soort, maar net niet genoeg remmingen om ons uit de problemen te houden. Lyall Watson

Velen laten het kwaad niet omdat zij het haten, maar uit vrees voor de gevolgen en noemen dan die vrees: deugd. Multatuli

De liefde is de toestand waarin de mens de dingen het meest ziet zoals ze niet zijn. Friedrich Nietzsche

Niet door het leven voort te brengen, maar door het op het spel te zetten, groeit de mens uit boven het dier; daarom wordt de superioriteit in menselijkheid niet toegekend aan de sexe die het leven schenkt, maar aan de sexe die doodt. Simone de Beauvoir

Redelijk denken blokkeert het optreden van al te heftige, ongezonde of ontwrichtende emoties. Albert Ellis en Robert Harper

Je kunt geen wetten maken over de begeerte, de begeerte maakt de wetten zelf. Sigmund Freud

Een verstandig mens jaagt niet het genot na, maar poogt de smart te ontlopen. Aristoteles

Het gemis aan gedachten is inderdaad een belangrijke factor in relaties tussen mensen - statistisch gezien zelfs de meest krachtige. Hannah Arendt

In verleiding brengen en in verleiding gebracht worden zijn praktisch hetzelfde. Catharina de Grote

Er is goed noch kwaad, dat niet door het denken tot stand wordt gebracht. William Shakespeare

Een emotie is een gevoelige gedachte die naast andere vormen, zoals logische gedachten, bestaat. Martha Nussbaum

Het liefdesvuur, ik geef het toe, is heftiger, heter en pijnigender dan vriendschap. Maar het is ook een roekeloos, een grillig, vluchtig en veranderlijk vuur. Michel de Montaigne

De ene mens is voor de andere mens een wolf. Thomas Hobbes

We kunnen onze eigen gevoelens en motieven nooit overzien, nooit een oordeel over hen vormen; behalve door als het ware afstand te nemen van onze eigen materiële toestand en een poging te doen ze van een bepaalde afstand te bekijken. Adam Smith

02>
8 710206 205513